ŠIAURĖS ATĖNAI

ISSN 1392-7760 2022 m. gruodžio 23 d. Nr. 24 (1400) Kaina 1,80 Eur

Taikių šv. Kalėdų ir Naujųjų metų!

Kalėdos – liūdnas metas vargšams

JOHN CHEEVER

Johnas Cheeveris (1912–1982) – amerikiečių prozininkas, novelistikos klasikas, už apsakymų rinktinę 1979 m. apdovanotas Pulitzerio premija. Dėl „gebėjimo perteikti personažų gyvenimo dramą ir liūdesį, atskleidžiant iš pirmo žvilgsnio nereikšmingų įvykių potekstes“ moralistas Cheeveris vadinamas Amerikos „priemiesčių Čechovu“ (*brittannica.com*).

Christmas Is a Sad Season for the Poor pirmąkart paskelbtas žurnalo „The New Yorker“, kuriame publikuota dauguma Cheeverio kūrinių, 1949 m. gruodžio 24 d. numeryje, vėliau įtrauktas į rinkinį „Milžiniškas radijas ir kitos istorijos“ (*The Enormous Radio and Other Stories*, 1953).

(Cheeverio apsakymų vertimų dar žr.: „Amerikiečių novelės“ (1980; vert. B. Kliukaitė), „Š. A.“ (2010.IX.17; vert. S. Niaunytė).

Kalėdos – liūdnas metas. Ši frazė šmėstelėjo Čarlio galvoj tą akimirką, kai jį pabudino žadintuvas, įvardydama bepavidalį slogulį, kuris kamavo jį visą praėjusį vakarą. Dangus už lango buvo juodas. Čarlis atsisėdo lovoje ir patraukė lempos grandinėlę, karančią palei nosį. Kalėdos – labai liūdna metų diena, pagalvojo jis. Iš visų tų milijonų niujorkiečių aš, galima sakyti, vienintelis, kuriam 6 valandą reikia keltis į šaltą Kalėdų ryto tamsumą; aš, galima sakyti, toks vienintelis.

Jis apsirengė ir lipdamas žemyn iš viršutinio bendrabučio, kuriame gyveno, aukšto, tegirdėjo tik miegančiųjų šnarpštimą; tešvietė tik pamirštos išjungti lempos. Čarlis užkrimto pusryčių kiaurą parą veikiančioje užkandinėje ant ratų ir įsėdo į antžeminį traukinį. Iš Trečiosios aveniu į Satoną ėjo pėsčiomis. Kvartalas tamsavo. Namas po namo į gatvės žibintų šviesą terpėsi juodų langų siena. Milijonai žmonių miegojo, ir šis visuotinis sąmonės praradimas kėlė apleistumo įspūdį, tarsi matytum miesto žlugimą, laiko pabaigą. Atsidaręs geležimi įrėmintas stiklines duris jis įžengė į daugiabutį namą, kuriame jau pusmetį dirbo lifto operatoriumi, ir elegantišku vestibiuliu patraukė į persirengimo kambarį jo gale. Ten užsivilko dryžuotą liemenę žalvarinėmis sagomis, kelnes su žydromis juostelėmis šonuose, švarką, užsirišo dirbtinio šilko kaklaskarę. Naktinės pamainos liftininkas snaudė ant suolelio kabinoje. Čarlis jį pažadino. Panaktinis murmtelėjo, jog durininkas sunegalavo, todėl dieną šio nebūsią. Susirgus durininkui, Čarlis neturės jokio atokvėpio per pietus, be to, daugelis gyventojų tikėsis, kad tai jis prišvilpsiąs taksi.

Čarlis buvo išbudėjęs vos kelias minutes, kai iškvietė į 14 aukštą – ponia Hjūing, kuri, kaip teko patirti, buvo patvirkusi. Ponia Hjūing, dar negulusi, į liftą įlipo po kailiniais vilkėdama ilgą suknelę. Ją sekė du keistokos išvaizdos šunys. Nuvežęs ją žemyn Čarlis žiūrėjo, kaip ji išeina į tamsą ir veda šunis link bordiūro. Lauke išbuvo vos kelias minutes. Tada grįžo, ir jis vėl užkėlė ją į 14 aukštą.

– Linksmų Kalėdų, Čarli, – tarstelėjo išlipusi iš lifto.

– Na, Kalėdos man nėra didelė šventė, ponia Hjūing, – atsakė jis. – Manau, kad Kalėdos – labai liūdnas metų laikas. Ne dėl to, kad žmonės čia būtų nedosnūs – aš gaunu tikrai daug arbatpinigių, – bet, suprantat, aš gyvenu vienas nuomojamam kambarėlyje ir neturiu nei šeimos, nei nieko, todėl Kalėdos man nėra didelė šventė.

– Apgailestauju, Čarli, – tarė ponia Hjūing. – Aš pati be šeimos. Šiek tiek liūdna vienam, ar ne?

Ji pasišaukė šunis ir nusekė paskui juos į savo butą. Jis nusileido į apačią.

Tuomet stojo ramybė, ir Čarlis prisidegė cigaretę. Tą valandą pastatą smelkė darnus, gelminis šildymo katilo rūsyje virpesys, ir atkylantis karštas garas iš pradžių niauriai sušnypšdavo vestibiulyje, o paskui nuvilnydavo per visus šešiolika aukštų, bet tai buvo mechaninis nubudimas, ir jis nei palengvino Čarlio vienatvę, nei apmalšino kartėlį. Juoduma už stiklinių durų pradėjo mėlti, bet ta melsva šviesa atrodė neturinti šaltinio; ji radosi kažin kur erdvėje. Šviesa buvo graudi, ir kai ji ėmė ryškinti tuščią gatvę, Čarliui norėjosi verkti. Paskui privažiavo taksi, ir iš jo išlipo ponai Valzeriai, įkaušę, apsitaisę vakariniais rūbais, ir jis užlakino juodu į apartamentus ant stogo. Valzeriai nugramzdino Čarlį į apmąstymus apie gyvenimą jo nuomojamam kambarėlyje ir gyvenimus žmonių viršum jo galvos. Skirtumas buvo pasibaisėtinas.

Paskui pradėjo skambinti ankstyvieji bažnyčios lankytojai, tačiau tą rytą jų tebuvo trys. Dar keletas išsiruošė į bažnyčią aštuntą valandą, bet didžiuma pastato liko nesąmoninga, nors lifto šachtoje ėmė pleventi kumpio ir kavos kvapai.

Kiek po devynių apačion nusileido auklė su vaiku. Ir auklė, ir vaikas buvo tamsiai įdegę, nes, kaip žinojo, ką tik grįžę iš Bermudų salų. Jis niekada nesilankė Bermudų salose. Jis, Čarlis, buvo kalinys, aštuonias valandas per parą uždarytas šešių ir aštuonių pėdų lifto narve, kuris savo ruožtu buvo prirakintas prie šešiolikos aukštų šachtos. Jis dešimt metų pragyvenimui pelnėsi dirbdamas lifto operatoriumi vienam ar kitam pastate. Čarlis apytiksliai paskaičiavo, kad

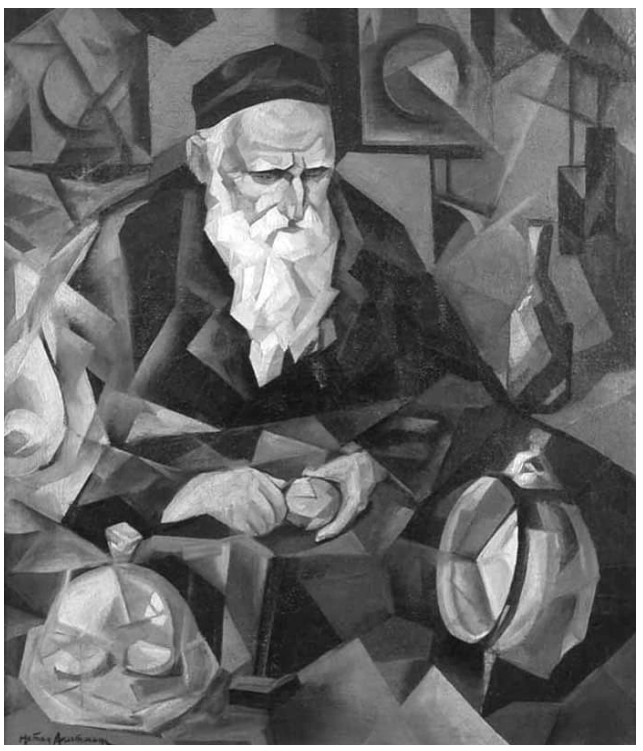

Nathan Altman. Laikrodininkas. 1914

viena kelionė liftu vidutiniškai sudarė aštuntąją mylios dalį, ir galvodamas apie tūkstančius įveiktų mylių, galvodamas, kad savo kabiną būtų galėjęs varyti per Karibus gaubiančias miglas ir tupdyti ją kokiam nors Bermudų koralų paplūdimyje, dėl savo kelionių ribotumo jis priekaištavo savo keleiviams, tarsi jį būtų suvaržiusi ne lifto specifika, o jų gyvenimo spaudimas, tarsi jie būtų jam pakirpę sparnus.

Taip bemintijant 9 aukšte paskambino Depolai. Jiedu palinkėjo jam linksmų Kalėdų.

– Na, malonu, kad prisimenate mane, – pasakė Čarlis jiems pasiekus žemę, – bet man tai nėra didelė šventė. Kalėdos – liūdnas metas, jei esi vargšas. Aš gyvenu vienas nuomojamame kambarėlyje. Aš neturiu šeimos.

– Su kuo pietausi, Čarli? – paklausė ponia Depol.

– Aš nevalgau kalėdinių pietų, – atsakė Čarlis. – Nusiperku sumuštinį, ir tiek.

– Ak, Čarli! – Ponia Depol buvo apkūni moteris karšta širdimi, ir Čarlio skundas numušė jos šventinį ūpą, lyg netikėtai liūčiai užklupus. – Norėčiau pasidalinti su tavim kalėdiniais pietumis, – pradėjo ji. – Žinai, aš iš Vermonto, ir kai buvau vaikas, prie mūsų stalo, žinai, visada susėsdavo daugybė žmonių. Žinai, laiškininkas, mokytojas ir visi kiti, kurie neturėjo šeimų, todėl norėčiau pasidalinti su tavimi mūsų pietumis taip kaip anksčiau, žinai, ir aš nematau kliūčių, kodėl negalėtume taip padaryti. Žinai, negalime pakviesti prie stalo, – juk negalėsi palikti lifto, ar ne? – bet kai tik ponas Depolas supjaustys žąsį, aš paskambinsiu ir suruošiu padėklą, noriu, kad užkiltum ir bent taip dalyvautum mūsų kalėdiniuose pietuose.

Čarlis padėkojo, Depolų dosnumas nustebino jį, bet jis abejojo, ar atvykus draugams ir giminaičiams jie nepamirš savo pasiūlymo.

Tada jį išsikvietė senoji ponia Gedšil, bet kai ji palinkėjo linksmų Kalėdų, jis nunarino galvą.

– Man tai nėra didelė šventė, ponia Gedšil, – pasakė jis. – Kalėdos – liūdnas metas, jei esi vargšas. Matote, aš neturiu šeimos. Gyvenu vienas nuomojamam kambarėlyje.

– Aš irgi be šeimos, Čarli, – atsiliepė ponia Gedšil. Ji kalbėjo akivaizdžiai gniauždama nepasitenkinimą, o jos atjauta buvo prisiverstinė. – Tai reiškia, kad šiandien su manimi vaikų nėra. Aš turiu tris vaikus ir septynis anūkus, bet nė vienas iš jų neištaikė galimybės Kalėdoms atvažiuoti į Rytus, pas mane. Žinoma, aš suprantu jų bėdas. Žinau, kad per šventes keliauti su vaikais sudėtinga, nors man visąlaik atrodė, kad būdama jų amžiaus aš tai sugebėdavau. Bet kiekvienam atrodo savaip, todėl neturėtume žmonių smerkti už dalykus, kurių negalime suprasti. Bet aš žinau, kaip tu jautiesi, Čarli. Aš irgi be šeimos. Aš lygiai tokia pat vieniša kaip ir tu.

Ponios Gedšil kalba jo nesujaudino. Gal ji ir buvo vieniša, bet turėjo dešimties kambarių apartamentus, tris tarnus ir be skaičiaus šlamančiųjų bei deimantų, o lūšnynuose gyveno gausybė vargšų vaikų, kurie su džiaugsmu būtų pastvėrę tą maistą, kurį jos virėja išmesdavo lauk. Tada jis įsigalvojo apie vargšus vaikučius. Prisėdo ant krėslo vestibiulyje ir galvojo apie juos.

Jiems tai labiausiai nepasisekė. Jau rudenį prasidėjęs visas tas jaudulys dėl Kalėdų ir dėl to, kad tai būtent jiems, vaikams, skirta diena. Po Padėkos dienos Kalėdų jie negalėjo išvengti. Viskas taip sutvarkyta, kad jų išvengti negalėjai. Visur kur vainikai ir girliandos, skambantys varpeliai, eglutės parke, Kalėdų Seneliai ant kiekvieno kampo, nuotraukos žurnaluose, laikraščiuose ir ant kiekvienos miesto sienos bei kiekvienoje vitrinoje jiems bylote bylojo, kad jei tik bus geri, gaus tai, ko nori. Net nemokėdami skaityti, vaikai negalėjo to nepastebėti. Negalėjo nepastebėti, net būdami akli. Tai tvyrojo ore, kuriuo kvėpavo vargšų vaikai. Kaskart išėję pasivaikščioti vitrinose jie išvysdavo visus tuos brangius žaislus ir rašydavo laiškus Kalėdų Seneliui, kuriuos mamos su tėčiais žadėdavo išsiųsti, bet vaikams nuėjus miegoti sudegindavo krosnyje. Ir kai išaušdavo Kalėdų rytas, kaip jiems galėjai paaiškinti, kaip galėjai sakyti, kad Kalėdų Senelis lanko tik turtinguosius, kad apie geruosius jis nieko nežino? Kaip galėjai žvelgti jiems į akis, teišgalėdamas padovanoti balioną ar saldainį ant pagaliuko?

Čia kurį vakarą traukdamas namo iš darbo Čarlis matė moterį ir mergaitę, einančias 59-ąja gatve. Mergytė verkė. Jis spėjo, kad verkė, žinojo, kad verkė, nes ji matė visus tuos dalykėlius žaislų krautuvės vitrinose ir nepajėgė suprasti, kodėl nė vienas iš jų nėra skirtas jai. Jos mama dirbo namų tvarkytoja, spėjo jis, o gal padavėja, ir jam regėjosi, kaip Kalėdų išvakarėse jiedvi pareina į tokį pat kambarį kaip jo, žaliomis sienomis, nešildomą, ir srebia sriubą iš skardinės. Jis regėjo, kaip mergytė užmiega, pakabinusi savo nuplyšusią kojinę, ir kaip motina krečia savo rankinę, ieškodama, ką galėtų įkišti į tą kojinę... Regėjimą nutraukė skambutis 11 aukšte. Čarlis užkilo į viršų, kur jo laukė ponas ir ponia Fuleriai. Kai šie palinkėjo linksmų Kalėdų, jis atsakė:

– Na, man tai nėra didelė šventė, ponia Fuler. Kalėdos – liūdnas metas, jei esi vargšas.

– Ar turi vaikų, Čarli? – paklausė ponia Fuler.

– Keturi gyvi, – atsakė jis. – Du – kapuose. – Melo didybė jį patį pribloškė. – Ponia Lieri – luošė, – pridūrė.

– Kaip liūdna, Čarli, – pasakė ponia Fuler. Liftui pasiekus vestibiulį, jau buvo bežengianti laukan, bet atsisuko. – Noriu perduoti tavo vaikams dovanų, Čarli, – pasakė ji. – Su ponu Fuleriu dabar einame į svečius, bet kai grįšime, norėsiu perduoti kelis daiktus tavo vaikams.

Čarlis padėkojo jai. Tuomet paskambino 4 aukšte, ir jis užkilo į viršų paimti Vestonų.

– Man tai nėra didelė šventė, – atsakė jiems, kai jam palinkėjo linksmų Kalėdų. – Kalėdos – liūdnas metas, jei esi vargšas. Matot, aš gyvenu vienas nuomojamam kambarėly.

– Vargšas Čarlis, – pasakė ponia Veston. – Puikiai žinau, kaip tu jautiesi. Per karą, kai pono Vestono nebuvo namie, Kalėdas sutikau vienui viena. Nei kalėdinių pietų, nei eglutės, nieko. Išsikepiau plaktos kiaušinienės, atsisėdau ir

Nukelta į p. 11 ►

2022-ieji: ne tik apie karą

2022 metai į Europos istoriją įeis kaip galbūt radikaliausių globalių pokyčių metai po komunizmo žlugimo Rytų Europoje ir Sovietų Sąjungos kracho. Vasario mėnesį Rusijos pradėtas karas Ukrainoje, sparčiai besikeičiantis globalus pasaulis ir sutrikę tiekimo ryšiai, ryškesnis Kinijos posūkis autoritarizmo link, nuolatinė nesaugumo būsena, energijos kainų šuolis ir nematyta infliacija. Pridėkime dar klimato kaitą ir mokslininkų prognozes, kad dėl ledynų tirpimo artėja ledynmečio periodas. Karščiausias rugpjūčio mėnuo Lietuvoje! Temperatūra Anglijoje visą vasarą viršijo karščio rekordus, pasiekdama vidutinę 40 laipsnių temperatūrą liepos mėnesį. Ta proga britų satyrinis žurnalas „The Beaverton“ sarkastiškai parašė, kad „Britų imperija prašo saulę nusileisti“ – aliuzija į posakį, kad Britų imperijoje niekada nenusileidžia saulė.

Pasiklausius kai kurių Lietuvos politikų atrodo, kad apie dabartį jie kalba kaip XX amžiaus pradžios Žemaitijos kumečiai. O tarp šių, anot gražiai Žemaitiją aprašiusio profesoriaus Igno Končiaus, „kalbų kalbos, rodų rodos, nenutrūksta pašnekesiai ir vien vis apie reikalus einamųjų dienų. Kas praėjo, baigta. Kas bus – vienas Dievas težino. Dabartis čia ryški, praeities nesigailima, dėl ateities didelių vilčių neturima“ (Ignas Končius, *Žemaičio šnekos*, Vilnius: Vaga, 1996, p. 188). Bet dabar pasižvalgius po Žemaitijos miestelius – Gargždus, Kretingą, Karteną, Plungę (ką ir kalbėti apie Palangą) – apynaujės vokiškos ir japoniškos mašinėlės kiemuose, nenutrūkstančios mūrinių sodybėlių statybos, tvenkiniai, kuriuose žemaičiai augina *krakes*, šiandien vadinamas karpiais. Kažkas čia niekaip nesueina. Arba kalbos ne tos, arba akys meluoja.

O iš politikų ir žiniasklaidos atstovų kalbų galima spręsti, kad Lietuvoje vis dar siaučia keturi apokalipsės raiteliai: korona, nelegalūs migrantai – pabėgėliai, karas Ukrainoje ir energijos kainos. Anot Amerikos ekonomisto Nourielio Roubini, tokių raitelių ateityje bus dar daugiau. Jis išvardina net dešimt įvairių megapavojų: problemos dėl Europos valiutos likimo, pensijų fondų žlugimas, pasaulio skolos, branduolinis konfliktas, klimato pabėgėliai ir taip toliau (Nouriel Roubini, *MegaThreats: Ten Dangerous Trends That Imperil Our Future, And How to Survive Them*, Boston: Little, Brown, 2022). Galbūt bus ir ne taip, kaip prognozuojama, bet distopinį Majos Lundės romaną apie vandens stygių būsimoje Europoje „Vandens istorija“ (iš norvegų kalbos vertė Alvyda Gaivenienė, Vilnius: Tyto alba, 2018) siūlyčiau perskaityti. Kaip ir 2006 metais išleistą Cormaco McCarthy romaną „Kelias“ (iš amerikiečių kalbos vertė Violeta Tauragienė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008), kurį „The Sunday Times“ pripažino metų knyga („stiprus niūraus spindesio darbas, puiki ankstyvojo XXI amžiaus baisybių išraiška“). Distopijos dabar dominuoja viešajame diskurse. Bet...

2022 metais buvo pranašaujama ir Europos Sąjungos ir euro krizė, bet atrodo, kad Europos Sąjunga yra stipri kaip niekada. Europa ilgai kovojo su vidinėmis problemomis, bet dabar ji kaip niekada yra susivienijusi prieš išorės priešus. Europos Sąjunga išgyveno „egzistencinę krizę“. 2012 metais, kai Rusijos ekonomika ir naftos bei dujų kainos buvo pasiekusios viršūnę, Putinas jautėsi tikru pasaulio lyderiu. Arba vienu iš jų. 2014 metais įvyko Sočio žiemos olimpinės žaidynės, tais pačiais metais rusai be pasipriešinimo užėmė Krymo pusiasalį. Po Graikijos finansų krizės euras patyrė nuosmukį, Italijos dešiniųjų lyderė Giorgia Meloni (2022 metų rudenį ji atėjo į valdžią ir taip nebekalba) pasiūlė pasitraukti iš euro zonos. Europos Sąjunga tada buvo pasidalinusi į kreditorius ir skolininkus. 2015 metais kilo pabėgėlių krizė, dėl jos buvo kaltinama Vokietija. Rusija trynė rankas ir sėkmingai tiesė europiečius pririšančius dujotiekius. 2016 metais įvyko „Brexit“. „Nepriklausomoje Jungtinėje Karalystėje švinta aušra!“ – pareiškė atsiskyrimo nuo Europos Sąjungos lyderis Nigelas Farage'as ir išreiškė viltį, kad „Brexit“ stovyklos pergalė sužlugdys „nevykusį Europos Sąjungos projektą“. Amerikoje rinkimus laimėjo Donaldas Trumpas, jis nusisuko nuo Europos reikalų.

Tačiau po „Brexit“ šalys narės paskaičiavo, kad būti Europos Sąjungoje ir euro zonoje labiau apsimoka negu būti be jų... Kaip rašo „Financial Times“ apžvalgininkas Simonas Kuperis, būtent „Brexit“ pražudė išėjimo judėjimus, o Borisas Johnsonas netikėtai išgelbėjo Europos Sąjungą. Briuselis greitai suvokė, kad lengviau veikti be sprendimus blokuojančių arogantiškų ir ekscentriškų Britanijos politikų ir jų įstatymų. 2016 metais Didžiosios Britanijos ekonomika siekė 90 proc. Vokietijos lygio, šiandien ji sudaro 70 proc. ir neatrodo, kad santykis iš esmės pasikeis.

Europos lyderiai planuoja, kaip suvaldyti ir kontroliuoti bendrą valstybių skolą (tiesą sakant, ji yra milžiniška ir vis didėjanti), sukurti bendrą bankų ir energetikos sąjungą ir net bendrą tiekimo grandinių sąjungą. Vyksta diskusijos dėl detalių, bet tai konstruktyvios diskusijos.

•

2022 metų krizės sustiprino Europos Sąjungą, o nuolatinės sankcijos Rusijai po Ukrainos užpuolimo (prie jų prisideda ir sunkiau prognozuojamos Italija bei Vengrija) parodo, kad ši sąjunga turi ir jėgų, ir potencijos dar labiau sustiprėti. Europa atgavo savo *mojo*, eufemistiškai konstatuoja Simonas Kuperis (Simon Kuper, „How the EU got its mojo back“, *FT Weekend*, 2022.X.2). O ir Putinas padėjo atkurti tvirtą Europos Sąjungos vertybių suvokimą. Po žudynių Bučoje, Irpinėje, Iziume ir kituose Ukrainos miestuose Europos lyderiai kalba apie tvirtos gynybinės sąjungos sukūrimą nesiremiant vien Amerikos, kurios pozicijos gali ir pasikeisti vėl grįžus į valdžią Donaldui Trumpui, jėga ir parama.

Rusijos pradėtas brutalus karas Ukrainoje, rusų karių vykdomos civilių gyventojų žudynės ir prievartavimai, turto grobimas supurtė civilizuotą pasaulį, kuris buvo pamiršęs, kad karas yra nuolatinis Europos istorijos reiškinys ir palydovas. 1618–1648 metais Europoje siautęs naikinantis Trisdešimties metų karas, netiesiogiai palietęs ir Mažąją Lietuvą bei Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, daugiau ar mažiau įtraukė visas Senojo žemyno šalis. Nors po Vestfalijos taikos stojo stabilesnis laikotarpis, karai niekur neišnyko. Europoje ir kolonijose jie vyko toliau – dinastiniai, kolonijiniai, dėl teritorijų ar dominavimo jūrose, o jų sėkmei užtikrinti reikėjo pinigų.

Kaip XVII a. rašė Amerikoje apsistojęs vokiečių poetas ir humanistas Francis Danielis Pastorius:

War begets Poverty, Poverty Peace,
Then People will traffic and Riches increase,
Riches produceth Pride, Pride is War's ground,
War begets Poverty, so we go round.

Karo Ukrainoje akivaizdoje ne viskas yra aišku, kaip įprasta vertinti iš pirmo žvilgsnio, išskyrus Rusijos agresiją ir šios šalies „civilizacinį“ vaidmenį. Štai ukrainiečių rašytoja ir poetė Oksana Zabužko piktinasi amerikiečių analitiku, Čikagos universiteto politikos mokslų profesoriumi Johnu J. Mearsheimeriu, kuris rašo, kad už Ukrainos krizę iš esmės atsakingi Vakarai ir kad reikia ieškoti išeičių iš šios krizės derybų būdu (Oksana Zabužko, „Pasaulyje kaltų nėra? Rusų literatūros skaitymas po Bučos žudynių“, *Šiaurės Atėnai*, 2022.XI.11). Tačiau tas pats Johnas J. Mearsheimeris dar 1993 metais prognozavo, kad Rusijos ir Ukrainos santykiai gali peraugti į karą, kurį lydės gausios kariškių ir civilių gyventojų žūtys („Galbūt Rusija ir Ukraina įveiks tai, kas skatina jas tarpusavyje varžytis, ir išmoks darniai sugyventi, tiesiog tai būtų labai neįprasta“), ir pabrėžė, jog Ukraina būtinai turėtų išlaikyti branduolinį ginklą kaip saugumo garantą (John J. Mearsheimer, „The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent“, *Foreign Affairs*, 1993, Vol. 72, No. 3, p. 54). Tai kas buvo teisus?

•

Pozityvių permainų 2022 metais Lietuvoje taip pat buvo nemažai. Įrengus fizinę sieną, migrantai taip nebesiveržia iš kaimyninės Baltarusijos. Klaipėdos jūrų uostas nežlugo be Baltarusijos kalio trąšų eksporto. Mūsų ekonomika atlaikė. Atlaikė ir pramonės produkcijos eksportas į Europos širdį – Vokietiją. Euroskeptikai beveik išnyko iš Lietuvos politinio žemėlapio. Turint tokį kaimyną šalia, Putino sekėjų kurstoma neapykanta dėl „gėjų propagandos“, *supuvusios* Europos diskursas ar šeimų maršai pamažu nebetenka prasmės. Nacionaliniu lygiu visuomenėje sėkmingai vyksta Rusijos ir Baltarusijos prekių boikotas. Gal atėjo laikas ir Kinijos? Bent jau smulkmenoms. Laikas parodys.

– VYGANTAS VAREIKIS –

Memorabilia

Iš prakartėlių

Sakau, štai jums gatavas paveiksliukas iš Kalėdų istorijos. Dar viena prakartėlė, jei nori. Galėtų būti specialiai „Šiaurės Atėnų“. Viskas čia kaip reikia. Suprantama, Marija su Juozapu ir naujagimis likę kitapus kadro. Kur šilčiau ir nuošaliau, be šurmulio. Kur ėdžios su šieneliu. Tiesa, aplinkui, ne taip, kaip pasakoja evangelistai, stoviniuoja vienos moteriškės. Bet gal jau gana šalia Jėzaus vyrų kompanijos? Dar kalbama apie Betliejaus apylinkių piemenis, o juk anos dvi susiglaudusios mergytės irgi piemenukų amžiaus ir išvaizdos. Taip pat ir manierų – moka pasidaryti šilumos, susidraugavusios. Šalia jų, kiek šonu, didelės skaros kraštu prisidengusi burną, – vyresnioji piemenė, geroji ganytoja. O gal ir pati šv. Ona, Jėzaus bobutė, atskubėjusi iš paskos jaunajai šeimai, neištvėrusi namie. Aukščiau visų, kad stebėtų ir žinotų, kas vyksta, stovi griežta ir budri šios vietos šeimininkė. Uniformuota, su amžiais nesikeičiančia nacionaline šimtasiūle. Irgi gerai pažįstamas tipas. Daugiau viskas kaip ir priklauso tokios rūšies įstaigai: liesa, pavargusi ir abejinga kumelė, vežimo galas, tuščios statinės. Ant kiemo grindinio gražiai pabirę sniegučio – juk gruodžio mėnuo, čia šiaurė, o šviečiantis viršuje stačiakampis joks ne „Veluxas“, tik paprasta

properša, skylė stoge, dangaus plotas. Beje, labai svarbus, nes sutemus ten patekės Gimimo Žvaigždė ir dangaus kareivijos, kita moteriška kompanija, užtrauks garsųjį himną apie Dievo garbę ir gerų žmonių ramybę.

Niekas kol kas nežino, ar vaikas jau išvydo pasaulį. Aha, tik abi mergytės kažin ką paslaptingai šnabžda viena kitai. Jas juk pirmiausia pasiekė angelo informacija: „Pamatysite kūdikį, suvystytą vystyklais ir paguldytą ėdžiose.“

Prie šios nuotraukos, darytos Pirmojo pasaulinio karo metais, buvo vokiškas prierašas: „Viešbutis Vilniuje.“ Kas dabar nustatys, Vilnius ar ne Vilnius, ir kuri čia galėtų būti miesto vieta. Kad tikrai fotografuota Rusijos imperijos valdose, matyti iš iškabų virš laiptų kairėje pusėje. Ant vienos lentelės šalia ištiesto smiliaus rusiškai nurodyta, jog čia įėjimas į užeigos namus, *заѣзжій домъ*, o ant kitos toks pat smilius rodo kryptį į numerius, t. y. nakvynės kambarius. Taigi ten, kur, pagal viską, Marijai su Juozapu neatsirado vietos.

Rusijos imperijoje užeigos namai vadinti ir kitais vardais: pasistovėjimo kiemas, balamas (rytietiškas) ar, gražiausiai, – *всеприемница*, taip sakant, vieta, priimanti visus. Kaip atrodė ir funkcionavo tos įstaigos, būtų galima sužinoti iš ano meto grožinės literatūros, gal iš Leskovo ar Korolenkos, ar Šolom Aleichemo knygų, bet kas dabar ryžtųsi ten knaisiotis. Gal ir lietuvių rašytojų kūryboje rastum užuominų, juk visi keliaudavo, nakvodavo pakelėje, ne kiekvienas turėjo pinigų užsisakyti normalų viešbutį. Užeigos namai buvo nepasiturinčiųjų, liaudies atstovų prieglobstis. Perkarusi balta kumelė viską pasako. Žinoma, po tuo pačiu stogu atsirasdavo ir smuklės, *traktieriai*, taigi galėjai ir labai linksmai ten praleisti naktelę. Spėju, kad panašiai veikė ir pašto stotys, kurių pastatai, rodos, išlikę Kaune, Ukmergėje, gal dar kur nors.

Žiūrint dabar į nuotrauką, o juo labiau – skaitant iš evangelijų Jėzaus gimimo pasakojimus, pasidaro nejauku, kad viskas ten taip tolima ir nepažįstama. Mūsų prakartėlės tyčia daromos kuo panašesnės į pasaką. Aišku, nieko blogo sykį per metus atsistoti priešais pasaką. Net galėtum sakyti – pačią garsiausią ir gražiausią pasaulyje pasaką. Saldžių prisiminimų srautas. Gal dingteli mintis apie vadinamąją „neįmanomų dalykų įmanomybę“, kiekvieno tikėjimo sudedamąją dalį. Matai vaikų reakciją, visada tą pačią. Norėtum ir sau tokio žvilgsnio, bet jo nebus jau, nebent kitame pasaulyje. Ar yra ten kas nors tikra, ne iš amžių glūdumos ir ne iš pasakų? Vienintelis Jėzus? Kūdikis už kadro, už visų žemiškųjų kadrų? Greičiausiai – taip. Bet, deja, neišgirstu čia jokios gerosios žinios. Vėl – nebent paguodą, kuri iš anksto, kol dar ne akistatos laikas, gana blanki, kalbant atvirai. Per daug blanki, kad viršytų, pranoktų visa kita, ką šiandien matai, girdi ir jauti. Sąrašo nedėsiu, jį turime patys.

Amžinumu, nepraeinamumu, sielos ir kūno giminyste, kažin kuo nenusakomai gražaus ir švento dvelkia žmogiškos

Nukelta į p. 12 ►

MIHA TURK

Drinos tiltai

Šį pavasarį sukanka 30 metų nuo agresijos prieš Bosniją ir Hercegoviną pradžios. Apie šio konflikto sudėtingumą byloja vien jau tai, kad gan sunku nustatyti tikslią karo pradžios datą. Paprastai nurodoma 1992 m. balandžio 6 d., nors pavieniai susirėmimai įvyko jau prieš savaitę. Sarajevo apgultis prasidėjo balandžio 5 d. Po dienos Bosnija ir Hercegovina paskelbė nepriklausomybę, o Sarajevą puolantys daliniai į tai atsakė šaudydami į minią, į miesto gatves išėjusią už taiką. Nors žmonės protestavo iš esmės prieš visus, po apšaudymo jie buvo priversti pasirinkti tam tikrą pusę. Paskelbus nepriklausomybę pradėjo augti konfrontacija tarp Alijos Izetbegovićiaus vyriausybės Sarajeve ir „Serbų Respublikos armijos“, kurią neoficialiai (nors ir demonstratyviai) rėmė Miloševićiaus vyriausybė Belgrade (vėliau paaiškėjo, kad Belgrado vyriausybė taip pat mokėjo algas Serbų Respublikos armijos karininkams).

Minia protestavo prieš visų pusių politikus, įskaitant prezidento Izetbegovićiaus vyriausybę, kuri paskelbė nepriklausomybę visiškai nepasirengusi ir aiškiai suvokdama neišvengiamą reakciją į veiksmus, kurie privedė prie karo. Iškart po karo pradžios serbų pajėgos, kurioms oficialiai vadovavo apsišaukėlių Serbų Respublikos prezidentas Radovanas Karadžićius ir „generolas“ Ratko Mladićius, užėmė daugiau kaip 70 % šalies teritorijos.

Todėl trisdešimt nepriklausomybės (kaip ir karo) Bosnijoje ir Hercegovinoje metų užgožia tūkstančiai vietinių jubiliejų, vienos ar kitos tragedijos, ištrėmimo ar žudynių minėjimai, įrodytų nusikaltimų atminimai ir raginimai ištirti tūkstančius nusikaltimų, kurių teismai niekada negalėjo, nesugebėjo ar nenorėjo ištirti.

Per ateinančius trejus su puse metų sulauksime dar daug jubiliejų.

Ćuprija ir Andričgradas Višegrade

Prasidėjus didžiaserbiškai agresijai, vienas iš pirmųjų jos smūgių taikinių buvo Rytų Bosnija, arčiausiai Serbijos esantis Bosnijos ir Hercegovinos regionas, ypač vienas svarbiausių tranzito punktų, jungiančių Serbiją ir Bosniją, – Višegrado miestas.

Mieste yra garsusis tiltas per Driną[1], kurį pastatė bosnių janyčaras Mehmedas Paša Sokolovićius ir kurį Ivo Andrićius įamžino savo romane „Drinos tiltas“ (*Na Drini ćuprija*), už kurį 1961 m. rašytojas buvo apdovanotas Nobelio literatūros premija. Bene kruviniausias šio tilto istorijos etapas įvyko lygiai prieš trisdešimt metų, nors minėtas romanas, be kita ko, yra literatūrinis paminklas kruvinai gyventojų (daugiausia stačiatikių), kuriems tiltas galiausiai turėjo tarnauti, istorijai.

Višegradas, tiksliau, miestelyje išlikę bošniakai, susibūrę į asociaciją „Ćuprija“, taip pat mini jubiliejų – masinių Višegrado gyventojų musulmonų žudynių metines. Remiantis liudijimais, 1992 m. gegužę–birželį daugelis jų buvo beveik rituališkai nužudyti ant to paties Mehmedo Pašos Sokolovićiaus tilto ir vėliau sumesti į Driną.

1992 m. balandį po trumpo ginkluoto konflikto Višegradą užėmė JLA – Jugoslavijos liaudies armijos pajėgos [kovojusios serbų pusėje]. Po trumpos okupacijos ir „serbiškosios Višegrado savivaldybės“ įkūrimo gegužės 19 d. miestą užėmė Vojislavo Šešelio[2] sukarinta milicija ir pradėjo internuoti ir sistemingai žudyti musulmonus bošniakus gyventojus. Šimtai jų buvo nuvaryti prie tilto, kur buvo nužudyti ir sumesti į Driną. Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai duomenimis, Višegrade buvo nužudyta daugiau kaip 3 000 bošniakų, tarp jų 600 moterų ir daugiau kaip 100 vaikų. Iš 13 000 prieš karą Višegrade gyvenusių bošniakų mieste liko tik 1 500. Hagos tribunolas žudynes Višegrade pavadino „vienomis žiauriausių visoje Bosnijoje ir Hercegovinoje“.

Pasak liudininkų, 1992 m. gegužę–birželį tiltu tekėjo kraujo upė. Tai anaiptol nėra metafora.

Kaip Višegrado miestas įamžina šią neseniai įvykusią kalvariją – jei iš viso įamžina, – kaip ją pristato miesto lankytojams? Kokius paminklus gali pastatyti bendruomenė, kurią slegia tokia našta?

Tikėjausi išvysti daug istorinių iškraipymų ir akių dūmimo ar bent jau ignoravimo, tačiau tai, ką pamačiau, pranoko visus mano lūkesčius. Miestelis su istoriniu tiltu tapo didelio masto serbiškuoju pramogų parku, tiesiogiai skirtu dešimtojo dešimtmečio tragedijai. Tačiau anaiptol ne masinėms žudynėms, o „tragedijai“, susijusiai su Andrićiaus biusto, anksčiau stovėjusio priešais tiltą, pašalinimu.

Projekto idėjinis vadovas režisierius Emiras Kusturica statybų pradžią pagerbė šiais žodžiais: „Jie mums nugriovė Andrićiaus paminklą, todėl dabar gavo Andričgradą. Tegul kitą kartą būna atsargesni.“ Andričgradas – tai didžiulis 15 mln. eurų vertės kompleksas – didingas serbiškas Disneilendas, kuriame yra daugiau nei 50 pastatų, išsidėsčiusių 17 hektarų plote. Tai groteskiška struktūra, kurią sudaro kelios Osmanų, viduramžių, Habsburgų ir renesanso stilių gatvės ir aikštės. Renesanso stilius čia itin svarbus, nes iliustruoja prarastą regiono pažangą, kadangi Balkanai dėl Osmanų okupacijos neva neteko renesanso (!), kaip rašoma Andričgrado interneto svetainėje.

„Tegul jie būna atsargesni.“ Andričgradas – tai bausmė už paminklą, kurį 1991 m. birželį pašalino iš miesto viešosios erdvės. Taigi Andričgradas yra reakcija į bošniakų provokacijas, o ne į karą ir ne į tai, kad po metų visi miesto gyventojai musulmonai buvo išžudyti arba ištremti. Tikroji šiuolaikinio Višegrado tragedija – tai paminklo pašalinimas ir renesanso stoka.

Andričgradas – tai didingo didžiaserbiškumo šventovė su didžiule stačiatikių cerkve, kino teatru su mozaika, kurioje pavaizduotas Gavrilo Principas ir jo bendražygiai, parduotuvėmis su kičiniais Mihailovićiaus, Džokovićiaus ir Teslos portretais ir gausybe renesanso stiliaus statulų – Nikolos Teslos aikštėje stovi didžiulė Ivo Andrićiaus statula, o priešais įvažiavimą į Andričgradą – Mehmedo Pašos Sokolovićiaus paminklas; jo istorija papasakota pirmuosiuose Andrićiaus romano skyriuose.

Privačiose Višegrado kapinėse bošniakų bendruomenė pastatė kuklų paminklą Višegrado genocido aukoms su užrašu „Visų nužudytų ir dingusių be žinios bošniakų, vaikų, moterų ir vyrų, Višegrado genocido aukų, atminimui“. Višegrado savivaldybė pasipriešino šiam memorialui, teigdama, kad kol kas nėra teisinio pagrindo pripažinti žudynes jų mieste genocidu, o bošniakų bendruomenė net neturi atitinkamo leidimo statyti memorialą. Todėl Višegrado savivaldybė nurodė iš paminklo pašalinti žodį „genocidas“, o patį paminklą paliko tokį, koks yra, stovėti privačioje žemėje. „Nereikia priminti, kiek serbų tauta nukentėjo šiose vietovėse ir kaip jautriai ji reaguoja į šį žodį, nes ji įnirtingai kovojo prieš satanizaciją ir įrodė, kad nėra genocido vykdytoja“, – tuometinis meras Popovićius parašė oficialiame laiške, protestuodamas prieš šį paminklą aukoms. Serbų politinės partijos taip pat vietoj teisingumo naudoja vadinamojo „kreivingumo“ taktiką: kol teismas nepriėmė sprendimo, mes nieko negalime daryti; jei teismas priima mums palankų sprendimą, mes jį pripažįstame, o jei teismas priima mums nepalankų sprendimą (kaip Srebrenicos atveju), mes tiesiog jo nepripažįstame.

Višegrado savivaldybė ginasi teigdama, kad tai, kas įvyko dešimtojo dešimtmečio pradžioje, dar nėra pakankamai ištirta, ir kad apie šiuos įvykius reikia kalbėti itin atsargiai, kad niekam nebūtų pakenkta. Žmogžudysčių tyrimas yra sunkus ir sudėtingas, be politinio pobūdžio kliūčių, jis yra keblus ir logistiniu požiūriu, nes tyrimo teritorija yra sunkiai prieinama ir iš dalies esanti po vandeniu. Be to, pagrindinis įrodymas, patvirtinantis liudijimus apie žudynes ir žmonių kūnų mėtymą į Driną, buvo atskleistas atsitiktinai – 2010 m., rekonstruojant užtvanką, ežeras buvo nusausintas. Prie užtvankos buvo rasta daugiau kaip 300 kūnų, kurie nuo žudynių metų gulėjo upės dugne.

Andričgradas yra genocido ir didžiaserbiškos istorijos išbalinimo paminklas. Jis daug įskaitomesnis nei bošniakų paminklas su užrašytu ant jo žodžiu „genocidas“, kuris neturėjo tinkamo leidimo. Griūvantis ir tuščias miestas su Osmanų imperijos laikų tiltu ir didžiuliu architektūros kompleksu, kuris kiekviename žingsnyje ragina mus galvoti apie tolimą praeitį – pamiršti pastaruosius 30 metų, sutelkti visą dėmesį į buvusius prieš tai 500 metų ir susimąstyti apie tai, kaip būtume gyvenę, jei mūsų protėviai būtų patyrę renesansą.

Pagrindinė miesto įžymybė yra Didžiojo vizirio tiltas – Osmanų imperijos architektūros perlas (tiltą pastatė architektas, be kita ko, sukūręs garsiąją Mėlynąją mečetę Stambule), kuris 2007 m. buvo įtrauktas į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą iš dalies Turkijos (o ne Serbijos), pagrindinės investuotojos į šiuolaikinį Višegradą, dėka. Andričgradą visiškai finansavo Serbų Respublikos vyriausybė, o Kusturica buvo projekto iniciatorius ir ideologas, kuriam priklausė 49 proc. akcijų (vėliau kilo ginčas, dėl jo Kusturica pasitraukė iš projekto arba buvo priverstas iš jo pasitraukti). Šis megalomaniškas projektas buvo parengtas nepasitarus su Bosnijos ir Hercegovinos nacionaline paveldosaugos komisija, o tai, pasak Amros Hadžimuhamedović[3], ateityje gali kelti pavojų UNESCO pasaulio paveldo statusui. Laisvosios Europos radijui pateiktame komentare ji išreiškė nepritarimą projektui: „Tai tikrai mėgėjiškas požiūris, moksle vadinamas pseudosinonimija, visiškai ne vietoje ir nepagrįstas, už mokslo konteksto ribų paprastai labai dažnai vadinamas kiču.“

Faktas, kad miesto valdžiai trukdo vienas žodis ir atitinkamų dokumentų stygius, bet tuo pat metu jie užmerkia akis prieš ištiso miesto statybą neturint atitinkamų leidimų, yra groteskiškai iškalbinga istorija.

Andričgradas yra paminklas didžiaserbiškumui ir didžiaserbiškumo projekto metafora iš esmės. „Atpildas už įžeidimą“ – biusto pašalinimą – tai 17 hektarų paminklas, visiškai nepastebintis tikrųjų žudynių, kurčias mieste tebesančių liudininkų balsams. Iš tiesų tai didžiaserbiškumo *modus operandi*. Neabejotina, kad žiaurumus vykdė abi pusės. Reaguodami į Višegrado žudynes, bošniakai taip pat likvidavo kai kuriuos serbų kaimus, ypač Goraždės apylinkėse, kur prieglobstį rado išgyvenusieji Višegrado žudynes. Neabejotina, kad šiomis žudynėmis taip pat buvo tiesiogiai siekiama paaštrinti konfliktą, nes jos iš karto sukėlė atitinkamą atsaką. Sarajevo vyriausybė pripažįsta savo atsakomybę ir atsako į Tarptautinio Teisingumo Teismo raginimus. Tačiau tai ne metodo, o masto klausimas: Andričgradas buvo neproporcingas atsakas į paminklo pašalinimą, o žudynės buvo neproporcingas atsakas į Bosnijos serbų politinės atskirties ar tariamos marginalizacijos jausmą nepriklausomoje Bosnijoje ir Hercegovinoje.

Andričgradas pats savaime yra paminklas genocidui. Tai paminklas nesugebėjimui pažvelgti į dabartį, paminklas tautai, kuri gyvena ir klastoja istoriją dabarties sąskaita. Istorinė tauta, kuri yra įkalinta savo istorijoje. Spindinti utopija griūvančiame mieste, pilname tuščių namų, kuriuos paliko perkeltieji ir nužudytieji, su nykstančia pramone, apleistu geležinkeliu, mieste, kuriame daugiausia investuojama į išgalvotą istoriją ir įsivaizduojamų skriaudų atitaisymą. Paminklas, kuris – visiškai nedviprasmiškai – skirtas istorijai falsifikuoti.

Didysis viziris ir didžiaserbiškumas

Andričgrado epizodas slepia daugybę šiuolaikinių Balkanų antinomijų. Turkai engė serbus, bet vis dėlto paliko jiems UNESCO paveldą (nors ir atėmė iš jų renesansą). Turkai išnaudodavo ir įžeidinėjo serbus, tačiau jų „vergas“ Mehmedas Paša Sokolovićius tapo didžiuoju viziriu ir aktyviai rėmė savo tėvynę bei stačiatikių bažnyčią. Didieji viziriai buvo faktiniai Osmanų imperijos – arba Aukštosios Portos, kaip buvo vadinamas sultono dvaras Stambule, – valdovai.

Prie įvažiavimo į Andričgradą stovi Mehmedo statula – jis pavaizduotas kartu su broliu Makarijumi Sokolovićiumi. Didysis viziris savo brolį paskyrė Pečo patriarchato (dabar Pejë Kosove) vadovu, taip po daugelio šimtmečių atkurdamas Serbijos Ortodoksų Bažnyčios autokefaliją. Stulbina istorinė ironija – didysis viziris kaip didžiaserbiškumo ikona ir kartu turkų vergovės simbolis. Reikėtų pažymėti, kad Osmanai iš tikrųjų pirmenybę teikė stačiatikių bažnytinėms struktūroms, kurių būstinės buvo imperijos teritorijoje, priešingai nei katalikų (tik pranciškonams buvo leista veikti), kurie, Portos nuomone, buvo pavaldūs už imperijos ribų esančioms jėgoms. Todėl Bosnijoje buvo skatinama stačiatikių, o ne katalikų kolonizacija (katalikai daugiausia apsigyvendavo miestuose kaip pirkliai). Prieš Osmanų invaziją Bosnija buvo kur kas labiau katalikiška (ypač turint omenyje tariamai eretišką Bosnijos Bažnyčią, apie kurią mažai žinoma) ir tik Hercegovinoje viduramžiais taip pat vyravo stačiatikiai.

Devširme, arba „mokestis žmonėmis“, įpareigojo krikščionių šeimas atiduoti tam tikrą skaičių vaikų į „vergiją“; kai kurie vaikai atitekdavo janyčarams, kai kurie – Osmanų administracijai. Stambule serbų-kroatų kalba buvo darbinė kalba tarp janyčarų ir kai kurių pareigūnų, todėl ji buvo trečioji imperijos kalba po turkų ir arabų kalbų. Kaip rašo Perry Andersonas knygoje „Absoliutistinės valstybės genealogija“ (*Lineages of the Absolutist State*, 1974), Osmanų imperijoje vyravo ypatingas požiūris į vergus, nes tik vergai galėjo pakilti į „valstybinės“ administracijos gretas, nes, kaip ir valstybė, jie priklausė sultonui. Taigi klasių kova Osmanų imperijoje vyko atvirkščiai – ji ne

Nukelta į p. 13 ►

[1] Bosnių kalba „tiltas“ yra *ćuprija* – šis žodis pavartotas ir Ivo Andrićiaus romano pavadinime (*visos pastabos – vertėjo*).

[2] Vojislavas Šešelis (g. 1954) – serbų politikas, Serbijos radikaliosios partijos įkūrėjas ir lyderis. Per karą Bosnijoje ir Kroatijoje jis formavo karinius dalinius, įkvėptus Dragoljubo (Dražos) Mihailovićiaus Antrojo pasaulinio karo laikų četnikų judėjimo. Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai jį apkaltino nusikaltimais žmoniškumui ir 2003–2014 m. jis praleido Hagos tribunolo kalėjime. 2016 m. buvo išteisintas ir grįžo į Serbiją, į tai Kroatijos vyriausybė sureagavo paskelbdama jį *persona non grata* šalyje.

[3] Amra Hadžimuhamedović – architektūros istorikė, paveldosaugininkė, Tarptautinio Sarajevo universiteto profesorė, laikoma viena svarbiausių pokario Bosnijos ir Hercegovinos kultūrinio kraštovaizdžio rekonstrukcijos dalyvių.

Erik Varden: „Esame priklausomi nuo trikdymo“

Norvegijos Trondheimo mieste apniukęs šeštadienio rytas, o vyskupas Erikas Vardenas gieda į telefoną. Skardžiu ir melodingu balsu jis intonuoja „Benedicamus Domino“.

48-erių vyskupas, priklausantis trapistų ordinui, prisimena vaikystėje girdėtą muzikos ištrauką. Klausantis Mozarto mišparų, ausis staiga pagavo dangiškas grigališkojo choralo kadencijas. Pakerėtas jis vėl ir vėl klausėsi tų pačių kelių sekundžių.

Vardenas užaugo Degerneso kaime maždaug 80 kilometrų į pietryčius nuo Oslo. Jo tėvas buvo kaimo veterinaras, namuose visada buvo daugybė augintinių, tarp jų ir senegalinė papūga. Vardenas dar paauglystėje pasižymėjo intelektine branda. Sulaukęs devyniolikos, jis priėmė krikštą Katalikų Bažnyčioje. Entuziastingai tyrinėjo Bažnyčios paveldą, gilinosi į grigališkąjį giedojimą, kuriame net mažiausia frazė yra „mažas garsinis pamokslas“, išmoko sirų kalbą – aramėjų kalbos, kuria, kaip manoma, kalbėjo Jėzus, dialektą.

Po paslaptingo susitikimo su benamiu Paryžiuje Vardenas įstojo į Šv. Bernardo kalno abatiją, trapistų vienuolyną Šiaurės Anglijoje, kur pelnė įžvalgaus dvasinio autoriaus reputaciją. 2015 m. buvo išrinktas šio vienuolyno abatu. Jo rūpesčiu vienuolynas perėjo nuo pienininkystės prie alaus gamybos. 2019 m. spalį popiežius Pranciškus paskyrė Vardeną vadovauti Trondheimo teritorinei prelatūrai, kuri apima centrinę Norvegiją. Dėl pervargimo kurį laiką buvo pasitraukęs iš aktyvios veiklos. 2020 m. spalį įšventintas vyskupu. Pandemijos metu Vardenas įkūrė interneto svetainę, joje sukaupti visi jo raštai. Apie svetainės atidarymą pranešė „Vatican News“ – tai ženklas, kad vyskupas turi sekėjų visame pasaulyje.

Luke’o Coppeno interviu su vyskupu Eriku Vardenu buvo paskelbtas portale „The Pillar“ (čia pateikiamas sutrumpintas pokalbio vertimas).

– Vyskupe, kas yra krikščionybė?

– Krikščionybė iš esmės yra tikėjimas ir egzistencinis prisirišimas prie Jėzaus Kristaus apreiškimo. Turiu galvoje Kristaus mokymą, bet iš esmės tai yra per jį atskleistas žmogaus pašaukimas dalyvauti pačiame Dievo gyvenime, jo pergalėje prieš mirtį. Iš esmės krikščionybė yra tikrumas, kad Kristuje mirtis neteko savo geluonies. O iš to išplaukia visa kita.

Tai buvo pirmoji kerigma, su kuria susiduriame Naujajame Testamente: „Kristus prisikėlė.“ Iš šio teiginio kyla begalė pasekmių, paprastesnių ir ne tokių paprastų, sudėtingesnių ir ne tokių sudėtingų, kurios apima visą egzistenciją. Tačiau iš esmės tai yra krikščionybės šerdis.

– Kas yra malda?

– Malda yra širdies kėlimas, cituojant frazę iš dialogo, skambančio prieš Mišių prefaciją. Tai mano būties atsivėrimas Dievo tikrovei ir mano būties įsitraukimas į Dievo būtį savotiškame dialoge, o tas dialogas kartais būna aiškus, o kartais – labai netiesioginis ir slėpiningas.

Kartais manau, kad mes pernelyg supaprastiname maldą. Esu tikras, kad jums teko susipažinti su Antonijaus Bloomo raštais. Yra nuostabus pasakojimas apie tai, kaip jis nuvyksta į senelių namus ir sutinka pagyvenusią ponią, kuri išgyvena didžiulę dvasinę krizę, nes sako dieną ir naktį kartojanti Jėzaus maldą, bet vis tiek esanti dvasinėje dykumoje.

Metropolitas Antonijus išklauso jos, o tada sako: „Ar galėčiau duoti jums patarimą?“ Moteris atsako: „Žinoma.“ Tuomet jis sako: „Noriu, kad vadovautumėtės šiuo patarimu.“ Ji atsako: „Taip, žinoma.“ Ir jis sako: „Nuo šiol prašau jūsų kasdien po pusvalandį nekalbėti jokių maldų, o tiesiog sėdėti ant kėdės ir megzti Dievo akivaizdoje.“

Tas patarimas visiškai pakeitė šios moters dvasinį gyvenimą.

Kartais, jei išmoktume tiesiog užsičiaupti ir dėmesingai atsiverti, dauguma dalykų, kuriuos laikome savo didžiąja dvasine krize, tikrai išsispręstų.

– Ar tai vadinate kontempliatyvia malda?

– Vengčiau kaip nors apibendrinti kontempliatyvią maldą, kad tai nenuskambėtų kaip lozungas. Būčiau labiau linkęs kalbėti apie kontempliatyvų gyvenimą. Kontempliatyvus gyvenimas iš esmės yra dėmesio būsena.

Man labai įsiminė ir labai pagelbėjo viena frazė, kurią prieš daugelį metų radau traktate, parašytame Renesanso laikų Florencijos humanisto Pico della Mirandolos. Tame traktate jis kalba apie pagrindinį žmogaus pašaukimą būti *universi contemplator*. Taigi būti tuo, kuris kontempliuoja visatą, kuris kontempliuoja visumą.

Esu įsitikinęs, kad žmogus iš prigimties yra kontempliuotojas, tik jis turi tai atrasti. Gyventi kontempliatyviai iš esmės reiškia nurimti, skirti dėmesį ir žiūrėti.

– Vadinasi, kiekvienas žmogus yra slaptas kontempliuotojas?

– Nebūtinai toks jau slaptas. Šiuo metu mūsų kultūriniame kontekste daug kas prieštarauja kontempliatyviam gyvenimui, nes esame priklausomi nuo trikdymo. Mums patinka būti trikdomiems. Ir jei pastarąsias dvidešimt sekundžių mūsų niekas netrikdė, susirandame ką nors, kas trikdytų. Dalis sielos skausmo, nusivylimo ir net agresijos, kurią ši patirtis gali išlaisvinti žmonėse, yra ženklas, kad iš esmės esame sukurti kitokiam bendravimo su pasauliu būdui.

– Blaise’as Pascalis yra pasakęs, kad „visos žmonijos problemos kyla iš žmogaus nesugebėjimo ramiai pasėdėti vienam kambaryje“.

– Labai išmintingi žodžiai. Tokią pačią įžvalgą galima rasti ir ankstyvojoje vienuolinėje tradicijoje, Dykumos Tėvų mokymuose. Vienas abatas sakė savo mokiniui: „Lik ištikimas savo celei, ir tavo celė visko tave išmokys.“

– Ar Bažnyčiai vis dar reikalingi kontempliuotojai?

– Reikalingi kaip niekada, nes Bažnyčios širdis yra kontempliatyvi širdis. Mums reikia, kad mūsų žvilgsnis, protas ir širdis kaskart vis iš naujo atsigręžtų į Dievo slėpinį, jo amžinybę ir nuolatinį naujumą. Labai svarbu, kad būtų žmonių, kurie pagal profesiją imtųsi šios užduoties ir visą laiką ją vykdytų visos Bažnyčios vardu. Tačiau tai neatleidžia likusių mūsų nuo pareigos ugdytis kontempliatyvią laikyseną, pasaulėžiūrą ir praktiką.

– Vyskupe Vardenai, ar religinis gyvenimas Vakaruose žlugo?

– Nesu tikras, ar galima sakyti, kad jis žlugo. Vėlgi, svarbu į viską pažiūrėti iš ilgesnės perspektyvos. Žvelgiant į du tūkstančius krikščionybės istorijos metų, būta pakilimų ir nuosmukių, būta augimo ir didelio gyvybingumo laikotarpių, būta tam tikro sunykimo ir didžiulio skurdo laikotarpių. Todėl nemanau, kad dabar turėtume pernelyg jaudintis dėl konkrečių mūsų problemų.

Tiesa, daugelis bendruomenių pritraukia mažiau narių. Nemažai vienuolinių bendruomenių ir kongregacijų užsidarė, drįstu sakyti, kad tų uždarymų bus ir daugiau. Tačiau kartu matome bendruomenes, kurios klesti, randasi naujų pašvęstojo gyvenimo formų, galbūt kuklesniu mastu, bet vis dėlto. Vienuolinio gyvenimo imperatyvas ir iššūkis yra tokie fundamentalūs krikščioniškojo pašaukimo elementai, kad jie niekada neišnyks. Jie išgyvens metamorfozę, bet visada sugrįš ir iš naujo sužydės.

– Ar šiandien žmonės mažiau dvasingi nei praeityje?

– Jie yra tokie pat dvasiškai jautrūs, tik yra gerokai praradę konceptualias priemones tam dvasiniam jautrumui įprasminti. Daugeliui žmonių tai kelia didžiulį skausmą. Aš, kaip krikščionis, teigčiau, kad žmogus yra dvasinė būtybė, ir kai žmogus nebeturi kalbos, kuria galėtų išreikšti dvasinius siekius, troškimus, net kančias, tada šie dalykai lieka neišsakyti ir tūno kažkur giliai. Jie įgauna kitus pavidalus, jų nebeįmanoma atpažinti tikruoju pavidalu, todėl kyla nusivylimas. Jautrumas išlieka tas pats, bet mūsų gebėjimas išreikšti šį jautrumą didele dalimi išblėso. Ir tai rimtas dalykas.

– Ar įmanoma dvasinė pažanga be Bažnyčios? Ar galiu įveikti savo ego, pasitelkęs į pagalbą dėmesingą įsisąmoninimą (mindfulness) *ir kitas praktikas?*

– Žinoma, bet manau, kad čia klausimas yra apie tai, ar savojo „aš“ įveikimą galima laikyti dvasine pažanga. Griežtąja prasme, apibrėžiant sąvokas krikščioniškai, dvasinis gyvenimas yra gyvenimas Dvasioje. Dvasia veikia visame pasaulyje. Krikščionys tą visada žinojo. Ir Dvasia veikia net tada, kai nėra atpažįstama.

Tačiau norint, kad pažanga būtų kryptinga, judėtų galutinio tikslo link, aš turiu žinoti, koks yra tas tikslas. Turiu žinoti, koks yra tikslas, kurio link judu. Taigi, taip, tam tikras dvasinis pabudimas ir augimas įmanomas ir už Bažnyčios ribų, bet norint, kad tas dvasinis augimas pasiektų išsipildymą, sakyčiau, reikalinga Bažnyčios teikiama malonė ir parama.

– Ar tą mūsų pažangą įgalina Bažnyčios bendruomeninis lygmuo?

– Neabejotinai. Tėvai cistersai labai mėgsta vieną eilutę iš Koheleto knygos, kurioje sakoma: „Vargas vienišam žmogui! Juk kai suklumpa, nėra kas jį pakeltų.“ Šioje eilutėje cistersai įžvelgė glaustą vienuolių bendruomenės apibūdinimą. Toks apibūdinimas galioja ir bažnytinei bendruomenei. Kokia tai malonė – eiti kartu su kitais žmonėmis, kurie prireikus išties man ranką ir kuriems aš irgi galiu ištiesti ranką, kai jie suklups.

– O kaip jūs? Kodėl, jūsų manymu, Dievas pašaukė jus būti vyskupu?

– O čia jau yra klausimas, į kurį negaliu atsakyti. Tai susiję su mano ypatingu tikėjimo slėpiniu. Tai man tebėra gilus slėpinys.

– Ar būti vyskupu ir būti trapistu yra suderinama?

– Nepasakyčiau, kad lengvai suderinama, bet nepasakyčiau, kad ir nesuderinama. Kaip galite įsivaizduoti, per pastaruosius porą metų daug apie tai galvojau. Senovėje vienuoliai neretai tapdavo vyskupais, o viduramžiais tai irgi nebuvo tokia jau reta praktika. O Rytų Bažnyčiose tai yra sisteminė praktika. Visi vyskupai yra vienuoliai.

Šventasis Tėvas nuolat primena vyskupams, kad jie pirmiausia nėra administratoriai ir plunksnos vedžiotojai, tad mąsčiau ir apie tokį kontekstą. Brevijoriuje yra vienas responsorijus – man rodos, tai Bendroji ganytojų malda, – kuriame kalbama apie ganytoją kaip apie žmogų, kuris „daug meldžiasi už žmones“. Man tai didelis įkvėpimas ir puikus priminimas, kad vienas svarbiausių vyskupo darbų yra melstis, prisiminti maldoje jam patikėtą darbą ir žmones.

Gyvenime pirmenybė visada turi tekti antgamtinei plotmei, tik tada bus galima nuveikti ką nors vertingo ir žemiškesnėje plotmėje.

– Kaip palaikyti tokį maldos gyvenimą?

– Vienas iš siektinų dalykų yra laikytis bazinės dienotvarkės ir pasirūpinti, kad iš tiesų skirtumėte laiko maldai, rimtam skaitymui, tiesiog ramiam buvimui ir klausymuisi. Tuo pat metu reikia būti ir labai lankstiems.

Tai irgi labai svarbi vienuolystės dalis. Šv. Benedikto reguloje sakoma, kad vienuolynas niekada nebūna be svečių. Benediktas nesako, jog vienuolynams labai svarbu vykdyti svetingumo tarnystę. Jis tiesiog teigia, kad vienuolyne niekada netrūksta svečių. Ir tai tiesa: žmonės pasirodo dėl įvairiausių priežasčių, iš anksto pranešę ir nepranešę.

Stebina tai, kad Benediktas sako, jog kiekvieną atėjusį svečią reikia priimti taip, tarsi jis būtų Kristus. Tai irgi yra bazinis dėmesingumo ir atvirumo gyvenimui lygmuo: visiškai įsitraukti į tai, kas dabar vyksta aplink mane, priimti net ir iš pažiūros blaškančius dalykus kaip galimus Apvaizdos paraginimus. Nuolatos klausti: „Kur visame tame yra Viešpats?“ arba „Kokią žinią neša šis žmogus ar ši aplinkybė?“ Tai yra kontempliatyvus gyvenimas blaškymų apsuptyje.

Žinau, kad kai kurie vienuolynai turi įsirengę chore varpelį, kad kai kas nors pasibeldžia į duris, paskirtas žmogus nueina atvykėlio įleisti. Reikia išlaikyti pusiausvyrą ir saugotis bereikalingo blaškymo. Tačiau kartais išėjimas iš apsauginės zonos, kurią laikau „savo dvasiniu gyvenimu“, jau savaime yra dvasinės pratybos, kurioms galiu būti pašauktas. Ir visada reikia teikti pirmenybę artimo meilei.

– Kodėl liturgija XXI a. Bažnyčioje tapo tokių aršių susirėmimų vieta?

– Todėl, kad ji glaudžiai paliečia mus visus. Taip pat todėl, kad liturgija mus suburia ir kviečia dalyvauti tam tikru mastu apeigose, kuriose kiekvienas turime atlikti mums paskirtą vaidmenį. Liturgija ragina atsisakyti asmeninių pageidavimų dėl bendro plano. Tai visada sunku bet kokiomis aplinkybėmis, nes aš noriu daryti tai, kas man patinka.

Tai viena iš priežasčių, kodėl liturgija yra tokia karšta tema. Kita priežastis – istorinis faktas, jog pastaruosius 60–70 metų tiesiog gyvenome tokioje eksperimentinėje visatoje, kurioje buvo tiek daug įvairių ir dažnai nesuderinamų liturgijos sampratų, kad mums šiek tiek pakriko nervai. Tvyro vos ne nerimo atmosfera, kuri kai kuriems katalikams atrodo neatšaukiama. Nemanau, kad taip turi būti.

Svarbiausia, kaip visada, yra irtis į gelmę. Kalbant apie istoriją, kurios paveldėtojai dabar esame, atėjo laikas nešališkai, su dėkingumu, bet kartu ir kritiškai pažvelgti į kai kuriuos pastarųjų dešimtmečių pasiekimus ir paklausti: kas mus praturtino, o kas ne?

Svarbiausia yra vis iš naujo ir vis tvirčiau įsišaknyti į išganingąjį liturgijos branduolį, prisiminti, kad mes nesame liturgijos subjektai. Iš esmės liturgijos subjektas yra Kristus. Mūsų dalyvavimas liturgijoje yra būdas įsitraukti į komuniją su Juo ir prisiliesti prie žmonijos atpirkimo vyksmo. Štai kas yra svarbu: kad būtų aiškus tas įsišaknijimas.

– Kodėl šiandien taip nesutariama dėl tradicijos?

– Nereikia galvoti apie tradiciją kaip apie kažkokį virvele perištą paketėlį. „Tradicija“ yra dinamiškas daiktavardis, reiškiantis procesą. Svarbiausia yra rasti savo vietą tame gyvame perdavime ir tapti grandimi toje grandinėje, džiaugtis ir nuolankiai dėkoti, kad gaunu tai, kas man perduodama, taip pat džiaugtis ir nuolankiai dėkoti, kad galiu tai perduoti, – ir stengtis perduoti daugiau, negu gavau.

Reikia saugotis lengvabūdiškos polemikos gundymų ir išdrįsti pasipriešinti vyraujančiai kultūrai, o kartu ir nepasiduoti poreikiui nuolat ant kažko pykti, nes tai tiesiog nuobodybė ir tuščias jėgų švaistymas.

– Ar pyktis yra dominuojanti mūsų laikų emocija?

– Nesu tikras, ar tai dominuojanti emocija, bet ji vyrauja. Gyvename itin neramiais laikais. Kai pagalvoji apie karą Ukrainoje, ekonomiką, kultūros žlugimą, grėsmes aplinkai, labai daug žmonių jaučiasi įtraukti į šiuos deterministinius procesus, kurių jie visiškai negali kontroliuoti. Vienas iš būdų išreikšti ir įtvirtinti savo subjektiškumą yra pyktis.

Pykti ant visatos būtų per daug. Todėl pasirenkame savo mažas „kišenėles“, kuriose jaučiamės esą šiokie tokie šeimininkai arba manome, kad ten mūsų balsas gali būti išgirstas, ir tiesiog išliejame visą savo pyktį. Tai tam tikra kultūrinė tendencija.

– Ar Bažnyčia siūlo išeitį iš tokios padėties?

– Taip. Kiekvieną trečiadienį brevijoriaus Naktinėje kartojasi vienas skaitinys. Tai eilutė iš Laiško efeziečiams: „Tegul saulė nenusileidžia ant jūsų rūstybės!“ Tai reiškia – susitvarkykite su savo pykčiu.

Kaip ganytojas – ir tiesiog kaip žmogus – pastebiu, kad užgniaužtas, užblokuotas ar nepripažintas pyktis gali įgyti didžiulę įtaką daugelio žmonių gyvenime. Užuot leidus pykčiui tvinkti, reikia nuolankiai pripažinti, kad nešiojamės jį savyje, o tada paklausti: „Ką man dabar su juo daryti?“ Gali prireikti ir prašyti atleidimo. Tai krikščioniška praktika, kurią turėtume uoliai vykdyti.

Nukelta į p. 12 ►

Jonui Mekui – 100. „Kino užrašai“

Lietuvių išeivis menininkas, poetas, eseistas, filmininkas, „amerikiečių avangardinio kino krikštatėvis“ Jonas Mekas (1922–2019) įtakingu kino kritiku tapo 1958–1975 m. rašydamas filmų recenzijas Niujorko savaitraščio „The Village Voice“ autorinėje skiltyje „Kino užrašai“ (*Movie Journal*). Geriausi rubrikos tekstai buvo surinkti į 1972 m. išleistą Meko knygą „Kino užrašai: Naujojo Amerikos kino iškilimas, 1959–1971“ (*Movie Journal: The Rise of the New American Cinema, 1959–1971*). 2016 m. knyga buvo perleista. Siūlome susipažinti su „Kino užrašų“ įvadu, taip pat – su pakartotame leidime atsiradusia žymaus amerikiečių režisieriaus, kino kritiko ir istoriko Peterio Bogdanovichiaus (1939–2022) pratarme *The Great Mr. Mekas* bei paties Meko pabaigos žodžiu.

PETER BOGDANOVICH

Didysis Mekas

Jonas Mekas – tikras revoliucionierius. Nors šeštajame, septintajame, aštuntajame, devintajame ir kt. dešimtmečiuose garsiausiai gynė pasaulio avangardinio kino kūrėjus, jis taip pat gana atvirai rėmė ir visišką jų priešybę. Pamenu, pačioje 7-ojo deš. pradžioje, kai Danas Talbotas ėmėsi gaivinti klasikinius amerikiečių filmus savajame Niujorkiečio kine (*The New Yorker Theatre*) (kurio dabar, deja, nebėra), mažyčiame to kino teatro biure viršuje Jonas riebiu žymekliu ant sienos užrašė: „Geriausi filmai buvo sukurti Holivude!“

Tai man primena trumpą Marlono Brando ir Mary Murphy personažų pokalbį filme „Laukinis“ (*The Wild One*): ji klausia: „Prieš ką tu maištauji?“, o Brando atsako: „O ką turit?“

Taip, Jonas yra revoliucionierius. Jis labai tiki visos kino kultūros svarba; tiesą sakant, savo revoliucinį, poleminį, į ateitį ir praeitį orientuotą žurnalą jis pavadino „Kino kultūra“ (*Film Culture*). Šis buvo nepaprastai įtakingas, savotiškas amerikietiškasis „Cahiers du Cinéma“, nors visąlaik gyvavo iš finansinės paramos, kurios paieškomis daugiausia užsiėmė pats Jonas.

Jo neįkainojamame Filmų antologijos archyve kino kultūros tiek, kiek tik galima gauti. Čia jau sukaupta išskirtinė knygų apie kiną kolekcija ir, žinoma, tūkstančiai filmų. Tai dalis Jono palikimo ir didžiulė dovana Manhatanui bei pasauliui.

Bet iš esmės Jonas yra ne tik apsigimęs revoliucionierius, bet ir poetas. Jis žvelgia poeto akimis. Užtenka pažiūrėti ilgus jo asmeninės kelionės filmus ir labai aiškiai išvysi jo humanistinę, melancholišką, kartais aikštingą, visada patrauklią asmenybę ir ypatingą viziją. Be abejo, jis dažnai ir rašo kaip poetas.

Daugelį metų laikraštyje „The Village Voice“ Jonas turėjo skiltį „Kino užrašai“ (*Movie Journal*). Ji tapo nuolatiniu kinomanų traukos tašku. (Daug jos medžiagos surinkta šioje knygoje.) Atminkite, kad toje skiltyje Jonas pirmasis ėmėsi ginti Johno Cassaveteso talentą ir režisūrinį jo debiutą „Šešėliai“ (1959), kuris buvo Naujojo Holivudo, iš tikrųjų įsivyravusio 7-ojo deš. pabaigoje, pirmasis blyksnis, pirmasis nepriklausomojo kino kūrinys. Neatsitiktinai Cassavetesas iš tos menkos saujelės Amerikos kino poetų. Galimas daiktas, poetą pastebi tik poetas.

Kaip draugas jau kelis dešimtmečius – susipažinome apie 1958 m. – Jonas visada mane drąsino, dar net iki 1959 m., kai režisavau savo pirmąjį nebrodvėjinį spektaklį. Tiesą sakant, 1961 m. vasarą Jonas ir jo šaunusis brolis Adolfas trenkėsi iš Manhatano į Finikiją (Niujorko valstijos šiaurėje, netoli Kingstono ir Vudstoko), kad pamatytų mano pastatytą Tennessee Williamso „Camino Real“. Kai rašiau straipsnius „Film Culture“, sakydavau Jonui, kad turėtų už tai man kažkiek mokėti (daug medžiagos buvo rašoma nemokamai, nes tai buvo ne pelno siekiantis žurnalas), ir jis visada atlygindavo. Kadangi gyvenau vos sudurdamas galą su galu, tai reiškė daug.

Jonas daug reiškė gausybei žmonių. Savo eklektišku požiūriu jis rodė kelią į gero kino meno kūrybą. Gražus jo indėlis į tą retai bandomą kurti kino atsiminimų žanrą. Ir visos jo pastangos, visi jo rašiniai buvo skirti išsaugoti, apsaugoti ir populiarinti kiną kaip meno rūšį, į kurią žiūrėtina rimtai.

JONAS MEKAS

„Kino užrašų“ įvadas

Pirma ištrauka iš mano dienoraščių:

1958 m. lapkričio 8 d. Aš esu regionalistas, štai kas aš. Aš visada esu tam tikroje vietoje. Įmeskite mane bet kur – į išdžiūvusią, pačią negyvybingiausią, mirusią, akmenuotą vietą, kur niekas negyvena, – ir aš įsisiurbsiu ir pradėsiu joje augti kaip kempinė. Man nėra abstraktaus internacionalizmo. Aš taip pat nežiūriu į ateitį: aš esu dabar ir čia. Ar taip yra dėl to, kad buvau prievarta su šaknimis išplėštas iš savo namų? Ar dėl to visada jaučiu naujų namų poreikį, nes iš tikrųjų neturiu jokios kitos vietos, kaip tik tą, kur prabėgo mano vaikystė ir kuri dingo visiems laikams?

Tuo metu, maždaug 1958 m. vasarą, aš nusprendžiau dar kartą gelbėti savo kailį. Pirmasis veiksmas, kurį padariau, – išsipjoviau tonziles... Kaži kur Vakarų civilizacijos soduose, priverstinio darbo stovyklose, buvau pasigavęs chronišką slogą, ir man liepė atsikratyti tonzilių, nes kitaip... Aš taip ir padariau. Žengdamas pro ligoninės vartus, dar tebesvyruodamas, aš priėmiau antrąjį sprendimą dėl išsilaisvinimo: nusprendžiau mesti darbą grafikos studijoje, kurioje dirbau penkias dienas per savaitę. Tuomet ne visu etatu – dviem valandoms per dieną – už aštuoniolika dolerių per savaitę įsidarbinau Cooperio ofsete ir tapau iš esmės laisvu žmogumi, pasirengusiu tyrinėti Ką Tiktai Nori.

Jaučiausi be galo laisvas. Beveik toks pat laisvas, kaip prieš penkiolika metų, 1944 m., baigęs universitetą: tada irgi jaučiausi laisvas. Maniau tapti rašytoju ir gyventi iš kūrybos. Jaučiau, kaip gyvenimas skleidžiasi prieš mane lyg didžiulė gėlė. Bet po dviejų mėnesių atsidūriau drėgnuose Hamburgo priemiesčiuose, priverstinių darbų stovykloje, drauge su italais, prancūzais ir rusais karo belaisviais, vergaujančiais Trečiajam reichui. Prireikė dar penkiolikos metų ir daugybės skirtingų kalbų bei šalių fragmentų, kad atsidurčiau Rytų 13-osios gatvės 515-ajame name ir vėl paskelbčiau visišką savo nepriklausomybę.

Trečiasis mano veiksmas – nuėjau pas Jerry Tallmerį į „The Village Voice“ ir paklausiau, kodėl jo laikraštyje nėra nuolatinės kino skilties. O kodėl tau jos nesukūrus? – atsakė jis. Gerai, pasakiau, rytoj bus. Pirmasis mano tekstas pasirodė 1958 m. lapkričio 12 d., o prie jo – prierašas: „Šią savaitę mūsų leidinyje pradedama „Kino užrašų“ serija.“ Ir viskas. Tik tuo metu nesuvokiau, kad šiuo savo veiksmu aš beveik savanoriškai patekau į tą pačią situaciją kaip ir 1944 m.: aš tapau Naujojo kino vergu, plušau jo priverstinio darbo stovyklose, kasdamas griovius.

Šiame „Kino užrašų“ rinkinyje, šioje knygoje, kurią laikote rankose, pristatoma maždaug trečdalis mano tekstų, kuriuos „Voice“ laikraščiui rašiau nuo 1958 m. lapkričio. Kai kurie tekstai perspaudinami visi, kitų – ištraukos. Šen bei ten esti nedidelių pakeitimų, išbrauktas vienas kitas žodis ar patobulinta sintaksė. Šito prisireikė siekiant: a) atkurti pirminį rankraštį tose vietose, kurias iškraipė tekstų rinkėjai (pirmieji „Voice“ numeriai „pasižymėjo“ spaustuvininkų klaidomis), arba b) vienur kitur pagludinti mano anglų kalbą. Dauguma tekstų ar jų dalių, kuriuos pašalinau iš šio rinkinio, buvo arba nevykę, arba neįdomūs, arba nagrinėjo holivudinius ar europinius meninius filmus, kuriuos kiti autoriai aptarė geriau už mane. Rengdamas knygą tvirtai laikiausi savo pagrindinio šio laikotarpio domesio objekto, t. y. nepriklausomai sukurtų filmų ir su jais susijusio Išplėstojo kino (*Expanded Cinema*), kuris nuo to laiko tapo žinomas Naujojo Amerikos kino vardu, o kartais dar pavadinamas Pogrindiniu kinu.

Kai pradėjau „Kino užrašų“ skiltį, buvo pati Naujojo Amerikos kino pradžia. Cassavetesas ką tik baigęs „Šešėlius“. Robertas Frankas ir Alfredas Leslie filmavo *Pull My Daisy*. Mus jau buvo pagavęs kino šišas, ir oras virpėte virpėjo nuo energijos ir lūkesčių. Mums atrodė, kad kinas tik prasideda – su mumis! Taigi, nors rašydamas pirmuosius skilties tekstus ketinau tapti „rimtu“ kino kritiku ir „rimtai“ nagrinėti Holivudo filmus, labai greitai įsitikinau, kad iš mano kritiko skrybėlės naudos maža. Vietoj jos turėjau griebtis kardo ir apsišaukti savotišku Naujojo kino gynybos ir propagandos ministru. Į naująjį kino kūrėją niekas nežiūrėjo rimtai. Nenaratyvinio kino nelaikė kinu. Mano kolegos jį arba ignoravo, arba smogdavo tiesiai į tarpuakį. Tinkamiausias metas ką nužudyti – kai tas per daug silpnas apsiginti. Tie, kurie gimdo gyvybę arba meno dalykus, gimdymo laikotarpiu yra pažeidžiami. Štai kodėl vaikuodamiesi gyvūnai slepiasi neprieinamose vietose: jie stengiasi atsidurti kuo toliau nuo Pripažintų Kino Kritikų...

Kaip matyti iš šių tekstų, vos pradėjęs savo užrašus, kritiko skrybėlę turėjau sviesti šalin ir tapti, galima sakyt, pribuvėja. Aš turėjau ištraukti, globti, ginti visas tas grožybes, kurias mačiau vykstant kine ir į kurias mano plunksnos broliai ir publika arba nekreipdavo dėmesio, arba kurioms nusukdavo sprandą. Taigi aš vis laksčiau apie savo viščiukus, kudakuodamas: žiūrėkite, kokie gražūs mano viščiukai, gražesni už viską pasaulyje, o visiems atrodo, jog tai bjaurieji ančiukai! Kadangi reikėjo daug kudakuoti, negalėjau švaistyti vietos rašymams apie komercinį kiną. Šiam darbui pasikviečiau Andrew Sarrisą, žurnalo „Film Culture“ bendradarbį redaktorių. Mudu pasidalinome dirvą.

Peržvelgdamas tuos dvylika savo skilties metų aš stebiuosi savo kritinio vertinimo teisingumu. Neturiu dėl ko gailėtis, neturiu ko taisyti. Meistrai liko ir liks meistrais, o istorija liks istorija.

Ištrauka iš mano dienoraščio:

1960 m. gegužės 23 d. Kodėl darau tą, kodėl darau aną? Kodėl rašau skiltį „The Village Voice“, kodėl leidžiu „Film Culture“? Kodėl tiesiog nekuriu filmų, klausia manęs. Kodėl išsyk darai tiek daug dalykų? Visi tie klausimai! Tai lyg sūpavimasis sūpynėse: pirmiausia turiu išsupti sūpynes, tada supuosi kartu su jomis, tada jos supa mane, o aš savo ruožtu supu jas. Kur supimosi pradžia ir pabaiga ir kas iš tiesų yra sūpavimasis?

Trečia ištrauka iš mano dienoraščio:

1962 m. birželio 25 d. Po ilgų nakties apmąstymų nusprendžiau palikti „The Village Voice“, baigti žurnalistinę veiklą ir imtis kitų dalykų. Tai pradeda trukdyti mano darbui.

Šiandien su šia mintimi nuėjau į „Voice“ redakciją. Bet pirmas dalykas, kurį išgirdau įėjęs, buvo: „Jerry Tallmerio nebėra. Jis išėjo į „Post“.“

Man dingtelėjo, kad čia šioks toks likimo įspėjimas. Tai aš praleidau bemiegę naktį bandydamas apsispręsti; tai aš priėmiau sprendimą išeiti; bet kažkur iškrito ne tie kauliukų skaičiai ir vietoj manęs išėjo Jerry! Keista ironija. Todėl, dingteli, aš dar turiu pabūti čia. Šiandien negaliu palikti „Voice“. Taigi aš nieko nepasakiau ir patraukiau namo.

Ketvirta ištrauka iš mano dienoraščio:

1964 m. kovo 2 d. Tai atsisveikinimo laiškas.

Jau kurį laiką galvojau mesti savo „Kino užrašus“.

Bet vis rasdavau pasiteisinimų.

Mano pasiteisinimai išsibaigė.

Savo skiltyje sukūriau ir penėjau keistą būtybę. Kartais nežinau, ar ji tikra, ar išgalvota.

Neabejoju, kad galiu būti naudingas nepriklausomiems filmų kūrėjams. Aš esu fanatikas ir galiu daug nuveikti. Tačiau tas mano fanatizmas taip pat ir pavojingas. Aš linkęs primesti savo svajones ir vizijas kitiems. Kai kurios mano įžvalgos ir fantazijos buvo pernelyg išpūstos ir tapo direktyvomis, traukiančiomis kitus savo orbitomis ir vėjais. Aš tapau jėga, vedliu, netgi šventuoju...

Atėjo laikas išsklaidyti visas jėgas, orbitas ir šventuosius.

Netgi menas gali pavergti žmogų, atimti iš jo laisvę. Šiandien aš jaučiu, kad šventas yra tik tas menas, kuris neturi „idėjų“, „minčių“, „prasmių“, „turinio“, o yra tiesiog gražus; jis netarnauja jokiam kitam tikslui, tik savo paties grožiui; jis tiesiog yra, kaip ir medžiai.

Visuotinė sėkmė pogrindiniam kinui nieko neduoda. Išpopuliarėjimas nužemina grožį.

Aš pavargau nuo galios ir veiksmo.

Žmogui, – ir aš kalbu, žinoma, apie save, – labai lengva pradėti jaustis reikalingam ir reikšmingam.

O juk aš siekiu būtent nereikšmingumo.

Mano argumentas tęsti „Kino užrašų“ skiltį toks:

Bet ar neturėčiau būti tiesiog nuolankus kino kūrėjų tarnas ir atlikti savo pareigą ar padaryti bent šiek tiek gero artimiems savo? Nori pasakyti, kad tavo laisvė svarbesnė už tarnavimą žmonėms? Ar nesi panašus į tą, kuris palieka žmones ir pasitraukia į Himalajus užsiimti savimi? Tave veda egoizmas, o ne laisvės jausmas.

Taip lengva pamanyti, kad tai, ką darau, yra reikalinga!

Iš tikrųjų tai nėra reikalinga.

Taip pat ir ši skiltis.

Štai parašiau 1964 m. kovo 2 d. Bet jau kitą savaitę pateikiau laikraščiui dar vieną tekstą. Kaip manote, kodėl taip padariau? Ha, nesiruošiu to sakyti! Kad tai sužinotumėt, turėsite perskaityti mano dienoraščius, kur viskas paaiškinta... Bet jeigu turi noro, Mielas skaitytojau, atsakymus į visus klausimus rasi šiame „Kino užrašų“ rinkinyje.

Pabaigos žodis

Štai po penkiasdešimties metų iš naujo skaitau savo skilties tekstus. Ir labai džiaugiuosi galėdamas tau, brangus skaitytojau, pasakyti, jog tie rašiniai man atrodo tebesą labai geri. Aš beveik apstulbęs, koks puikus ir, negana to, koks teisus buvau. Man dažnai prikišdavo, kad aš atlaidus ir dosnus kritikuodamas ir girdamas. „Po dešimties metų niekas nebeatsimins tų kino kūrėjų, apie kuriuos rašai“, – sakydavo man. Tačiau dabar, vėl skaitydamas tos skilties tekstus, aš matau, kad nė kiek neklydau. Visi mano išgirti filmai, kuriuos atmetė net kai kurie artimiausi mano draugai, tapo klasika. Todėl neturėtumėte stebėtis, kodėl taip džiaugiuosi dėl to, kad šie tekstai tampa prieinami naujai skaitytojų kartai.

Nukelta į p. 7 ►

Iš bloknoto (32)

Kai pagalvoji, kiek ir kokių spektaklių turi pamatyti Auksinių scenos kryžių komisija artėjant kovui, Teatro dienai, – darosi baisoka: atsiveria tikras įvairiausio lygio spektaklių šabakštynas. Daugelis jų atrodo paskubom sumesti, nerūpestingai sukomponuoti, sudurstyti iš viena kitai nederamų dalių ir atėję ne iš meilės, todėl neturi ir individualaus braižo, bemat dyla iš atminties. Tokių „padarytų“ spektaklių pastaraisiais metais vis dažniau pasitaiko. Ir neatskirsi, kas juos kūrė, – jie lyg be autorystės. Gal režisieriai privengia geros pjesės, prie kurios dera įdėmiai dirbti?

Pavyzdžiui, jau gerokai anksčiau matytas „Infinity“ (režisierė Gabrielė Tuminaitė) Mažajame teatre. Pasižiūri ir išeini kone tuščiom. Tik aktoriai, ypač vyresnieji, vis stengiasi sąžiningai vilkti neva individualizuotų masuočių jungą, vieną kitą iš jų ir prisimeni su dėkingumu, o bendras spektaklio vaizdas greitai išblunka. Kai sužinojau, kad spektaklyje apie baltarusių (o gal jis visai ne apie tai?) kovas už žmogaus laisvę, savarankiškumą, teisę tapti arba būti savimi gyvai skambės džiazas (o džiazas visais laikais išreiškė laisvės pulsą), pamaniau, bus gerai. Bet gerai nebuvo, nes džiazas čia buvo chaoso, besaikio garso, prieštaros viskam įsikūnijimas ir niekur nekvietė.

Vienintelis atmintin įstrigęs dalykas, tikrai vykęs atradimas – iš scenos gilumos per vidurį išsikišusi žydrai dažyta blokinio namo lodžija, scenografo Mariaus Nekrošiaus sugalvota. Mat Baltarusijoje jeigu jau kas dažyta – durys, verandos, langinės ar tvoros kaime – tai viskas žydrai. Ši spalva tarsi simbolizuoja iš sovietinių laikų primestą vienybę, paklusnumą, baimę keistis... Taigi ir čia žydra blokinio namo pirmo aukšto lodžija, kurioje gyvena dar nesusivokusi, dažnai į veidrodį besižiūrinti mergaitė, kuri ilgainiui ims dairytis, žiūrėti pro tos lodžijos langą, domėtis, kas gi ten gatvėj vyksta, ko tie žmonės buriasi ir muzikantai triukšmauja. Ir būtent čia tarsi prasivėrė, ko gero, vienintelis stipresnis spektaklio emocinis akcentas. Visa kita – nesklandi svetimų patirčių iliustracija, „nudavinėjimas“. Mano nuomone, negali, neturi teatras iliustruoti žiniasklaidos naujienų, „vaidinti“ karo kančių, verstis aktualijomis (apie tai jau esu rašiusi). O jeigu jau imtųsi šiom temom kalbėti, tai turi siekti aukščiausios meninės kokybės. Beje, į dažną spektaklį atėjęs, programėlės negauni, nesužinai, kas ką ten darė. O administracija teatruose išpūsta ir tarnautojų etatų sukurta daugybė, jų būrys neretai yra gausesnis už aktorių trupę. O ką gi jie veikia?! Tikriausiai siuntinėja vienas pas kitą. Ieško, kas ir kur programėles nukišo.

•

Alų midų gėriau,
Per barzdą varvėjo,
Burnoj neturėjau...

O taip iš tiesų buvo, kai, maloniai pakviesta vieno iš Operos ir baleto teatro administratorių, patekau į ilgai lauktą Felikso Bajoro „Dievo avinėlio“ antrąją premjerą. Bet iki šiol negaliu pamiršti ir prieš kelias dešimtis metų Lietuvos kompozitorių sąjungos jaukiojoje perklausų saliukėje surengtos savotiškos Bajoro operos perklausos. (Anuomet, pirmininko Vytauto Laurušo laikais, panašios naujų kūrinių perklausos, prieinamos ir platesnei visuomenei, būdavo dažnokai ten rengiamos.) Savotiška perklausa, nes operą fortepijonu „iš lapo“ grojo pats kompozitorius, o jam talkino tada jaunutė solistė Regina Maciūtė, pati ir drauge su Bajoru dainuodama įvairias operos partijas. Kad operos neleis statyti, jau buvo aišku, tvyrančią perklausos įtampą puikiai atmiešė režitatyvu dainuojamos arijos, įterpiami kompozitoriaus komentarai ir kita. Po perklausos visi skirstėmės džiugūs ir laimingi, lyg būtume kokį griovį apėję ar blogį įveikę. Po keliolikos metų „Dievo avinėlio“ ėmėsi Jonas Vaitkus dramos scenoje (1991). Dar gyvi buvo tekstų autoriai Rimas Šavelis, Sigitas Geda ir Marcelijus Martinaitis.

O dabar išmušė ir Operos valanda. Jau buvo išspausdinta ne viena spektaklį teigiamai vertinanti recenzija. Tik aš nieko parašyti negalėčiau, nes buvau pasodinta į pirmą eilę (!) ir pagaliau supratau, ką reiškia garso duobė salėje ir plokščias scenos vaizdas be perspektyvos. Būtų galima gražiai pakalbėti apie Marijaus Jacovskio vykusį scenovaizdį, kuriame dominuoja išplėštų namų simbolis – erdvėje pakibęs, lyg vėjo vartomas nuogas buvusio stogo karkasas, ir apie neaiškios koncepcijos Elvitos Brazdylytės kostiumus (miško dvasios baltais angliškais kostiumais?), ir apie Martyno Rimeikio gan sėkmingas pastangas jungti operos ir baleto žanrus, ir apie kita, bet operos aš tą vakarą ne-gir-dė-jau.

•

Labai seniai, dar studijų metais, iš Tėvo bibliotekos lentynos išsitraukiau vieną iš dviejų Oscaro Wilde'o tomų (1912, Sankt Peterburgas) elegantiškais secesiniais viršeliais ir pradėjau skaityti nuo pasakų – tobulai parašytų, neįprastų, šviesių ir kartu labai graudžių, paliečiančių kiekvieną ir įsimenamų ilgiems laikams. „Lakštingala ir rožė“, „Laimingasis princas“... Ir paskui tik peršokau prie dviejų išmintingų vyrų dialogo, vykusio andai Londone, viename Pikadilio aikštės bute, autoriaus pavadinto „Kritikas kaip menininkas“. Jau pats pavadinimas man tada žadėjo kažkokią paslaptį. Dialoge buvo daug įdomių minčių apie meną ir menininkus bei apie kritinės minties reikšmę kūrybos procese. Tik po to pradėjau skaityti kitus Wilde'o kūrinius – ironija ir paradoksais trykštančias pjeses, dramatiškąjį „Doriano Grėjaus portretą“, Redingo kalėjime parašytą poemą, laiškus ir kita. Wilde'o idėjos ir rafinuotas estetizmas man tais laikais (pirmaisiais postalininės epochos, tolydžio spraudžiamos į sovietinės ideologizuotos estetikos rėmus, metais) paliko stiprų įspūdį, kai kurios rašytojo mintys tapo lyg kelrodės. (Beje, po daugel metų, kai su kolegomis atsidūriau komunistų partijos Centro komitete jiems svarstant teatro kritikos „problemas“, išgirdau ir man asmeniškai taikytą kaltinimą „hermetiniu estetizmu“. Ne iš karto suvokiau, kur čia būsiu nusidėjusi, tik supratau, kad nieko gero man tas priekaištas nežada.) Prisipažinsiu, mėgau knygoje vieną kitą eilutę pasižymėti ir šiandien skaitydama tas vietas pripažįstu Wilde'o įžvalgumą, iš pažiūros kartais arogantiškų, paradoksalių minčių aktualumą, jo vertinimų aistrą. Štai, pavyzdžiui, mintis apie tai, kad jeigu nėra stiliaus – nėra ir meno, o kur nėra vienovės, nėra ir stiliaus, nes stilių gali suteikti tik individualybė. Arba mintis apie kaukę, kuri, rašytojo požiūriu, visuomet mums pasakys daugiau nei pats veidas; ir teatrą jis mylėjo, nes teatras „daug realesnis už gyvenimą“. Jam mėnuo buvo panašus į brangakmenį, o vėjas – į šilką...

Kai sužinojau, kad vienas žymiausių mūsų pasaulio menininkų, režisierius ir teatro magas Robertas Wilsonas Nacionaliniame Kauno dramos teatre režisuoja, tikriau, kuria „Dorianą“, apsidžiaugiau galėsianti pamatyti dar vieną šio talentingo menininko kūrinį. Prisiminiau bene prieš du dešimtmečius Vroclave matytą Georgo Büchnerio „Voiceką“, kuriame šiurkščiai pjesės faktūrai Wilsonas kaip kontrastą drauge su įžymiuoju muzikantu ir aktoriumi Tomu Waitsu įvedė gyvą džiazo ansamblį; pamenu ir raudonu vilnoniu siūlu apvyniotą Marijos sūnelio rankos pirštą, berniukas dėl tos menkutės detalės (beje, tikslus šviesos spindulys tolydžio lydėjo tą pirštelį) tapo tarsi likimo paženklintas ir kėlė asociacijų su auka bei brandino spektaklio dramatizmą. Prisiminiau ir mūsų Operoje pakartotą Wilsono „Princesę Turandot“ – taip pat puikų spektaklį, kuriame buvo talentingai panaudoti *commedia dell'arte* elementai, o Kalafą pamilusi Princesė buvo pakelta į dangaus aukštybes. Juk būtent svajonė apie tikrą Meilę – operos tema.

Jau pats Roberto Wilsono atvykimas į Kauną, Europos kultūros sostinę, yra savotiškas stebuklas. Beje, jam patiko vaikščioti Laisvės alėja, būti mūsų teatre, patiko aktoriai ir savo sumanymui įgyvendinti jis pakviečia du iš jų – Dainių Svoboną ir Mantą Zemlecką, tarsi išskleisdamas mintį, kad menininkas ir jo kūrinys yra vienis. „Dorianas“ nėra Oscaro Wilde'o žinomo romano inscenizacija. „Dorianą“ autoriaus gyvenimo ir kūrybos motyvais parašė amerikietis rašytojas, dramaturgas Darrylas Pinckney, plėtodamas visiškai laisvą poetinį (ne poezijos) tekstą apie menininką, jo prieštaringą santykį su kūriniu, su aplinka, vienatvę. Tekstas šiame spektaklyje reikšmingas ir sykiu lyg nieko nereiškiantis. Jis tvyro ore, erdvėje, garse, tyloje.

Kaip pagauti tokias išpuoselėtas reikšmes tirštame įvaizdžių audinyje? Kaip pajusti tą vis primenamą *an alley cat* – vienišo benamio katino – motyvą, spindesio ir smelkiančios užslėptos bjaurasties drauge buvimą?

Taigi pats Robertas Wilsonas su didžiuliu būriu matomų ir nematomų pagalbininkų kuria visą spektaklį: aktoriai, scenografija, šviesos, garsai (muzikiniai ir ne), atmosfera – viskas Jo valdžioje. Atrodo, užsidaro savo kabinete ir dėlioja įkvėptą būsimo spektaklio, performanso, reginio dėlionę, kurią pamatys ir žiūrovai, tik jau kitos apimties, kitu rakursu. Dėlionė veikia kaip tikslus šveicariškas laikrodis: judesys – garsas – šviesos spindulys kaip kirtis. Šviesa pakelia, parodo, nudažo, „nukanda“, išryškina vis naujus estetizuotų, griežto silueto aktorių pavidalus, jų preciziškos plastikos rakursus. Girdim juos dainuojant, balsas (kokiu būdu?!) apima plačią amplitudę nuo soprano, regis, iki baritono. Mes žinom abiejų aktorių vardus, bet režisierius nenori, kad atpažintume gyvenimiškus jų pavidalus, – jis dengia personažus grimo kaukėmis, daro juos panašius į juodą ir baltą marionetes. Nes ir Wilde'o yra pasakyta, kad marionetė – tikresnė, tobulesnė už aktorių.

Scenografo įgeidžiu keičiasi scenos erdvė iš didelės, spindinčios ar skendinčios migloje virsdama kamerine, kurioje herojus veikia tarsi supresuotos gyvenimiškos aplinkos fone; čia, toje sienoje, tarp tankiai suspaustų, sugulusių, laiko suguldytų dalykų, regis, galėtum atrasti viską, kas supo Oscarą Wilde'ą, jo sukurtą Dorianą, o gal ir patį Robertą Wilsoną. Laikraščiai, laiškai, rankraščiai, paveikslai, teptukai... Kažkuo šis scenovaizdis susieja ir su moderniomis skulptūromis iš presuotų šiukšlių ar buvusių metalinių konstrukcijų atliekų. O žmogus-aktorius šios dėlionės aplinkoje tampa to ornamento, įnoringos gyvenimo arabeskos, kurioje sukondensuota visa herojaus ir autoriaus biografija, dalimi. Bet ne realia, o poeto (šiuokart poetas – ir režisierius) sukurta. Robertas Wilsonas visokiais būdais skatina jautrumą grožiui, kviečia pamatyti, pastebėti, pajausti. Kas visa tai vienija? Individualybės, kuriančio, išgyvenančio žmogaus aistra. Šaltom rankom šito nepadarysi. Tą dieną, kai aš žiūrėjau, lapkričio 19-ąją, publika buvo labai jautri. Ji patyrė ne tik malonumą, bet ir pamoką.

Pagalvojau: ar, jeigu ne Wilsono spektaklis, ne jo įkvėptas darbas su aktoriais, su Kauno dramos teatru, su savo ištikimais bendradarbiais, kas nors galėtų įsivaizduoti, kokie puikūs yra mūsų aktoriai, kiek ir kaip jie gali atrodyti scenoje! O kiek tokių puikių aktorių Lietuvoje, kurių dar niekas taip talentingai, jautriai nepamatė, neišskleidė, neatvėrė?!

Užtat maža „Dorianą“ matyti vieną kartą. Jau dabar, vartydama turiningą ir elegantišką spektaklio programą, suprantu, kad didelės dalies reginio įdomybių ir niuansų nepamačiau. Nespėjau. O jis vertas būti apžiūrėtas iš visų pusių. Tad linkiu jam ilgo laimingo gyvenimo.

– AUDRONĖ GIRDZIJAUSKAITĖ –

Tikri nutikimai

I. L.

Studentas pasiėmė etiudniką, uždarė bendrabučio duris ir įprastu keliu patraukė į paskaitas. Jam patiko eiti pro konservatoriją – smuikai, būgnai ir cimbolai. Ta garsų maišalynė jam tiko, jautėsi esąs gyvesnis. Kažkas uždėjo ranką ant peties. Atsisukęs pamatė kariškį. Tai buvo rimta. Kariškis paklausė, ar dailininkas, ar turi dažų, liepė eiti su juo. Sustojo prie vykdomojo komiteto tvoros. Kariškis atrakino vartelius ir liepė nusiauti batus, nusiavė ir pats. Kieme visu ūgiu gulėjo Stalinas, dešinę ranką užkišęs už kitelio atlapo, žvilgsnį įrėmęs į dangų. Abu su kojinėm ėjo Stalino kūnu. Kariškis pirštu parodė į aukso žvaigždę ir liepė dirbti. Aukso žvaigždė nebuvo aukso žvaigždė! Storai užteptas dažas suskeldėjęs ir aptrupėjęs. Studentas nugrandė seną dažų sluoksnį, išlygino paviršių ir ėmėsi darbo. Kariškis stebėjo kiekvieną teptuko brūkštelėjimą. Darbas baigtas. Abu žiūrėjo į kiemą, užklotą paveikslo. Jame žvaigždė spindėjo kaip nauja. Stalinas tebežiūrėjo į dangų. Abu apsiavė batus. Kariškis nuvedė studentą į buhalteriją. Atlygis buvo dosnus. Studentas laisvas. Beeinant iš pavartės iššokęs katinas perbėgo kelią. Studentas triskart nusispjovė.

•

Du jauni danieliai mano sode graužė sulaukėjusius obuolius. Pirties sienos ir lubos juodos. Langas su vaizdu į pievoj tekantį upelį. Virš lango kabo penkios miške rastos žvėrių kaukolės. Tik obliuotos grindys šviesios. Čia visada tylu ir ramu. Čia aš būnu vienas.

Pirties kampe kepurės dydžio rupūžė. Nežinau, kaip ji ten atsirado. Ji niekur nesitraukė iš savo kampo. Aš žiūrėjau į ją, ji į mane savo išblukusiom melsvom akim. Iš jos akių išskaičiau, kad ji žino mano mirties valandą.

Rudens dangus buvo prigrūstas žvaigždžių, netelpančios krito ant mano šiferinio stogo.

•

Nuo ankstaus ryto vidury ežero ant ledo tupi žmogus. Papučia tai kairį, tai dešinį delną ir glosto ledą ir taip be galo. Tarp jo didelių rankų matyti lede įšalę penki popieriniai rubliai.

– Lionginai, še tau penkis rublius, nesikankink, dar ligą gausi. ►

Drabužiai

Jonas buvo gal dešimt metų už mane vyresnis, ir jam nepatiko mano gotiška apranga. Todėl kai tą vakarą prie ežero jis pasakė, kad juoda spalva man netinka ir turėčiau nusipirkti baltas kelnes su kišenėmis ant užpakalio, nes tokios kelnės plonina, ir paprašė bučkio, apsisukau ant kulno ir nuėjau. Kitą dieną Redai paskambino Jono draugelis, pasakė, kad turi mašiną, ir pasiūlė mums visiems keturiems nuvažiuoti prie ežero. Ežeras mums nerūpėjo, nes jau ir taip pusę dienos sėdėjome nuošalesnėje maudyklėje, toliau nuo kelio, bet abiem rūpėjo Jonas, todėl iš karto sutikom. Netrukus jie atvažiavo su senutėle „Audi 100“ ir stabtelėjo pakelėje, prie buvusios grūdų saugyklos. Per nešienautas pievas pasileidome bėgti pas juos. Tą dieną aš prie juodų kelnių buvau priderinusi ryškiai raudonus marškinėlius kvadratine iškirpte.

Kai klestelėjau ant apdriskusios galinės sėdynės, Jonas atsisuko, ironiškai šyptelėjo ir pasakė:

– O, kažkas paklausė mano patarimo.

– Tai taaaip... – numykiau ir nuraudau.

Tą pavakarę tai buvo pirmi ir paskutiniai Jono man ištarti žodžiai.

Mes nejaukiai kelis kartus apvažiavome ežerą, dar bandėme kažkaip tyčiotis iš paežerėje gyvenančių žmonių sodybų, bet pokalbis nesimezgė, todėl greitai atsisveikinom. Vaikinai mus paleido toje pačioje pakelėje, kur ir pasiėmė, nes prašyti, kad parvežtų namo, buvo gėda. Mūsų kaime visi vieni kitus pažinojo, todėl būtinai reikėjo būti geroms mergaitėms ir jokiu būdu nesirodyti su gerokai vyresniais bachūrais.

Kaip ten bebūtų, tą vakarą išmokau vieną svarbiausių gyvenimo pamokų – niekada neklausyti patarimų, jei nenoriu nusižeminti.

Aišku, daugiau Jonas su draugeliu mums nebeskambino ir niekur nevežiojo. Gal dar Reda su jais kur nors ir pasitrindavo, bet man nepasakodavo. O netrukus keliai išsiskyrė ir su Reda: ji susirado kitų draugių fyfų ir į mane ėmė žiūrėti iš aukšto. Dar kažkada pasakė, kad su manimi jos draugėms nejauku. Kartą su kažkokia fyfa ji atsitiktinai ėjo pro mano namus ir nusprendė aplankyti. Atidariau duris su nubėgusiu makiažu ir suplyšusiais džinsais, iš kompiuterio garsiai plyšojo „Nightwish“. Fyfoms tai buvo žiauriai sunki muzika, dabar net juokinga pagalvojus, bet kai man buvo šešiolika, pagal muziką ir aprangą rinkomės draugus.

Muzika bei apranga reiškė tam tikrą statusą ir Šiaulių bulvare. Neformalams skirtų drabužių pirkti nebuvo, todėl kai ką nors išaugdavau, mamą ištikdavo isterija – neįsivaizduoju, kaip ji su manimi ištverdavo tąsymąsi po turgelius, kurie Šiauliuose vadinami „mugėmis“, nes aš niekada nerasdavau nei pakankamai kietų batų, nei pakankamai ilgų, juodų, pūstų sijonų. Apie paltus ar striukes kalbėti net neverta.

Kartais kokių nors gerų drabužių aptikdavau padivalkėse. Tam reikėdavo skirti visą dieną. Geriausios padivalkės būdavo prie stoties ir viena prie „Maximos“ – ten drabužiai kabėjo surūšiuoti pagal spalvas. Juodų rūbų pasirinkimas niekada nebuvo didelis, bet jei pavykdavo rasti nėriniuotų marškinėlių, odinių sijonų ar kelnių, ilgą medžiaginį lietpaltį, jaučiausi kaip Aukso puodą laimėjusi. O platūs geležimi kaustyti diržai buvo dar didesnis lobis.

Patarimų neklausydavau ir populiarumo nesivaikiau, todėl draugų turėjau mažai. Nepritapdavau ir natūraliai, ir specialiai. Muzika, kurios tada klausiau, sunkėjo vos ne kasdien. Galiausiai atradau *nu metal* legendas „Korn“ ir šiek tiek apsiraminau.

Kai man buvo šešiolika, Šiauliuose bent kelis kartus per metus vykdavo metalo koncai. Eidavau ten su nauja drauge Julita, kurios mama padivalkėse lankydavosi kasdien, todėl Julitos spinta lūžo nuo juodų kietų drabužių. Ji buvo kiek vyresnė ir už mane smulkesnė, bet kartais apsikeisdavome įdomesnių raštų pėdkelnėmis ar trumpomis nėrinių palaidinėmis, atidengiančiomis bambą. Abi tinklines pėdkelnes derindavome prie ilgų juodų kerzų, aš dar į plaukus įsipindavau juodų kaspinų. Negalėjau dažytis taip ryškiai kaip Julita, nes mano akys labai jautrios, ir dažai ilgai nelaikydavo. Taip nepraktiškai apsirengusios eidavome prie ežero arba į kapines fotografuotis. Nuotraukas keldavome į kažkokį gotų portalą, kur kartais sulaukdavome nepažįstamų ir tikriausiai gerokai vyresnių užsieniečių širdelių. Mums tragiškai reikėjo įvertinimo – teigiamo ar neigiamo. Blogiausias scenarijus – likti nepastebėtai.

Maždaug tuo metu dauguma mano bendraamžių pradėjo rūkyti. Man jie atrodė juokingi, nes prisiminiau, kaip visą vaikystę senelis man specialiai pūsdavo dūmus į veidą ir aiškindavo, kad jau kitą pavasarį pati jo paprašysiu cigaretės, o tada atsisėsdavo ant suoliuko po obelimi ir imdavo man drožti kokį nors žaisliuką – peiliuką, miniatiūrinį kardą, – kartais ką nors nupindavo iš vytelių, nes vaikui juk reikia padaryti žaislų.

Kitaip nei rūkymas, alaus gėrimas man nebuvo juokingas. Prieš kiekvieną metalo koncą pasislėpdavome už mokyklos ir imdavome per rankas siųsti pūslę. Daug mūsų susirinkdavo – draugai ir draugų draugai, pažįstami iš matymo. Nemėgau alaus skonio, todėl pūslę tik priglausdavau prie lūpų ir negerdavau. Julita nesiliaudavo stebėtis, kodėl alaus pūslėje nemažėja, o putų daugėja, bet nieko nesuprasdavo.

Kartą per vieną tokių pastovėjimų už mokyklos prie mūsų prisijungė pana, kuri draugavo su kažkokiu skinhedu. Vienoje rankoje laikydama cigaretę, kitoje – pūslę, ji aiškino, kad negrai – ne žmonės, nes Adomas su Ieva buvo balti. Šlykštėjausi tokiomis nesąmonėmis ir jau žiojausi kažką sakyti, bet Julita man užmynė ant kojos. Po konco ji mane pasivedė į šoną ir pradėjo aiškinti, kad skinbaboms prieštarauti negalima, nes pasiskųs savo bernams, o tada gaujos skinų manęs ieškos po visus Šiaulius.

Su skinais susidurti neteko, bet išmokau ir šią, antrąją, gyvenimo pamoką. Tylėti, kai niekas neklausia.

Po metų Julita susirado jaunesnį metalistą ir man nebeturėjo laiko. Nesakiau jai, kad kartą, kai ėjau į stotelę, mane tas jos metalistas pasivijo ir pasiūlė kartu nueiti į kapines. Tais laikais Senosios Šiaulių kapinės atstojo neformalų parką. Ten mes eidavome pasivaikščioti, pabendrauti, pasiaiškinti santykių, netgi namų darbus ruošdavome. Laiko aš turėjau, be to, buvo smalsu, kodėl jis sugalvojo mane kažkur pasikviesti, todėl paskui jį pro šoninį įėjimą įsmukau į kapines ir nusekiau į pačią seniausią dalį, kur išlikę laidojimo rūsiai. Metalistas sustojo prie vieno išplėšto rūsio ir ėmė pasakoti, kaip visai neseniai, prieš kokius dvejus metus, jie su draugeliu čia vaikščiojo ir pamatė išmėtytus kaulus. Prie aprūdijusių durų ant ledo voliojosi žmogaus kaukolė. Reikėjo kažką su ja daryti, todėl metalistas ant jos uždėjo koją ir ėmė čiaužyti. Sakė, buvo smagu. Dar pasakojo, kad kartą, kai vykdyti Talkšos ežero valymo darbai, temstant įšoko į kažkokią neseniai išraustą duobę, nes manė, kad ji tuščia. Iš tiesų duobė buvo sklidina dvokiančio ežero dumblo. Namo jis ėjo šliurpčiodamas, kelnės buvo šlapios iki užpakalio ir baisiai dvokė. Mama už maudynes šūduose sukėlė tikrą skandalą ir uždėjo namų areštą.

Pasivaikščioję po kapines, atsisveikinome. Pamenu, dar prisėdau ant suoliuko ir pasitaisiau makiažą. Atkakliai ieškojau vandeniui atsparaus akių pieštuko, bet niekaip nerasdavau tinkamo. Galiausiai sugalvojau, kad reikia nusipirkti skystą pravedimą, todėl bent pusę dienos galėjau vaikščioti juodai išdažytomis akimis. Radau ir ryškiai raudoną lūpdažį. Vienintelė bėda – rytais tekdavo keltis gerokai anksčiau, kad spėčiau susikurti nekuklų gotišką įvaizdį. Tuo metu man kažkas parodė belytį *darkwave* muzikos kūrėją Sopor Aeternus, ir aš namuose ėmiau kurti šešėlių karalystę. Technologijų pamokai skirtą projektą interpretavau savaip: nusipjoviau medžio šaką, apvyniojau ją juodais siūlais ir pasikabinau ant liustros. Dar rašiau tamsius eilėraščius, ir kai mano teta juos perskaitė, puolė skambinti močiutei ir aiškinti, kad būtina susirūpinti, nes vaikštau visa juoda ir galbūt priklausau kokiai nors sektai.

Po šio skambučio jaučiausi pasiekusi didelę pergalę – atkreipiau dėmesį. Išprovokavau. Išgąsdinau. Peržengiau kažkokias įsivaizduojamas, kažkieno nubrėžtas ribas, parodžiau, kad į gyvenimą galima žiūrėti kitaip.

Vėliau ribas bandžiau vis dažniau ir įžūliau, nekeičiau tik kelių dalykų: gerai mokiausi, nes troškau ištrūkti iš Šiaulių, nerūkiau ir negėriau, nes nė kiek nepageidavau būti panaši į senelį, nesidariau tatuiruočių ir net labai norėdama nesivėriau auskarų įvairiose kūno vietose, nes tikėjau, kad vieną dieną norėsiu atrodyti kitaip, o randai ir buvusio gyvenimo prisiminimai man trukdys.

Išsiliedavau aprangoje: mezgiau ir nėriau, kūriau riešines, vėriau karolius, prie baltų klasikinių marškinių derinau tinklines Viktorijos stiliaus pirštinaites ir taip eidavau į mokyklą. Mūsų gimnazijoje žiemą būdavo šalta, bet aš iš principo nedėvėdavau megztinių ir nuolat sirguliuodavau. Sportinės aprangos neturėjau – ją atstodavo juodos klasikinės kiek platėjančios kelnės ir sintetiniai aptempti marškinėliai. Eidavau į koncertus ir ten kalbėdavau nesąmones, apie save kurdavau mitus ir niekam neatsiverdavau, mokiausi burti Taro kortomis ir nusibraižiusi spiritizmui skirtą lentą šaukdavau mirusių giminaičių dvasias. Baisiausia buvo, kai išsikviečiau senelį, ir jis pasakė, kad yra pekloje už gėrimą.

Garsiai leisdavau muziką ir mėginau rašyti dramą, pinigus leisdavau teatro bilietams, todėl autobusu dažnai važinėjau zuikiu. Baisu prisiminti, bet net ir teatras buvo mano protestas, nes spektakliuose lankydavosi, kaip man atrodė, tik išskirtiniai žmonės. Laisvalaikiu tyrinėjau apleistas vietas. Nežinau, kaip statybose nenusisukau kojos, kaip manęs neužpuolė koks nors alkoholikas, kaip tamsiame parke nepatykojo iškrypėlis. Savame pasaulyje buvau drąsi – man niekas negrėsė. Savo nusibrėžta virve galėjau eiti toli ir sustoti tada, kai pati pageidausiu. Maniau, kad taip gyvensiu amžinai, bet vieną dieną, kai jau studijavau Vilniuje, ta virvė savaime nutrūko.

Nusipirkau trumpą languotą sijoną ir aptemptą violetinę suknelę didele iškirpte. Pirmą kartą užsukau į naktinį klubą. Šokau pagal popsą. Tamsiame parke ne ieškojau įkvėpimo, o bučiavausi su „Erasmus“ studentu. Nustojau lankytis kapinėse – vietoj jų rinkausi barus. Susiradau nemažai naujų draugų. Raudonai nebesidažiau lūpų. Mano aplinkoje nebeliko žmonių, kurie pasakotų apie dumbliais aplipusias kelnes, nebeprasilenkdavau su skinais, į Šiaulius užsukdavau tik per šventes ir ten nuobodžiaudavau: miestas atrodė mažas ir užspeistas, gatvėse nebesutikdavau senų pažįstamų. Mūsų kaime – dar blogiau. Maudyklių niekas neprižiūrėjo, Julita ištekėjo ir išvažiavo, Reda augino tris pametinukus.

Vos per dešimtmetį pasikeitė daugybė dalykų, tik iki šiol neišdrįsau nusipirkti baltų kelnių su kišenėmis ant užpakalio. Ir labiau už pokalbius mėgstu tylą. Kai vakarėlyje visi čiauška, aš klausausi, o užkalbinta nuslepiu daugybę dalykų. Pavyzdžiui, kad esu parašiusi ir išleidusi knygą. Kad kadaise turėjau vaiką, jis mirė nuo vėžio. Kad naktimis man iki šiol sapnuojasi košmarai iš onkologinio. Kad žinau daugybę apleistų vietų, kuriose galėčiau pasislėpti, bet nesislepiu, nes geriausia slėptuvė – po drabužiais esantis kūnas. Kad gyvenime man jau nutiko blogiausi dalykai, todėl nebijau nieko, tik mirti nuo vėžio ir kad ant mano kaukolės čiaužys spuoguotas metalistas su kietais padivalkėje pirktais kerzais. Kad mano kambaryje ant liustros kabo juodais siūlais apraizgyta nulaužta medžio šaka, ir ji man atstoja kompasą.

– KRISTINA TAMULEVIČIŪTĖ –

►– Kas tavo, yra tavo, o šitas bus mano.

Lionginas – tai genialusis skulptorius Šepka. Per savo gyvenimą jis sudrožė savo daržinę. Ta mediena jam tiko. Jo darbo įrankis – suplota vinis. Štai iš kur ta galybė stovylų.

•

Pro savo stoglangį matau tik dangų ir iš lauko pusės prie stiklo prilipusią klevo sėklą. Dangus nenušluotas, jis pilnas debesų, jie plaukia. Negailėk laiko ir kantrybės, žiūrėk į debesis, išvysi kalnus, jie virs pilių kuorais, tie – miškais, nematytais žvėrimis, o Angelas pavirs velniu. Reginiai keičia reginius, taip tveriasi pasaulis.

O į kambarį įskridusi vapsva ropoja stiklu ir niekaip nesupranta, kodėl negali pasiekt klevo sėklos.

Naktį matau žvaigždes. Pilno mėnulio aitri šviesa slenka mano kakta. Bijau mėnulio ligos. Ne man vaikščioti stogais. Užsitraukiu antklodę ant veido.

– PETRAS REPŠYS –

Jonui Mekui – 100. „Kino užrašai“

► Atkelta iš p. 5

Noriu su tavimi, skaitytojau, pasidalyti savo nevaldomu įkarščiu ir aistra naujiems, besirandantiems, trapiems ir nematytiems dalykams. Noriu su tavim pasidalyti įkarščiu, skirtu visoms šakoms įvairiaformio medžio, vadinamo kinu. Kuo mažesnės šakos, tuo daugiau meilės joms reikia. Panašiai ir augalų gyvenime: šakų ūgliukai gaudo saulę ir teikia gyvybę visam medžiui. Prieš penkiasdešimt metų padėjau toms šakelėms išgyventi, kol nepajėgė išgyventi pačios. Tačiau ne kažin kas pasikeitę ir šiandien.

Judančių vaizdų menai vėl sparčiai keičiasi – tiek technologiškai, tiek turinio ir formos atžvilgiu. Pribuvėjos ir aistringo gynėjo jiems reikia nė kiek ne mažiau nei ir prieš penkiasdešimt metų, kai technologijos, turinys ir formos išgyveno panašius pokyčius. Tikiuosi, kad netrukus atsiras toks žmogus kaip aš, kuris su panašia aistra darys tą patį, ką aš dariau prieš penkiasdešimt metų.

Knyga, kurią laikai, sudaryta iš mano „Kino užrašų“ skilties tekstų, niekada nebūtų atsiradusi, jei ne ta 1958 m. diena, kai aš įžengiau į „The Village Voice“ redakciją ir paklausiau: „O ko gi jūs nerašot apie filmus?“ Jos nebūtų, jeigu jaunas avantiūriškas redaktorius Jerry Tallmeris, ilgai negalvojęs, nebūtų pasiūlęs: „Tai gal tu nori rašyti?“ – „Taip“, – atsakiau lygiai taip pat negalvodamas. Štai kaip viskas prasidėjo. Taigi, kartais reikia dviejų žmonių, kad kas nors įvyktų.

Vertė Andrius Patiomkinas

NERIJUS CIBULSKAS

Sveiki atvykę į Mėlynų valandų viešbutį

trijų veidų bruožai manajame:
moteris
įsipainiojus į elastingą aukso šešėlį
vyras
padėrusiom bronzos akim
senis
ledine moliusko burna

mėlynų valandų viešbutis, mėlynių vynas
sunkiasi pro ploną mano taurės raumenį, randų karavelės
per žalias pavasario blauzdas atkakliai stumiasi aukštyn
kvapnus saulėgrąžų vaškas
lydosi ore, bėgu pasitikti
mergytės žilais plaukais, savo praeities dukros

nendrės! atsiverkite
šiltu šniokštimu, jūsų rankų
prisilaužysiu kukliam nemigos lizdui
mėlynų valandų viešbučio palangės taip laukia vyturių
mūsų pėdos – keturios ašaros – paliečia išvaškuotą parketą
ir sukasi sukasi
du nepažįstami šokėjai
purvinų žibintų šviesoj

man reikia skalpelio, kad galėčiau ramiai išpjauti
jų visų veidus iš savojo

– ko šįvakar patiekti damai melancholijai?
– geležies sulčių, sprogusio granatmedžio dulksnos

(tavo vidinis medus ir mėsa iškalta iš instinkto)

šie aukšti puošnūs džentelmenai yra atskirti
siamo dvyniai
jų širdys – dvi perpjauto persimono skiltelės
o šita galva – statistinis vienetas minioje
kuri skuodžia į autokatastrofos vietą

neprisimenu, kaip sugalvojau arielį
būna – atsiverti nekrologų skyrių laikraštyje
ir byra nesavos ašaros, ir pilku paltu vilkintis jaunuolis
paslaugiai tau ištiesia žvaigždėtą nosinę

denizė – turgavietėj kabanti balta suknelė
ji nori gyvybės, išsivaduoti nuo skausmingo pakabos kaulo
vieną dieną prekeivis ją pradegina neatsargiai
prilietęs nuorūka

kepasa atrodė seniausiai pažįstamas
daviau jam raktus nuo paskutinio viešbučio kambario
kolekcininkas-moralistas jau turėjo idėjų
kaip apstatyti patogią kaukolę

dabar skalpelis lengvai slysta
per auksą, per bronzą, per ledą

į manojo veido urvą pagaliau patenka šviesa

Denizė: nutylėjimų knyga

yra tik šis kambarys
pilnas tuščių naro kostiumų
yra tik šviesmetis vienatvės persisvėrus
žvelgti gilyn į save raudonam vandeniui
sunkiantis į šalmą

•

skaičiuoju baltas užmigimų avis
skaičiuoju baltas nubudimų avis
paskutinei ant snukio visada
sapno kraujas

•

taip ir laikau pavasario revolverį
prie smilkinio
su griežlės būgneliu
su sakinga pušies kulka
išblaškančia mėlynas valandas

IŠVARI PREMA

•

mes kaip skirtingos planetos
skriejančios tomis pačiomis trajektorijomis
vienas kitą atspindėdami
vienas kitą švelniai prilaikydami
širdžių šešėliais

lėkdami greičiau negu šviesa palikusi namų langus
savo pačios greičiu išskridusi
ieškoti laimės už šios planetos ribų

kur ant krūtinės nelyja bombų skeveldrom
ir laikas sklaidosi lengvai raibuliuodamas kaip puta –

Gretos Ciūnytės nuotrauka

prisirpinęs dangų o ir tą lauktą valandą
pakilo pilnas mėnulis
ir tau gimus sniegas
ryte pridengė dulkes nuo tavo akių

nebegalėjau atpažinti šitos planetos
kuri lyg baltas kristalas pakilo tarp mūsų širdžių
ir sujungė mus su žvaigždžių ūkais
atitekėjai jais nešamas vandenų
kurie nubėgo anksčiau laiko – – –

taip mano žemė ir tavo dangus tapo viena
taip atrandu jį begalinį kai žvelgiu į tavo akis

dabar jau vis ieškančias ko čia vėl paragauti
ar anglies ar tų dulkių kurias nutirpus sniegui
vis tiek pamatei

jau matau kaip į burną dedi
mano auskarą
nežinau ar tuo skoniu
tu suprasi kažką apie mane
apie mano norą
kartais dėti jį į ausį

tik žinau kad dabar šis pasaulis
visas yra valgomas tik tau mano meile laižyk
ragauk visą jo tvarų paviršių
kurį prakandęs kažkada gal užtiksi

tą nesuvokiamą gyvybės esmę
tūkstančiais vatų kibirkščiuojančią
neįkandamą sielų ugnį

•

užmiegu karališko elnio akyse
mudu rašome nutylėjimų knygą
mus pavertė neapgyvendintais

•

įkvepiu baltas avis
iškvepiu baltas avis
oras
vilkas
draskantis plaučius

Arielis Pikaras klausosi ambiento, kol staiga štai

Mano protui meta baltą gelbėjimosi liemenę.
Prie avarinio išėjimo lydosi stambus vaškinis gaisrininkas,
iš jo tirpstančios burnos varva: Viešbutis! Dega!
Ir ta-daaa lipnūs lašai susilieja į dūmais dvokiantį siaubą,
spengiantį garso akmenį.
Kompaso dubeny raibuliuoja vanduo, aš pilu jį
ant stiprios, įkaitusios ugnies nugaros,
kol koridoriaus palubėj telkiasi
apmokytų laumžirgių būrys su antpirščio dydžio kibirais.
Nuprauskit mane šviesoje, ištrinkit šviesos rankšluosčiu.
O gal čia ir bus ta pabaigos simfonija,
pavojingas apatinis grojaraščio laiptelis,
nuo akies atitrūkęs nervinis tikkkas?

Užuodžiu tikkk baltą gegužės lietų,
tikkk baltą gegužės romą, tekantį suskeldėjusia gerkle žemyn.
Nebenoriu būti nuspėjamas atpažįstamas: Niekada
nieko neišmaniau apie paukščius, aš net nemėgstu miško!
O ta-daaa: paspaudžiu ranką senukui Brianui Eno,
mes maišėm ir gėrėm saldžiarūgščius viskius,
ir jis pergalingai man sako:
Tavo matomas pasaulis yra tik spėjimas, vienas iš galimų.
Balta gelbėjimosi liemenė netinka prie stiliaus, žinau.
Bet aš išplauksiu. Proto kriokliu žemyn, kaskadomis.
Šitas kūnas turi begalybę avarinių išėjimų.

Denizė: priesakas

ką iš tikrųjų žino vėjas apie mano sesę abelę
ir liūdnąjį našlaitį dalgį
(visi vardai jau seniai buvo duoti)
tie du liesi jaunavedžiai auksinėj žolėj sugulę
šiandien ragauja karštą dobilų vyną
(ar galėtų kas nors juos išskirti)
pakartosiu viskas turi savo kainą abele seserie
tavo vėjuoti pirštai namų marmurą glosto
šoka verandoj mažytėm šalnos ugnim
kol senojo šeimininko širdmėsė lėtai vėsta
kol nebaigtas testamentas šliaužia po pamatais
pasivertęs akluoju žalčiu

ODVEIG KLYVE

Odveig Klyvė (g. 1954) – norvegų poetė, dvylikos eilėraščių rinkinių, taip pat – romano, knygų vaikams autorė; į naująją norvegų (*nynorsk*) kalbą – vieną iš dviejų oficialiųjų Norvegijoje – yra išvertusi užsienio poetų. Poetė gerai žinoma kaip trumpųjų dokumentinių filmų kūrėja, plačiai dalyvaujanti pasauliniuose kino festivaliuose. Ji taip pat kuria poetinius projektus bendradarbiaudama su žymiais Norvegijos muzikais ir kompozitoriais.

Klyvė debiutavo rinkiniu „Plyšys“ (*Rift*, 1993). Dažnai jos eilėraščių atspirtis – kūniškumas ir juslingumas, kurie poezijoje tampa universalūs, egzistenciniai. Ypač daug dėmesio sulaukė poezijos knyga „Kitas žvilgsnis“ (*Det andre blikket*, 2006), kur pasakojama apie senatvę ir demencija sergančios motinos ir dukters santykius.

Čia skelbiami eilėraščių iš rinkinių „Dvigubas judesys“ (*Ei dobbel rørsle*, 1994) ir „Vienalaikis“ (*Samtidig*, 1999) vertimai.

•

Dainos šią valandą skraido lyg žvirbliai
per stirksančius betono skeletus
Dangus išlieja savo spalvas
virš žemės

Renku plazdenančius atbalsius
į savo skaidrųjį dubenį
Horizonto briauna
lekia sunkvežimiai

•

Šią
eilinę rugsėjo dieną –
Dieną su tįstančiais šešėliais
ir šviesiom saulės sruogom tavo plaukuos ir
tarp senųjų medžių
Vis klausiu sekundei sklendžiant viršum gelstančių laukų
ar dar ilgai lig tolei ar
dar
ilgai

•

Tavo juokas kyla aukštyn lyg kregždė
Kai grįžtu namo kabo tviskantis viršum stogo
Užsimerkiu Neatpažįstu tavęs
Kai atveriu savo širdį sėdi tenai budėdamas
Kai klausausi esi ritmas savojo laikrodžio
švytuoklės dūžių

•

Toli tarp kalvų
lapkritį
obelis

Vėjai nuo šakų
surenka savo
psalmių derlių

Peilis
tėvo rankoje
prapjauna pavasariui balsą

•

Laukiame
kažko švento

Kad trenktų žemėn
vidur triukšmo ir
butelių šukių
Vidur seno pokalbio nuorūkų
peleninėj
Tarp išmintingų sakinių
paskaitų salėse

Laukiam žaibo
iš apsunkusio dangaus
žaibo kuris nudreskia frakus
nuo žodžių blyksnio
jis daro mus bežadžius
dainuojančius

Laukiam žinodami
kad visa tai jau įvykę

•

Kažkas atidarė duris virtuvėn
girdėt šlifuoja girgždesius parketo
aliejuoja lentas lopšinėmis
kažkur toli raudojo moteris apsikabinus pėdas
po septynių dienų klajojimo

•

Mes – ženklai tamsiame kambary
stygos tarp nesamo
ir to, kas dar įvyks
virš blunkančios staltiesės sieki tu
pripilt man puodelį
upių

Mes esam ir veik nedrįstam būti
savo rankose, burnose, skruostikauliuos, kurie
formuoja veido odą, kas toji aš, leidžianti sau matyt
ir nepradingstanti, kai lempos uždegamos
aš esu, tu esi lyg virpanti gija minkšto
metalo

Mes esam čia žemėtais padais
su kūno ir laiko tvaiku, tiesiu tau savo
šviesos dubenį, pavėsių lėkštę
tu keli dieną savo plonyte šakute
palengva palengva stalas uždainuoja
ateik

•

Vėlstančio rudens keliais su šiluma iš tavo pirštų
kitoje rankoje baltas akmuo nuo piktų dvasių
mintyt apie saulėgrąžas, obuolių graužtukus, nušveistus pakelėn
iš to narsumo, ir megztinio akis
ką tik suverptos vilnos
kažkas veja siūlą iš trupančios paros, mezga švarkelį
valandai, kurios dar nėra

•

Žinoti – tai ir nežinot
plaučių vidum, plakančios širdies lengvu ritmu
žinoti – tai ir nežinot, kai vasario oras smogia tavin lyg kumštis
dangaus antvožas vis dar gergždžia ant vyrių
žinoti – tai ir nežinot, kad po žemu kavinės stogu galim
traukioti iš pokalbių surūdijusias vinis, guldyt jas eilėmis po septynias
kol ant stalo jau pilna, ir sienos ima griūt ant mūsų

Vertė Indrė Larssen

Moterys *šešėlyje*

Eglė Frank. ***Mirę irgi šoka.*** Novelės.
V.: Kitos knygos, 2022. 142 p.

„Visada įdomu, kai viskas tik prasideda, ar ne?“ – klausia viena iš Eglės Frank veikėjų. O aš tą patį pagalvojau apie jos debiutinę knygą „Mirę irgi šoka“. Joje užkoduotas nuolatinis pažadas, kad kažkas „dabar jau įvyks“ – kažkas nutiks, kai atsidarys durys, galbūt pagaliau išsipildys pranašiškas sapnas.

E. Frank novelėse tai žadama išimtinai moterims. Jos mėgsta vaikščioti į svetimas laidotuves, žaisti kitų jausmais, klausytis už sienos gyvenančios beprotės, myli kitas moteris, nenori kurti šeimos.

Kad taip elgtis šiek tiek nelegalu, intuityviai suvokia pirmiausia pačios veikėjos. Jų veiksmuose galime atpažinti *femme fatale* bruožų, nors E. Frank aprašomos moterys garsiai taip ir neįvardija, kas jas verčia svaigintis ribiniais pojūčiais ir juos savyje atpažinti. Joms nevalingai norisi žudyti savo atvaizdą, o ne save; pajusti kraujo, šautuvo metalo skonį, nusikirpti ilgą kasą, kitų akyse suteršti savo kultūringą *renommée*. Neatsitiktinai novelėje-esė „Mano vardas Romka“ pasirodo bomžas Romka (vienas iš nedaugelio vyrų knygoje), tačiau svarbus jis tik todėl, kad moteris, priklausanti kitam socialiniam sluoksniui, galėtų ištarti: ir aš esu iš paribio kaip Romka, t. y. ne vien teigiamas, „taisyklingas“ personažas.

Ar šiandien visa tai turėtų stebinti? Aš tuo abejoju, bet E. Frank sukurtas pasaulis bando įtikinti: taip, tai vis dar stebina, kol tebėra tvirti doroviniai pančiai ir socialiniai lūkesčiai, užkrauti moteriai. Taip, jei žmogus, kuris patenka į autorės objektyvą, – jau ne klydinėjantis paauglys, bet subrendusi vidutinybė. Taip, jeigu kasdienybė apauga tuštuma ir be galo norisi pramušti jos niūrų kiautą.

Svarbiausi dalykai E. Frank prozoje nematomi, juos galima tik sužadinti. Kaip dažnai nutinka lietuvių prozoje, būsena konkuruoja su išoriniais įvykiais. Knygoje „Mirę irgi šoka“ aprašomas veikėjų pasaulis veriasi per buitines detales, jusles ir skleidžiasi tol, kol tarsi psichoanalizės seanse prisikasama iki nuslopintų troškimų, instinktų – Carlo Gustavo Jungo nusakyto *šešėlio* srities. Tekstuose glūdi prielaida, kad esminiai atsakymai slypi pasąmonėje, o kartais nuo jos nepriklauso ir gali būti aiškinami iracionaliai. Gal todėl E. Frank novelėse žmogus geba suvokti gerokai daugiau, nei iš pirmo žvilgsnio galėtų pasirodyti.

Stiprus ryšys su aplinka čia reiškia ir stiprų geismo bei destrukcijos pojūtį. Gyvenimiškos situacijos apauga į šiuos pojūčius nurodančiomis asociacijomis, nuojautomis, vizijomis, pranašiškais ženklais (pvz., juk mylimosios butas buvo aštuntas kaip begalybė; juk draugė išbūrė, kad gyvenu jau devintą gyvenimą). Tos asociacijos šiek tiek nežemiškos, bet stereotipiškai aiškinamos panašiai kaip senelės kerėtojos veikla – kaip tradiciškai moteriai suteikta galia, nenurašanti ir intuicijos svarbos ar tiesiog paslaptingumo, kuris gyvenimą pripildo gyvybės. Knygoje tai, kas baugina, sykiu traukia, o tai, kas ekscentriška, – emancipuoja. Todėl susidūrimas su *šešėliu* yra pirmiausia susidūrimas su savimi.

E. Frank tekstai galbūt norėtų būti asocijuojami su *noir* estetika. Tačiau skaitydami patirsime, kad tai, matyt, lietuviška jo versija, mat čia nerasime ryškaus trilerio. Tai, ką fiksuoja E. Frank, bent jau man neišsprūsta toliau nuo sovietmečiu ir dar kurį laiką po jo (XX a. pab.) mene gana ilgai įsigalėjusio tiek tiesioginio, tiek metaforinio skurdo (degradacija, bjaurumo estetika) vaizdavimo. Jo šaltinis – priespauda, materialinis stygius ir dvasinė apleistis, neretai ir – kasdienybės nuobodulys ir nykuma. Mene šis skurdas savaip kompensuotas išplėtojant beprasmybei besipriešinantį vidinį veikėjo pasaulį, sukuriant situacijas, kuriose būtų išsaugoma kultūra, žmogiškas jautrumas ir vaizduotė. Literatūroje tai pasireiškė įtampa tarp socialinio ir individualaus buvimo, kurią neretai „sugėrė“ atmosfera, sklidina prieblandos, nykimo, iš jų kuriamų alegorijų ir psichologizmo. Pirminė intencija, žinoma, buvo netiesiogiai priešintis totalitarinei ideologijai, tačiau sykiu lietuvių prozoje įsitvirtino kaip tam tikras vaizdavimo būdas. Skurdą rašytojai apdorodavo įvairiomis kryptimis. Pvz., norėdami dekonstruoti mitus (Ričardas Gavelis), kurti gotiškas utopijas (Jolita Skablauskaitė), bet dominuojanti kryptis buvo humanizmo paieška priespaudoje, gėrio ir blogio ribų apmąstymas (Juozas Aputis). Kad skurdo charakteristika gali būti išties naši ir po nepriklausomybės, atskleidė Vido Morkūno tekstai.

E. Frank novelėse galime atpažinti minėtą lietuvių prozos ypatybę. Autorė taip pat didelę reikšmę teikia žmogaus vidiniam gyvenimui savotiško skurdo aplinkoje, tačiau čia beprasmybei priešinasi kito tipo veikėjos – „pritemdytos“ moralės moterys. Jos tarsi natūraliai įaugusios į tokią aplinką – veikia vienkiemiuose, nenučiustytuose sostinės

Nukelta į p. 11 ►

Poezija ir skliaustai: „receptas vis dar galioja“

Nerijus Cibulskas. *Epoché.* Eilėraščiai.
V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2022. 55 p.

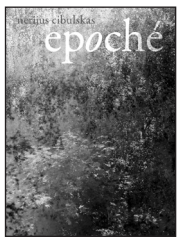

Perskaičiusi naujojo Nerijaus Cibulsko eilėraščių rinkinio pavadinimą, kuris pasirodo kaip nuoroda į Edmundo Husserlio fenomenologiją, pirmiausia pagalvojau, ar jis nėra pernelyg pretenzingas. Atrodo, poetas itin didelės reikšmės teoriniams svarstymams neteikia, tačiau jei, nesigilinant į detalesnes diskusijas ir iškylančius sunkumus, labai trumpai reikėtų apibūdinti *epoché*, tai šią sąvoką galima suprasti kaip suskliautimą ar susilaikymą nuo išankstinių prielaidų ir objektyvizuojančių teiginių fenomenų atžvilgiu. Suskliautimas yra reikalingas tam, kad būtų „išjungtas“ įprastas asmens dalyvavimas pasaulyje ir atsiveriama patirties duotybei, jos išgyvenimams bei aprašymams. Filosofas Dalius Jonkus, teigdamas, kad „*epoché* yra ne tik negatyvus išjungimas, bet ir pozityvus susiorientavimas“ (Dalius Jonkus, *Patirtis ir refleksija: fenomenologinės filosofijos akiračiai*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2009, p. 32), išryškina dvejopą šios sąvokos pobūdį. Tai reiškia, kad nusigręždami nuo to, kas laikoma „savaime suprantama“, kartu atsigręžiame į „patirties pasaulį“. Taigi, pasitelkdami *epoché*, atsisakome tikėti mokslo absoliutumu ir aiškinamės, kaip fenomenas yra duotas mūsų patirtyje, koks jis mums pasirodo, užuot suredukavę jį į tam tikras apibrėžtis ir priėmę neva galutinį tikrovės suvokimo modelį.

Turiu pripažinti, kad svarstymai apie fenomenologinį *epoché* darė įtaką skaitant N. Cibulsko knygą, tačiau eilėraštyje „Lygtys ir formulės“ autorius savitai iliustruoja fenomenologinį požiūrį, esą bet kokio mokslo sąlyga yra gyvenamasis pasaulis: „[...] Kartą vadovėlyje mačiau saulę, nufotografuotą iš viršaus, / ji priminė susivijusį ugnies pitoną, milžiniškoj aukštoj stiklinėj / maišomo kokteilio verpetą, kosminį gėrimą, kurio dalim esu / tiek pat, kiek ir tu. / Mokslas to negali paaiškinti, jis dar nepramušė vaizduotės / kevalo. [...] Žinau, kad vieną akimirką kažkas nuo lentos didele kempine švariai / nuvalys kreida užrašytas lygtis ir formules, pakvies mus prieiti, mokytis, / rašyti savaip“ (p. 19–20). Lyrinis subjektas naiviai nepasitiki mokslu, tačiau į pasaulio reiškinius žvelgia pasikliaudamas savimi, kaip patiriančiuoju ir įprasminančiu savo patirtis, tad iš pradžių išsakyta abejonė dėl rinkinio pavadinimo pamažu išblėso. Be to, lyrinis subjektas tarsi užduoda klausimą, kas nutiktų, jei mus supantį pasaulį suvoktume ir interpretuotume, ne pasitelkdami formules, o atsiverdami poezijai. To nepaneigia net ir mintis, kad galbūt ne visada reikia kai kuriuos dalykus užfiksuoti: „[...] Galbūt po visko tikrai nebus prasmės tai užrašyti. / Nes grožio gelmė yra nedovanotina banalybė. // Slyvos žiedai lietuje. // Prieš tūkstantį metų išrašytas / receptas vis dar galioja“ (p. 41). Šios eilutės pasirodo kaip raktas į rinkinį, kuriame eilėraščių subjektas ne tik įdėmiai žvelgia į kasdienybės ir gamtos reiškinius, bet ir persvarsto juos remdamasis įgyta patirtimi, patvirtindamas, kad asmeniniai išgyvenimai yra vertingi, nusakantys patiriančiojo dalyvavimo būdą pasaulyje ir santykį su aplinkiniais.

Rinkinyje, kurį skaitant neįmanoma neišgirsti kone iki blizgesio nugludintos poetinės kalbos, nemažai dėmesio skiriama lyrinio subjekto asmeniniams išgyvenimams, atminčiai, laiko pajautai ir tam, kaip jis šiuos reiškinius suvokia. Sutinku su poeto teiginiu, kad mūsų prisiminimai linkę pasprukti nuo užrašyto teksto: „Atminties turinys prateka, prasisunkia pro primityvią žodinę formą. Ji visada yra limituota, apgaulinga. Kartais užtenka viename tekstiniame gardelyje uždaryti prisiminimą, tačiau po kiek laiko jis pasprunka, iškeliauja į kitų tekstų teritorijas“ (Monika Bertašiūtė-Čiužienė, „Pasaulio chaosą suskliausti į eilutę? Poetas Nerijus Cibulskas tiki, kad tai yra įmanoma“, *15min.lt*). Kita vertus, „tekstiniai gardeliai“ išlieka liudydami, o kartais išdavikiškai primindami apie įvairias patirtis, tad galima klausti, ar kūrėjui visada lengva atsiriboti nuo kliišių ir nepagrįstų lūkesčių. Visa tai N. Cibulsko poezijos kontekste svarstyti yra įdomu, juolab kad, pavadindamas eilėraštį „labai ribotais skliaustais“, autorius sufleruoja apie rašymą kaip suskliautimą. Kitaip tariant, rašymo veiksmas gali būti traktuojamas kaip susilaikymas ar stabtelėjimas, kai įvairiausi prisiminimai ir įvykiai savotiškai atitraukiami tik tam, kad būtų įprasminami. Stabtelėjimus rinkinyje ženklina ir kai kurie suskliausti tekstai, kurie pasirodė labai tiršti, gal net pertekliniai, tačiau, man regis, toks ir yra poeto užmojis – atskleisti kontrastą tarp rinkinyje esančių meditatyvių eilėraščių, išgrynintos raiškos ir tarsi užgriūvančio minčių srauto.

Eilėraščių subjekto būsenos nuolat įgauna vis kitokius pavidalus ir kitokią prasmę. Tarkime, mėnulis, kriauklė, purpurinė papūga pasirodo it konkrečias formas įgavusios išgyventos akimirkos. Taigi tam tikri įvaizdžiai ženklina kalbančiojo jausenas ir veiksmus, net laikiškumas gali būti suvokiamas pasitelkus konkretų pavidalą: „[...] driežas po akmeniu / visada tebuvo mūsų praeitis / nusimetusi uodegą / sunkų garo raudonį dainavo gerklė / šaukė sapnuose kol išskerdė / visą elnių bandą / mano šonkauliai / tik jų ragų viršūnės // pilkojo genio bibliotekoj / berniukas randa pamestą knygą / ir joje pasilieka“ (p. 39). Jautri estetinė žiūra, kalbėjimas iš įvairių perspektyvų ir subtiliai įpinti intertekstai skatina įsiklausyti, ką konkretus įvaizdis perteikia, kaip kad eilėraštyje „Akmuo“: „ne kartą teistas už besotystę / į save gėriau prisilietimus / visų kvailių tikinčiųjų // [...] bet tvirtai atsakysiu niekada / neturėjau puikybės kaip darže / gulintis pilkasis kaimynas // anądien iki užkimimo tvirtinęs / kad atkeliavo iš kažkokio / daugiakalbio bokšto griuvėsių“ (p. 32).

N. Cibulsko poezija toli gražu nėra paprasčiausias džiaugimasis mažmožiais, veikiau joje parodomas ne vienas matymo ir suvokimo variantas: „Neklausk, kaip toli jie numetė savo uolas, / ar pataikė į reikiamus langus. / Seno botaniko neblaško pasaulis, / užtemptas ant ankštų minčių transparantų. / [...] Dilgėlės rankose – pjautuvai, čiobrelio kartume – tiesa. / Kiekvienam lapo ašmeny vis kartesnė“ (p. 34). Susikoncentravimas į potyrius parodo, kad neretai įvairius reiškinius nuvertiname, laikydami juos nebeįdomiais. Atrodo, kad subjektas iš naujo uodžia ir patiria atsiveriančią tikrovę, nebijodamas jos daugiaprasmiškumo. Tokį įspūdį sustiprina rinkinyje pasirodantys oksimoronai bei pasaulio mįslingumo išryškinimas, kai net ir gan aiškus kai kurių tekstų turinys primena, kad būsenos ne visada lengvai suvokiamos: „[...] saugumo jausmas nepavaldus / jokiam dėsniui“ (p. 49).

Kartais lyrinis subjektas išgyvena negatyvias būsenas ar ieško atsakymų, remdamasis paradoksaliomis įžvalgomis, tačiau jo buvimas pasaulyje nėra paženklintas desperatiško siekio išgyventi. Galima sakyti, kalbančiojo uždavinys – apmąstyti tai, kas yra aplink jį, ir įvardinti savo jausenas, tad neatsitiktinai rinkinyje savotiškai bandoma nuspėti ateitį, o vaizduotės galia, sapnai nėra nuvertinami, bet taip pat pasirodo kaip patiriančiojo erdvė, kuri koreliuoja su kitomis sferomis. Kitaip tariant, subjektas nėra užsisklendęs nuo šiuolaikinio pasaulio, o jaučia jo ritmą. Nors poetas teigia vengiantis bet kokio angažuotumo, tačiau be įkyraus moralizavimo ir didaktiškumo parodo visuomenės skaudulius: „[...] o ką skelbia šiuolaikiniai tyrimai / farmacija kraunasi milijardus / siūlo skalsų cheminio tirpdymo būdą / nt brokeriai parduoda į vienvietes dėžes panašius kotedžus / jau uždegta žalia šviesa vienatvės ministerijoms“ (p. 27).

Galima sakyti, rinkinyje poetas demonstruoja saiko pojūtį ir nepasiduoda emocionalumui, nors knygoje esama visko – nuo pilnatvės pojūčio iki geliančios kančios, nuo plačiai apimančio žvilgsnio iki asmeninės erdvės sureikšminimo. Vienas gražiausių šį teiginį iliustruojančių eilėraščių yra „Edeno sezonas“: „Švinta kovo naktis / užtemdytam žemėlapy. / Koridoriuose bengališkos ugnys, / drugių dulkės virš miestų. / Reikėtų mažiausiai / papildomos širdies viskam aprėpti. / Kraujo kelias nukirstas. / Net išvarymas dabar / neturi krypties“ (p. 40). Belieka atsigręžti į poeziją, o tam, kad ji būtų kokybiška, pakanka prisiminti jau prieš tūkstantį metų išrašytą ir tebegaliojantį receptą.

– IEVA RUDŽIANSKAITĖ –

TEKSTAI NE TEKSTAI

Miglės Anušauskaitės komiksas

Kalėdos – liūdnas metas vargšams

► Atkelta iš p. 1

verkiau. – Į vestibiulį išžengęs ponas Vestonas nekantriai pakvietė žmoną. – Aš puikiai žinau, kaip tu jautiesi, Čarli, – pakartojo ponia Veston.

Iki vidudienio kumpio ir kavos atmosferą lifto šachtoje pakeitė paukštienos ir žvėrienos, o visas namas, lyg koks didžiulis dvaro kompleksas, buvo įnikęs į šeimyninės šventės ruošą. Vaikai ir jų auklės – visi jau buvo grįžę iš Parko. Močiutės ir tetos privažiuodavo limuzinais. Dauguma per vestibiulį žengusių žmonių nešėsi į margaspalvį popierių suvyniotus paketus, vilkėjo geriausius kailinius ir naujutėlaičius apdarus. Čarlis ir toliau skundėsi daugumai namo gyventojų, kai šie linkėdavo jam linksmų Kalėdų, pagal nuotaiką šokinėdamas nuo viengungio prie vargšo tėvo istorijos ir atvirkščiai, tačiau šis slogaus liūdesio išliejimas ir jo sužadintas gailestis nė kiek nepagerino jo savijautos.

Pusę dviejų paskambino 9 aukšte, ir kai jis užkilo į viršų, ponas Depolas prie savo buto durų stovėjo su kokteilių plaktuvu ir taure rankose.

– Lašelis kalėdinės nuotaikos, Čarli, – pasakė jis ir įpylė Čarliui.

Tada pasirodė tarnaitė su padėklu uždengtų indų, o iš svetainės išėjo ponia Depol.

– Linksmų Kalėdų, Čarli, – palinkėjo ji. – Pasirūpinau, kad ponas Depolas anksčiau supjaustytų žąsį, – žinai, kad galėtumei paragauti. Deserto, žinai, nenorėjau dėti ant padėklo, kad neištižtų, todėl kai valgysime desertą, pakviesime tave.

– O kokios gi Kalėdos be dovanų? – tarė ponas Depolas ir, atnešęs iš prieškambario, ant uždengtų indų uždėjo didoką plokščią dėžę.

– Dėl jūsų, žmonės, dabar man atrodo, jog tai tikros Kalėdos, – pasakė Čarlis. Jo akyse pasirodė ašaros. – Ačiū jums, ačiū.

– Linksmų Kalėdų! Linksmų Kalėdų! – šūkčiojo jie, žiūrėdami, kaip Čarlis nešasi pietus ir dovaną į liftą.

Nusileidęs žemyn, padėklą ir dėžę jis nunešė į persirengimo kambarį. Ant padėklo garavo sriuba, žuvis su padažu ir gabalas žąsienos. Vėl pasigirdo skambutis, bet prieš atsiliepdamas Čarlis atplėšė Depolo dėžę ir pamatė, kad joje chalatas. Jų dosnumo ir kokteilio apsvaigintas, jis džiūgaudamas užlėkė iki dvylikto. Tarpduryje su padėklu stovėjo ponios Gedšil tarnaitė, o už jos – pati ponia Gedšil.

– Linksmų Kalėdų, Čarli! – tarė ši.

Jis padėkojo, ir jo akys vėl sudrėko nuo ašarų. Leisdamasis žemyn jis išmaukė chereso taurę nuo ponios Gedšil padėklo. Ji parūpino keptos mėsos rinkinį. Ėriuko muštinį Čarlis suvalgė pirštais.

Skambutis vėl kvietė, ir jis, nusišluostęs veidą popieriniu rankšluosčiu, užkilo į vienuoliktą.

– Linksmų Kalėdų, Čarli, – ištarė ponia Fuler, stovėdama tarpduryje su pilnomis rankomis į sidabrinį popierių suvyniotų dovanų, visai kaip reklaminėje nuotraukoje, o ponas Fuleris stovėjo šalia apsikabinęs ją, ir atrodė, kad jie abu tuoj pravirks.

– Štai keletas daiktų, kuriuos noriu, kad parvežtumei namo savo vaikams, – pasakė ponia Fuler. – O čia šis tas poniai Lieri, o čia – tau. Jei nori, nusinešk šiuos daiktus į liftą, o mes tuoj suruošime tau pietus.

Jis nunešė daiktus į liftą ir grįžo paimti padėklo.

– Linksmų Kalėdų, Čarli! – šūktelėjo abu Fuleriai jam darant duris.

Jis nusinešė jų valgius ir dovanas į persirengimo kambarį ir atplėšė jam užrašytą dėžutę. Joje gulėjo krokodilo odos piniginė su pono Fulerio inicialais kampe. Pietums – vėlgi žąsis, ir jis tiesiog pirštais valgė mėsą, užgerdamas kokteiliu, kol vėl sučirškė skambutis. Jis vėl užkilo į viršų. Šį kartą – Vestonai.

– Linksmų Kalėdų, Čarli! – ištarė jie ir įteikė jam kiaušininį kokteilį, kalakutienos ir dovaną.

Vestonai irgi dovanojo chalatą. Tada paskambino 7 aukšte, ir ten užkilusio jo laukė dar vieni pietūs ir dar daugiau žaislų. Tada iškvietimas į keturioliktą, kur prieškambaryje stovėjo ponia Hjūing kažin kokiais permatomais naktiniais, vienoje rankoje laikydama jojimo batų porą, o kitoje – kaklaraiščius. Apsiverkusi ir įkaušusi.

– Linksmų Kalėdų, Čarli, – švelniai ištarė ji. – Norėjau tau ką nors padovanoti, visą rytą apie tave galvojau, išvertčiau visą butą, bet tai vieninteliai rasti daiktai, kurių galėtų norėti vyras. Tai vieninteliai daiktai, kuriuos paliko ponas Brioueris. Kažin ar tau pravers jojimo batai, bet kaklaraiščiai gal patiks?

Čarlis paėmė kaklaraiščius, padėkojo ir nuskubėjo atgal į kabiną, nes lifto skambutis čirškė jau trečią kartą.

Iki trečios valandos Čarlis ant stalo ir persirengimo kambario grindų buvo išdėliojęs keturiolika pietų komplektų, o skambutis nepaliovė kvietęs. Vos pradėjęs taršyti vienus, tuoj turėdavo kilti į viršų paimti kitų, ir kai jis jau buvo įpusėjęs Parsonų jautienos kepsnį, teko lėkti Depolų deserto. Persirengimo kambario duris jis laikė uždarytas, nes jautė, kad ši geradarystė išskirtinio pobūdžio ir kad jo draugai nusiviltų sužinoję, jog ne vieninteliai stengiasi sumažinti jo vienatvę. Jam teko žąsienos, kalakutienos, vištienos, fazano, tetervino ir karvelių. Upėtakio ir lašišos, kreminių šukučių ir austrių, omarų, krabų mėsos, keptų žuvyčių ir valgomųjų moliuskų. Buvo slyvų pudingo, pyragėlių su riešutų ir uogų tyre, putėsių, išsileidusių ledų, sluoksniuoto pyrago, torto, eklerų ir bavariško kremo. Jis gavo chalatų, kaklaraiščių, rankogalių sąsagų, kojinių ir nosinių, o vienas gyventojas paklausė jo kaklo dydžio ir tada padovanojo jam trejus žalius marškinius. Buvo stiklinis arbatinukas su, kaip teigė etiketė, jazminų medumi, keturi buteliukai losjono po skutimosi, keli alebastriniai knygų laikikliai ir tuzinas virtuvinių peilių. Jo sukelta geradarystės lavina užvertė persirengimo kambarį, kartkartėm priversdama jį sudvejoti, tartum jis būtų atvėręs kažin kokį moteriškų širdžių gausybės ragą, galintį jį gyvą palaidoti po maistu ir chalatais. Su maistu jis veik nė kiek nepasistūmėjo, nes visos porcijos buvo neįtikėtinai didelės, tarsi vienatvė jam būtų turėjusi sukelti žvėrišką apetitą. Neišpakavo ir nė vienos iš dovanėlių, perduotų įsivaizduojamiems jo vaikams, tačiau išgėrė viską, kas buvo siųsta, ir dabar jį supo veik iki dugno ištuštintos martinio, „Manhatano“, „Bronkso“, tradicinio viskio, kiaušininio kokteilių, šampano ir aviečių punšo taurės.

Jo veidas degė. Jis mylėjo pasaulį, o pasaulis mylėjo jį. Kai mintyse peržvelgė savo gyvenimą, šis jam pasirodė turiningas ir nuostabus, kupinas stulbinančių patyrimų ir neįprastų draugų. Jam pasirodė, kad jo, lifto operatoriaus, darbas – lakiojimas aukštyn žemyn per šimtus pėdų pavojingos erdvės – reikalavo skraidūno drąsos ir proto. Visi jo gyvenimo suvaržymai – žalios jo kambario sienos ir mėnesius trukusi bedarbystė – išnyko. Niekas neskambino, bet jis įlipo į liftą ir visu greičiu šovė aukštyn iki pat namo viršaus ir vėl žemyn, aukštyn žemyn, norėdamas įsitikinti savo įstabiu erdvės įvaldymu.

Kai paskambino 12 aukšte, Čarlis pristabdė savo skrydį, iki įlipo ponia Gedšil. Kai liftas nėrė žemyn, džiaugsmo priepuolio pagautas Čarlis atitraukė rankas nuo valdymo rankenėlės ir sušuko:

– Ponia Gedšil, prisisekite saugos diržą! Darysime mirties kilpą!

Ponia Gedšil suspiegė. Tada kažkodėl atsisėdo ant lifto grindų. Kogi ji taip išblyškus? – nusistebėjo Čarlis; ir kogi sėdi ant grindų? Ji vėl užspiegė. Jis švelniai ir mikliai, kaip jam atrodė, nutupdė liftą ant žemės ir atidarė duris.

– Atsiprašau, jei jus išgąsdinau, ponia Gedšil, – ištarė nuolankiai. – Aš tik pajuokavau.

Ji vėl suspiegė. Tada išpuolė į vestibiulį šaukdamasi namo komendanto.

Komendantas atleido Čarlį ir pats perėmė lifto valdymą. Žinia, kad liko be darbo, Čarliui trumpam užgavo širdį. Tą dieną tai buvo pirmas jo susidūrimas su žmonių piktumu. Jis sėdėjo persirengimo kambaryje ir graužė paukščio kulšį. Gėrimų poveikis buvo pradėjęs slopti, ir jis juto, kad nelabas blaivumas jau ne už kalnų. Jį supantis maisto ir dovanų perteklius ėmė kelti kaltės ir nevertumo jausmą. Jis graužėsi ir apgailestavo dėl melo apie vaikus. Jis buvo vienišas paprastų poreikių vyras. Jis piktnaudžiavo žmonių viršuje gerumu. Jis nebuvo to vertas.

Paskui per šitą girtų minčių virtinę prasiveržė ryški jo namų šeimininkės ir trijų liesų jos vaikų figūra. Jis regėjo juos sėdinčius savojo pusrūsio kambaryje. Kalėdinė nuotaika juos buvo aplenkusi. Šis vaizdas pastatė Čarlį ant kojų. Suvokimas, kad jis gali duoti, kad gali lengvai suteikti laimę kitam žmogui, jį išblaivino. Jis paėmė didelį pakulinį maišą, naudojamą šiukšlėms rinkti, ir ėmė į jį kišti dovanas – pirma jam skirtąsias, paskui – įsivaizduojamiems jo vaikams. Kimšo paskubomis, kaip žmogus, kurio traukinys artėja prie stoties, mat vos betvėrė trokšdamas pamatyti, kaip nušvis tie ištįsę veidai, kai jis įžengs pro duris. Jis persirengė ir, pakylėtas nuostabaus ir nepažįstamo galios jausmo, persimetęs per petį maišą lyg koks įprastinis Kalėdų Senelis, išėjo pro užpakalines duris ir taksi nuvažiavo į Žemutinį Istsaidą.

Šeimininkė su vaikais buvo ką tik baigę doroti kalakutą, kurį jiems atsiuntė vietinis Demokratų klubas, ir prisikimšę pasijuto nejaukiai, kai Čarlis ėmė baladoti į duris šaukdamas: „Linksmų Kalėdų!“ Jis įvilko maišą paskui save ir tiesiog ant grindų išvertė vaikams skirtas dovanas. Ten buvo lėlių ir žaislinių muzikos instrumentų, kaladėlių, siuvimo rinkinių, indėniškas kostiumas ir audimo staklės, ir jam atrodė, kaip kad tikėjosi, jog jo atėjimas išsklaidė to pusrūsio niūrumą. Kai pusė dovanėlių buvo išpakuota, jis padovanojo šeimininkei chalatą ir užlipo į viršų apžiūrėti jam skirtų dovanų.

Iki pasirodant Čarliui, šeimininkės vaikai jau buvo gavę tiek daug dovanų, kad tarp jų nebesusigaudė, ir tik intuityvus geradarystės prigimties suvokimas paskatino šeimininkę leisti vaikams išvynioti kai ką iš atneštųjų dovanų, kol Čarlis buvo kambaryje, bet vos tik šis pasišalino, ji atsistojo tarp vaikų ir dar neišpakuotų dovanų.

– Vaikai, dovanų jau turite užtektinai, – pasakė ji. – Vaikučiai, jūs jau gavote savo dalį. Tik pažiūrėkite, kiek ten visko turite. Su puse žaislų net nežaidėte! Mariana, tu net neapžiūrėjai tos lėlės, kurią tau padovanojo ugniagesių tarnyba. Todėl būtų gražu visus šiuos likusius daiktelius nunešti tiems vargšams, kur gyvena Hadsono gatvėje – Dekeriams. Jie nieko neturi.

Palaiminga šviesa nušvietė jos veidą, supratus, kad ji gali duoti, kad gali pradžiuginti, kad gali palengvinti dalią stokojantiems labiau už ją, ir – kaip ponią Depol ir ponią Veston, kaip patį Čarlį ir kaip ponią Deker – vėlėliau, – pagalvojusią apie vargšus Šenonus, – ją užplūdo kurstantis meilės, paskui – geradarystės, o paskui – galios jausmas.

– Vaikai, padėkite man surinkti visus šituos daiktus. Mitriau, mitriau, mitriau! – ragino ji, nes jau buvo sutemę, ir ji žinojo, kad vieną su kitu liguistas geranoriškumas mus susieja tik vieną vienintelę dieną, ir ta diena jau ėjo į pabaigą. Ji buvo pavargusi, bet jai nevalia ilsėtis, nevalia ilsėtis.

Vertė Andrius Patiomkinas

Moterys *šešėlyje*

► Atkelta iš p. 9

užkaboriuose ir patiltėse, senatvės kvapo prisigėrusiuose kambariuose ar šaltuose šventoriuose. Įdomu, kad šiuo atžvilgiu novelėse vyresnei kartai, kuri sugebėjo skurdo kultūroje išlaikyti individualumą ir palaikyti tradicijas, akivaizdžiai jaučiami sentimentai, nes ji ori, išmintinga, jaučianti dvasinį ryšį su gamta – taigi gili. Todėl atskleidžiama „tamsi moralė“ paradoksaliai priešinasi konservatyvumui, gerbdama senolių prietarus. Gal tai bus priežastis, kodėl novelių veiksmas atrodo tarsi nutolęs nuo šiuolaikinio pasaulio ir, nepaisant emancipacijos problematikos, mano skoniui – per senamadiškas, stagnuojantis (autorė pasirinko gan siaurą veiklos spektrą).

Dėl tokio sąmoningai tradicinio pasaulėvaizdžio netgi gali pasirodyti, kad E. Frank proza primena lietuvių fotografijos klasikų Antano Sutkaus, Romualdo Rakausko nespalvotus darbus. Juose fiksuojama žmogaus kasdienybė, romantiškai parodomas jo ir gamtos ryšys (pvz., mergaitės ir senoliai žydint medžiams), į praeitį nugrimztantys papročiai (turgūs, atlaidai). Su jais E. Frank suartina tiek vaizdiniai, tiek pastanga pamatyti savaiminį vieno judesio grožį: „Kartą sankryžoje laukiant žalios, šalimais sustojo autobusas, jo lange pamačiau senį – paukštiškas profilis, šlakuota, melstelėjusi oda, virpančiose rankose – jazminų šakelė. Įsikniaubęs uodė jų kvapą – godžiai, trūksmingai – lyg iš paskutiniųjų stengdamasis sugerti iš žiedų gyvasties likučius“ (p. 45); „Iš pažiūros tokių paprastų moterų pavidalu jai apsireikšdavo madonos, – valytoja, prekybos centro kasininkė, daržovių pardavėja turgaus prieigose, prostitutė stoties rajone“ (p. 30).

Vis dėlto šių aprašymų ašis – ne humanizmas, bet E. Frank pamėgti vaizdingi akibrokštai. Prozoje jungdama standartines priešybes – gyvybės ir mirties, nuopuolio ir šventumo, *animus* ir *anima* elementus, – ji atskleidžia, kaip susikerta sakralusis ir chtoniškasis pasauliai. Pirmasis vadovaujasi konservatyvia krikščioniška etika; jo tvarkos suvokimas varžo veikėjas. Antrojo logika nepaiso tabu, pateisina erotizmą ir kūniškumą. E. Frank sukurtos moterys siūbuoja tarp abiejų pasaulių, bet būtent pastarasis atitinka jų prigimtį. Todėl jas svaigina galimo poelgio nelegalumas (šventvagiškai prostitutę matyti kaip šventąją, iščiulpti augalo gyvybės syvus) ir galimybė peržengti realias ar prietarų saistomas ribas (dažniausiai meilė kitai moteriai kompensuoja motinos meilės stygių).

Dėl tokio vaizdavimo būdo knyga „Mirę irgi šoka“ atrodo vienu metu ir realistiška, ir lyg susapnuota. Kaip ir Ingmaro Bergmano kūryboje, susidūrimas su mirtimi čia reiškia susidūrimą su gyvenimu, o lankančios vizijos, sapnai kūrinį pagilina psichoanalitiniu požiūriu. E. Frank atskleisti destruktyvūs polinkiai priklauso malonumų sričiai: buitinės situacijos pritvinksta dviprasmybių – pvz., geismingumas įgyja nešvankumo užuominą, puvimas ir maita pasirodo kažkuo estetiški. Kartais tai pabrėžti užtenka simbolinio gesto (pvz., pavadinti seseris evangeliniais Lozoriaus seserų vardais – Morta ir Marija) ar čiobrelį pamatyti kaip „driežiškas ataugas kvepiančiais smulkiais žiedais“ (p. 67). Todėl nekeista, kad knygoje polinkis į nuopuolį ir savinaiką išlaisvina žmogų.

E. Frank knyga atskleidžia, kokia stipri yra tradicija ir kad į ją galima kūrybingai įsisprausti siūlant savo temą. Trumpai tariant, ankstesnę patirtį ir įprastas priemones panaudojant naujoms aplinkybėms. Šis debiutas tvarkingai papildo pastarojo dešimtmečio lietuvių literatūros kontekstą, kurio viena iš pagrindinių dominančių – polinkis fetišizuoti dvasinę tamsą ir keisti tabuizuotą moteriškumo suvokimą. Dabar liko nei daug, nei mažai – paįvairėti.

– NERINGA BUTNORIŪTĖ –

Kultūros diplomatija ateities Rusijoje

Pranešime, kuris yra futuristinio pobūdžio, remsiuosi savo darbo patirtimi, kai ėjau kultūros atašė pareigas Lietuvos Respublikos ambasadoje Rusijos Federacijoje 2017–2020 m., bet kartu ir dabartinės situacijos refleksija, kuri koreguoja anuometinius įspūdžius. Pateikdama kultūros diplomatijos ateities Rusijoje viziją pasiremsiu jaunesniosios rusų intelektualų ir menininkų kartos mintimis apie tai, kas vyko Rusijos kultūros lauke pastaruosius 15 metų ir ją atvedė prie moralinio žlugimo, ir apie tai, kur slypi kitos Rusijos galimybės. Tai bus nedidelė dalis to, ką galima papasakoti apie Rusijos kultūros lauką, bet būtent ta, kuri gali būti reikšminga ateityje.

Pradėti norėčiau nuo teiginio, kad manęs nenustebino Rusijos valstybinių kultūros ir meno institucijų reakcija į karą ir jų oficiali pozicija. Tai buvo galima numatyti, žinant, kaip buvo struktūruojamas ir įgalinamas Rusijos kultūros laukas. Vienas iš jo bruožų – bizantiška hierarchija, kuri reiškėsi aukščiausio lygio vadovų atsiribojimu – tarsi dievų – nuo kontaktų tiek su išoriniu pasauliu, tiek su savo pavaldiniais, palaikant ryšį tik su aukščiausia valdžia. Kaip parodė kultūros institucijų lojalumas politinei vadovybei karo akivaizdoje, ši hierarchinė struktūra suveikė taip, kaip buvo suprogramuota. Išimtys buvo retos. Nekalbant apie tokias žinomas visuomenines pilietines organizacijas kaip „Memorialas“ ar Sacharovo centras, tik vienetai vadovų išreiškė aktyvią pilietinę poziciją karo atžvilgiu. Pvz., lietuviams menininkams gerai žinomo Vsevolodo Mejerholdo kultūros centro vadovė Jelena Tupyseva pirmą karo dieną pareiškė smerkianti Rusijos agresiją ir todėl paliekanti direktoriaus pareigas, nes negalinti imti atlyginimo iš kruvinų valdžios rankų, o pradėtus projektus pabaigsianti nemokamai.

Negali sakyti, kad institucijų vadovais buvo pasirinkti neprofesionalūs žmonės. Nors buvo ir tokių, pvz., Šiuolaikinio meno centrui Maskvoje ir jo tinklui didžiuosiuose šalies miestuose 2017 m. pradėjo vadovauti buvęs saugumo karininkas, o Sankt Peterburgo filharmonijai – buvęs futbolininkas ir sporto vadybininkas. Visgi vadovai kultūros profesionalai dominavo. Kai kurie iš jų 1990 m. buvo laikomi „naujais“ „progresyviais“ žmonėmis, atėjusiais iš opozicinio sovietinio andergraundo aplinkos. Daugiausia, ką jie galėjo padaryti prasidėjus karui, – išreikšti susirūpinimą Ukrainos meno paveldo likimu okupuotose teritorijose. Daryti daugiau, jų manymu, būtų reiškę aukoti institucijos interesus. Žinoma, kraštutinis parduotos sąžinės atvejis yra Ermitažo direktorius, dar 2014 m. pareiškęs, kad jis – kaip carinės armijos karininko palikuonis – turi būti ištikimas savo šalies vadovybei, nepriklausomai nuo to, ką ji darys. Dabar keista galvoti, kad mes šitų pareiškimų tuomet neišgirdome ar neįvertinome pagal tai, ko jie buvo verti. Bendradarbiavimas su Ermitažu vyko.

Nepaisant rusų kultūros orientacijos į vakarietiškąją, taip pat nuolatinio žvalgymosi į Europą – ką ji pasakys, Rusijos kultūros laukas yra uždaras. Palyginus su tuo, kaip dažnai Europos meno aikštelėse skamba (ar skambėjo) rusų menininkų pavardės, pačioje Rusijoje šiuolaikinių užsienio menininkų pasirodymai gan reti. Kultūrinis ir intelektualinis šalies uždarumas iš pradžių atrodo paradoksalus, žinant, kokius kiekius rusų turistų sutinkame Europos miestuose. Visgi, apskritai paėmus, rusai vis dar pasitiki Rusijos gamtiniais ir žmogiškaisiais resursais ir įsivaizduoja esą lyderiai kultūros ir mokslo srityje, todėl daug pamokslauja, aiškina, kaip reikia galvoti, ką daryti, ką tyrinėti, ką skaityti.

Dirbant Maskvoje neapleido pojūtis, kad atsidūriau ne tiek kitoje vietoje, kiek kitame laike – sugrįžau į kažkokią (pseudo)sovietinę aplinką su jai būdingais neaiškiais santykiais, hibridine cenzūra, nekvestionuojamų autoritetų sistema, atviru ir užslėptu spaudimu ir vienpusišku uždaros šalies mąstymu. Vėliau gavau patirti, kad mano įspūdis atliepė ir didelės dalies rusų, dabartinių trisdešimtmečių ir keturiasdešimtmečių, savijautą savo pačių kultūros lauke (kalbu apie žmones, su kuriais bendravau, – menininkus, kuratorius, menotyrininkus, filologus). Iš jų supratau, kad sovietmečio atkūrimu užsiėmusi 2000–2010 m. politikos kryptis kultūros lauke reiškėsi vadybos įsigalėjimu ir atsisakymu pripažinti bet kokias naujas visuomenines, mokslines ar menines idėjas. Buvo blokuojamos esminės permainos, drausminami bei marginalizuojami jauni žmonės, kurie į kultūros lauką atėjo jau po sovietijos subyrėjimo.

Toliau remiuosi internetinio leidinio „Colta.ru“ meno skyriaus buvusios redaktorės, menotyrininkės Nadeždos (Nadios) Plungian, su kuria susipažinau Maskvoje, publicistiniais tekstais bei interviu. Jos nuomone, kultūros konservavimas vyko kone sutartinai tylomis palaikant vyresniajai kartai, kuri tarsi užstrigo 9–10 dešimtmetyje ir trukdė savo profesiniams „vaikams“ eiti toliau to laikmečio ribų. Visose sferose – moksle, kultūroje, technologijose, mene, politikoje, šeimos gyvenime – jauniesiems buvo prikišamas jų nepajėgumas, neprofesionalumas. Jeigu tokiam verdiktui bandydavai prieštarauti, sulaukdavai grasinimų apskritai būti išguitas iš profesinės veiklos. Vyresnieji kolegos nejautė poreikio atnaujinti mokslo metodologijas, plėsti visuomeninių ryšių sampratą. Buitinio smurto prieš moteris ir vaikus, skirtingų kartų santykio klausimai jiems atrodė juokingi. Jų akimis, tokių problemų nebuvo. Kalbėti nacionalinės, postkolonializmo, lyties, religinės tapatybės klausimais jie nenorėjo, atsikalbinėdami, kad tai atseit draudžiama, pavojinga, nereikalinga, nebus suprantama, neegzistuoja. Jeigu atsirasdavo entuziastų, norinčių dirbti mokykloje, ligoninėje, – tai „paukščio teisėmis“, nelygu kaip ilgai ištversi. O kai jaunieji pasiūlydavo aptarti šias problemas, tie iš esmės padorūs žmonės, užėmę savo įtakingas pozicijas jau dešimtajame dešimtmetyje, vadino tokius pasiūlymus „nauju partkomu“, „lygiava“, „isterija“ ir sulaukdavo plataus palaikymo.

Nadia teigia, kad pastaruosius 15–20 metų Rusijos kultūros lauke buvo laikomasi kurso žlugdyti visa, kas nauja ir pažangu, ignoruoti kaitą ir raidą bei įtvirtinti grasinimais atskiestą pralaimėjimo retoriką. Jau seniai Rusijoje sukama „daina“ apie tai, kad jaunieji neturi perspektyvų, kad jei kas turi galvą ant pečių, tai turi nedelsiant emigruoti į Europą. Tik kvailiai ir idealistai gali norėti gyventi „šitoj šaly“, siekti rusų visuomenės dinamikos, rašyti vadovėlius, reformuoti muziejus, mokyklas ar universitetus, steigti normaliai veikiančius mokslo tyrimų institutus, formuoti adekvačią visuomeninę platformą, kuri galėtų aprašyti praeitį ir projektuoti ateitį. Nadios manymu, toks požiūris į jaunąją kartą rėmėsi dviem vėlyvojo sovietmečio ideologijomis. Viena teigė: „Jūs – nulis, nes negyvenote sovietmečiu: mes atimsim iš jūsų pensijas, pašalpas, visuomenines vietas, priversime mokėti nepakeliamas paskolas, teisime už pasisakymus socialiniuose tinkluose, gėdinsime už asmeninį gyvenimą ir neduosim priėjimo prie politinio gyvenimo.“ Kita ideologija rekomendavo: „Neapsigaukite, būkite kuklūs, juk niekada neturėsite tokių galimybių ir pinigų, kokius turi vakariečiai, niekada jūsų darbai neprilygs Vakarų didžiųjų muziejų ir garsių kuratorių darbams, turite jais sekti, juos mėgdžioti, norėti daugiau būtų saviapgaulė.“ Žmonės kol kas neturi atsakymo, kodėl šiai kartai teko toks metodiškas žlugdymas, tačiau jie jaučia, kad dabar prasidėjo paskutinis šio spektaklio aktas. Nes iš esmės nebeliko kuo žlugdyti. Visų neįkalins, nes kas dirbs? Kas kūrens visą kultūros mašiną? Kas aptarnaus meno institucijas, kurių daugybė pristeigta šalyje?

Kai kuriems iš šių žmonių teko emigruoti dar 2010 m. Kiti neišvažiavo ir karo akivaizdoje dar aiškiau suvokia savo pasirinkto nepriklausomo kelio prasmę. Pavyzdžiui, Nadežda teigia nesigailinti, kad atsisakė „neutralių“ meno istorijos temų ir užsiėmė stalinistinės epochos meno tyrimais, o kartu – ir to laikmečio visuomeninio, politinio gyvenimo istorija, kurios dar niekas nėra parašęs. Tai buvo sritis, kurioje neegzistavo paruoštas naratyvas ar sukurtos metodologijos. Jos darbas sugrąžino į intelektinę apyvartą vardus menininkų ar kultūros žmonių, kurie tuo baisiu represijų metu liko šalyje be teisės būti ir be vilties būti išgirsti, o dabar vėl galima su jais tapatintis. Tarp tokių žmonių buvo ir lietuvis Juozas Jurkūnas (Jurij Jurkun) – rusų poetas ir dailininkas, ilgametis Michailo Kuzmino meilužis. Nadežda yra parašiusi apie Jurkūną knygą, kuri dėl, rusų cenzūros akimis, skandalingos homoseksualumo temos negalėjo būti išspausdinta. Be to, Nadežda viena pirmųjų pradėjo tirti rusų feministinį meną bei patį feminizmo judėjimą, kuris Rusijoje XX a. 3–4 dešimtmečiais formavosi kaip savitas alternatyvus socialinio gyvenimo reiškinys. Šiais metais išėjo jos knyga „Sovietinės moters gimimas. Darbininkė, valstietė, lakūnė, „buvusi“ ir kitos 1917–1939 metų mene“ („Garažo“ muziejaus leidykla).

Nadežda sako, kad tyrinėjant stalinistinį meną jai teko dirbti dvejopo spaudimo sąlygomis – nesulaukiant nei vyresniosios kartos, nei vakariečių mokslininkų palaikymo. Bet ji galėjo pasitikėti ir pasiremti kitais tuometiniais trisdešimtmečiais: formavo savo intelektinius tinklus posovietinėje erdvėje – Ukrainoje, Baltarusijoje, Kirgizijoje, Kazachstane, Uzbekistane – su mokslininkais, žmogaus teisių gynėjais, menininkais, filosofais. Neturėdami finansavimo, jie vis tiek rengė konferencijas, diskusijas, apgyvendindavo vieni kitus – darė viską, kad galėtų keistis patirtimi. Jie jautė ir jaučia, kad, be jų, nėra kam sukurti jų laisvų šalių ateities. Nėra jokių Vakarų, kurie galėtų pateikti parengtą scenarijų, nėra institutų. Viltis susijusi su tuo, kad XX a. pašalino juos iš visų galimų politinio veikimo vietų, bet būtent todėl vietas kultūroje ir politikoje jie galės rinktis patys.

Aš turėjau galimybę labai fragmentiškai bendrauti ir bendradarbiauti su šiais žmonėmis (kultūros atašė įpareigojami dirbti su institucijomis, o šie žmonės nedalyvavo kovoje už gerai apmokamas nuolatines pozicijas). Tačiau bendraudama neoficialiai turėjau galimybę įvertinti jų demokratišką, horizontaliais ryšiais paremtą bendruomenę, draugiškus, rūpesčiu grindžiamus tarpusavio santykius, jų erudiciją, nepriklausomą mąstymą, tikslo pojūtį. Jų vardai žinomi tik profesiniuose sluoksniuose, nors tai, ką jie kalba, šiuo metu daugiausia tarpusavy, Rusijos viduje, peržengia profesinius klausimus. Mums juos užgožia iš Rusijos emigravę žurnalistai, liberalios pakraipos socialinių tinklų veikėjai. Beje, daugiausia tai moterų vardai, ir dėl šios priežasties taip pat liberalams nežinomi ar jų ignoruojami. „Jiems mes neegzistuojame“, – yra sakiusi Nadežda, kai bandžiau feisbuke nurodyti jos publikacijas rusų politologui Aleksandrui Morozovui. Todėl, žinoma, neatsitiktinai, trumpai formuluodama savo ir savo bendraminčių programą, ji teigia, kad atėjo laikas įsiklausyti ir į kitų, ne tik „šestidesiatnikų“ berniukų – vaikų ir anūkų – balsus. Laikas įžiebti feminizmo ugnelę. Taip pat – sugrąžinti į politiką išsilavinusius žmones. Tai yra kitos ir kitokios Rusijos balsas. Jis teikia vilties.

Taigi, paradoksalu, bet manau, kad egzistuoja kultūrinių ryšių su Rusija perspektyva. Kalbu apie tą Rusiją, kuri atsiras, kai dabartinė pralaimės savo pačios pradėtą karą.

Šlovė Ukrainai, kuri šį karą kariauja!

– INGA VIDUGIRYTĖ –

Pranešimas skaitytas šių metų lapkričio 18 d. Lietuvos Respublikos Seime vykusioje tarptautinėje konferencijoje „Kultūros diplomatijos galimybės kuriant tvarią naujojo pokario Europą“

Iš prakartėlių

► Atkelta iš p. 2

figūros nuotraukoje. Dar ir vargšė kumelė, jos atsišovę šonkauliai, į šalį nusuktos akys, turbūt per liūdnos fotografuoti. Nuo šalčio pridengta šv. Onos burna – kieksyk tai matyta! Prisimenu mamą, buvo irgi vidurziemis ties Muziejaus gatvės kampu, vilnonės skaros kraštas pridengęs veidą, nors man pačiam nėra žvarbu. O šią žiemą Antanas Sutkus jau kelintą kartą savo vežimėlyje vyksta fotografuoti ukrainiečių pabėgėlių vaikų. Šiandien popiet žiūrinėsiu jo nuotraukas ir žinau, kad ten bus ta pati dailiai sulenkta vaikiška kojytė, ant krūtinės sukryžiuotos rankos. Ir kitos piemenaitės smalsus tamsaus gymio veidas, sugniaužtas kumštukas, paltelis. Net kiemo šeimininkė KGB informatorės išvaizda – nebe svetimoji, pasikalbėtum, gal net pasiliktum nakvynės. Ji lieptų nusipurtyti sniegą nuo batų ir naktį nesivesti į kambarį pašalinių asmenų.

Lulajže, Jezuniu, lulajže, lulaj! Tu savo darbą padarei. Tebedarai.

-js-

Erik Varden: „Esame priklausomi nuo trikdymo“

► Atkelta iš p. 4

Kartais naudinga turėti – kaip numato vienuolinė tradicija – dvasios tėvą ar dvasios motiną, asmenį, kuriuo pasitikiu ir kurio įžvalgumu pasikliauju, kuriam galiu tiesiog išsakyti tai, kas vyksta mano viduje. Ir galiu žodžiais išreikšti kartais įsisenėjusias ir miglotas sąvokas, plūduriuojančias mano sąmonėje, ir pamatyti, kas yra kas, o tada suformuluoti pagrįstą ir išmintingą atsakymą.

– Prieš įšventinimą į vyskupus jūs pasiėmėte atostogų dėl ligos, kurią sukėlė „didis nuovargis“. Ar pasveikote po to laikotarpio?

– Taip, manau, kad pasveikau. Žvelgdamas atgal, laikau visa tai didžiuliu palaiminimu. Tarsi brolis asilas būtų pasakęs: „Sustok.“ Kartu tai buvo ir tam tikras egzistencinis sukrėtimas dėl gilių permainų, kurių pareikalavo paskyrimas. Visas susikaupęs nuovargis išsiliejo į paviršių, nes kaip tik tuo metu vienuolyne steigėme alaus daryklą su visais iš to išplaukiančiais darbais. Buvo labai įtemptas laikas.

Tačiau esu labai dėkingas, kad man buvo suteikta galimybė tiesiog atsitraukti, nurimti, laukti Viešpaties – pripažinti visus savo ribotumus ir iš naujo įsigilinti į esminius dalykus.

Kitas mane labai sujaudinęs dalykas yra tai, kad vyskupiją man tiesiog išmeldė žmonės, kurie čia yra labai geri, jie rimtai prisiėmė šią intenciją ir meldėsi už mane. Man neapsakomai pasisekė, kad buvau išmelstas šiai vyskupijai.

Vertė Rūta Tumėnaitė

Drinos tiltai

► Atkelta iš p. 3

emancipavo vergus, bet į vergų klasę, t. y. į sultono nuosavybę, priėmė ir musulmonus. Bosnijoje taip pat buvo pranešama apie atvejus, kai musulmonų šeimos papirkinėjo krikščionių šeimas, kad šios atiduotų savo vaikus, tikėdamosi iš to gauti naudos vėliau, kai šie vaikai įsitvirtins Stambule. Patys janyčarai neturėjo savo šeimų, tačiau po dvidešimties tarnybos metų jiems buvo leista apsigyventi kitur, dažnai gimtajame mieste. Manoma, kad pirmenybės teikimas bosniams atrenkant janyčarus yra viena iš (tariamų) priežasčių, kodėl Bosnijoje ir Hercegovinoje dabar gyvena palyginti daug slavų musulmonų [bošniakų], o išėjusių į pensiją janyčarų, kurie po tarnybos apsigyvendavo gimtajame mieste, būtent čia buvo daugiau.

Dvi Nobelio premijos ir dvi „Auksinės palmės šakelės“

Ivo Andrićius buvo mįslingas žmogus. Gimė katalikų šeimoje Travnike, augo Sarajeve, rašė naudodamasis ekavica[4], gyveno Belgrade. Jaunystėje jis persiėmė Jugoslavijos idėja, o kaip „Jaunosios Bosnijos“ narys [Pirmąjį pasaulinį] karą praleido kalėjime. Tikriausiai nė vienas rašytojas buvusioje Jugoslavijoje nesulaukė daugiau manipuliacijų ir skirtingų interpretacijų savo atžvilgiu.

Kodėl Bosnijos valdžios institucijos pašalino jo statulą nuo garsiojo tilto? Andrićius, kaip įsitikinęs idėjinis jugoslavas, tikėjo visų pietų slavų suvienijimo į vieną valstybę idėja; jis tikriausiai manė, kad Serbija atliks Balkanų Pjemonto vaidmenį ir galės suvienyti pietų slavus kaip vienintelė (suvereni) valstybė, galinti tai padaryti. Šiuo požiūriu jis buvo artimas daugeliui to meto intelektualų, pavyzdžiui, Ivanui Hribarui[5], kurio slavofilizmas buvo nukreiptas į pagarbą slavų galios centrams, esantiems Prahos, Belgrado ir Maskvos ašyje, su trumpa ideologine stotele Sofijoje.

Andrićius paliko Bosnijai turtingą kūrybinį palikimą – visų pirma vadinamąją Bosnijos trilogiją (į kurią įeina ir „Drinos tiltas“), kuri iš dalies šlovina Bosnijos tautinę įvairovę, o iš dalies ją smerkia, nes Andrićius, kaip sąlygiškai revoliucingas rašytojas, rašė „ateičiai“, siekdamas sugriauti senas struktūras ir šlovinti „engiamuosius“. Dar verta pridurti, kad Andrićius, kaip į pensiją išėjęs Jugoslavijos karalystės diplomatas (prieš karą jis buvo ambasadoriumi nacistinėje Vokietijoje), Antrojo pasaulinio karo metais Belgrade rašė kitą romaną, kai tuo metu Bosnijoje siautėjo ustašiai ir SS divizija „Hanđar“.

Kad ir kokios būtų aplinkybės, faktas lieka faktu, kad Andrićius savo rašiniuose daugiausia dėmesio skyrė Osmanų imperijos vaidmeniui, akcentuodamas serbų kančias. Pavyzdžiui, viena garsiausių apdovanojimą pelniusio romano ištraukų yra labai vaizdingas (ir liūdnai pagarsėjęs) serbų sukilėlių kančių aprašymas, kaip jie buvo žudomi sodinant ant baslio: „Netaręs daugiau nė žodžio, Radisavas atsigulė kniūpsčiais, kaip jam buvo įsakyta. Čigonai užlaužė jam už nugaros rankas, prie kojų aukščiau riešų pririšo po virvę. [...] Paskui išsitraukė iš už diržo trumpą platų peilį, atsiklaupė ir pasilenkė prie pasliko pasmerktojo prapjauti jam kelnių tarpukojy ir praplėsti angą, pro kurią baslys turėjo įsmigti į kūną. [...] Radisavo kūnas mėšlungiškai traukėsi; nuo kiekvieno kūjo smūgio jo nugara išsiriesdavo, bet virvės vėl ištempdavo ir ištiesindavo. [...] Čigonas protarpiais sustodavo, pasilenkdavo prie ištempto kūno, patikrindavo, ar teisingai eina baslys, ir įsitikinęs, kad nesužalotas nė vienas svarbus vidaus organas, vėl imdavosi darbo.“[6]

Pasak „Deutsche Welle“, karo pradžioje generolas Mladićius esą platino minėto romano kopijas savo kariams kaip motyvacinę literatūrą, o Serbijos žiniasklaida skleidė melagingą informaciją, kad panašios tragedijos (galvų nukirtimas) įvyko serbams skirtingose Bosnijos ir Kroatijos dalyse. Rezultatas tikriausiai buvo kruvinos žudynės, kurios, remiantis liudininkų pasakojimais, buvo šokiruojančiai panašios į Andrićiaus aprašymus.

Reikšminga tai, kad ir Peterį Handkę, ir Ivo Andrićių – abudu pietų slavų kilmės Nobelio premijos laureatus – galima pavadinti didžiaserbiškumo rašytojais, nors pirmasis juo buvo visą savo gyvenimą, o antrasis – tik rašydamas.

Stebėtinai ironiška, kad šie du autoriai, kuriuos galima laikyti mažiausiai proserbiškais, buvo apdovanoti Nobelio literatūros premija. Ypač jei atsižvelgsime į tai, kad didžiaserbiškumo idėjos ideologinė esmė – amžinosios pasaulio galingųjų sąmokslo prieš serbų tautą paieškos. Miloševićius net ėmė kalbėti apie „Vatikano ir Kominterno sąmokslą“. Kita vertus, Nobelio premija, net ir pažangesnių mąstytojų, dažnai gana pagrįstai suvokiama kaip Vakarų „sąmokslas“; tai itin subjektyvi premija, skiriama tai pasaulio daliai, kuri patenka į dabartinių Vakarų interesų orbitą. Nobelio premija Andrićiui buvo skirta kaip paskatinimas Jugoslavijai atsiplėšti nuo Maskvos įtakos.

Panašų dvilypumą, kaip ir Andrićiaus atveju, galima rasti ir Emiro Kusturicos, iš Sarajevo kilusio bošniakų kilmės režisieriaus, kuris, kaip pats teigia, „vieną dieną tiesiog nuėjo į biblioteką ir sužinojo, kad yra serbas“, o paskui persikūnijo į Nemanją, atveju. Karo metu Kusturica tapo vienu pagrindinių didžiaserbiškumo kurstytojų. Kusturica yra vienas iš nedaugelio režisierių, dukart laimėjusių „Auksinę palmės šakelę“ – prestižiškiausią Europos kino apdovanojimą. Pirmąją premiją jis pelnė už filmą „Tėtė komandiruotėje“ (1985), o antrąją – už filmą „Pogrindis“ (1995); pastarąjį jis sukūrė kaip režisierius iš Sarajevo, o žiuri sprendimui neabejotinai turėjo įtakos noras „Auksine palmės šakele“ apdovanoti režisierių iš apgulto miesto, nors filmą finansavo Miloševićiaus režimas. Slavojus Žižekas ne kartą „Pogrindį“ yra pavadinęs „blogiausiu kada nors sukurtu filmu“, nes jis platina stereotipą apie Balkanus kaip apie chaoso erdvę, kur konfliktas yra vienintelė išeitis ir kur visos pusės yra vienodai pamišusios. Žižekas, be kita ko, kaltina filmą, kad jame esama atvirai proserbiškų elementų: visi šio filmo neigiami personažai išimtinai yra ne serbai; filmo pradžioje yra kadrų, rodančių invaziją į Jugoslaviją, montažas, Mariboro ir Zagrebo minios entuziastingai sveikina nacius, kartu kaip kontrastas rodomi mirštančio ir šalto Belgrado kadrai ir t. t.

Tiltas po Drinos tiltu Goraždėje

Senoji *ćuprija* Višegrade nėra vienintelis tiltas per Driną (ir ne vienintelis pačiame Višegrade), socialistinė Jugoslavija pastatė daug tiltų (nors tas pats režimas neva engė serbus). Toks tiltas per Driną yra ir Goraždės mieste. Tiltas Goraždėje kartu su memorialu yra daug mažiau poetiškas ir kuklesnis nei tiltas Višegrade. Deja, su juo susijusi istorija yra dar kruvinesnė. Goraždė yra vienintelis musulmonų anklavas Bosnijos rytuose, kurio niekada nebuvo užėmusi Serbų Respublikos armija. Srebrenica ir Foča krito, tačiau Goraždė išsilaikė per 1 336 dienas trukusią apgultį. Šis anklavas buvo prieglobstis likusiems gyviems bošniakams, kuriems pavyko pabėgti iš visos Rytų Bosnijos, įskaitant Višegradą, į šį maždaug už dešimties kilometrų pasroviui nuo Višegrado esantį miestą. Taigi 20 000 gyventojų turintis miestas priėmė 30 000 pabėgėlių ir nuo 1992 m. gegužės buvo visiškai apsuptas. Miestą apgulę kovotojai įsitvirtino aplinkinėse kalvose ir beveik ketverius metus apšaudydavo ir bombardavo badaujantį ir atkirstą miestą. Per apgultį žuvo 2 000 civilių gyventojų, įskaitant 148 vaikus, daugelis mirė nuo bado ir vaistų trūkumo.

Goraždė – tai miestas, įsikūręs abiejuose Drinos, plačios, bet seklios ir gana greitai tekančios upės, krantuose, apsuptas gana plataus slėnio. Vos už kelių kilometrų, kelyje į Višegradą, prasideda vaizdingas, siauras ir vingiuotas Drinos kanjonas, kurį to paties pavadinimo dainoje mini žinoma grupė „Zabranjeno pušenje“[7]. Jau aštuntojo dešimtmečio viduryje joje buvo galima įžvelgti nieko gero nežadančią būsimo konflikto pranašystę: „Tai nieko gero nežada, mano vaike. Viskas sugrįžta atgal. Gyvename susibūrę į gentis, kaip apačiai.“

Goraždė taip pat turi savo tiltą per Driną – ilgesnį, labiau socialistinį, apšviestą, šviežiai nudažytą mėlynai.

Kaip miestas, pasižymintis formaliai pripažinta trauma, įamžina šią nesenos istorijos dalį, palikusią tiek daug aukų? Kukliai. Miestelyje yra paminklas, ant kurio iškalti visų žuvusių vaikų vardai, o šalia tilto eksponuojami keli šokiruojančiai paprasti praėjusio karo „rekvizitai“: plaustas su generatoriumi, kuris suteikė gyventojams šiek tiek elektros energijos; furgonas, paverstas avariniu šarvuočiu. Apžiūrinėdamas plakatus lankytojas sužino, kad apgulėjai apšaudydavo tiltą nuo kalvų ir apmėtydavo jį granatomis, todėl iš pradžių per tiltą būdavo važiuojama šarvuotu furgonu, kuriuo sužeistieji ir personalas buvo gabenami į ligoninę kitoje Drinos pusėje.

Vėliau po tiltu buvo pastatytas dar vienas tiltas per upę. Dvigubo tilto istoriją primenantis užrašas yra labai paprastas: „Tiltai statomi tam, kad sujungtų žmones ir krantus. Selverio Sijerčićiaus vadovaujami Goraždės gynėjai 1994 m. pastatė tiltą po tiltu, kad gyvenimas nesustotų net karo sūkuryje.“

Ypač įdomus Goraždės muziejus. Apgulčiai skirtame kambaryje yra keletas daiktų, kuriuos Goraždės gyventojai naudojo gynybai: iš dviračių dalių pagaminti šautuvai, įvairūs elektros gamybos įrenginiai, portsigaras džiovintiems lapams, kurie buvo rūkomi, laikyti, padėklas su maisto produktais, kuriuos gyventojams ilgą laiką tiekė Jungtinės Tautos, kai jie buvo atkirsti nuo pasaulio.

Tiesą sakant, sunku įsivaizduoti, kaip galėtų būti sukurtas įspūdį paliekantis Goraždėje karo metu vykusių įvykių muziejus. Matant mėgėjiškai pagamintus ginklus, bet koks komentaras yra nereikalingas. Atvirai kalbant, viskas, pradedant atskirų objektų pateikimu ir baigiant pagrindinių faktų rinkiniu, čia būtų ne vietoje. Juolab kad šiame miniatiūriniame trijų kambarių muziejuje tik vienas jų skirtas miesto apgulčiai. Pirmasis kambarys skirtas didaktiniam priešistorinių laikotarpių pristatymui, antrasis – etnografiniams daiktams iš kasdienio kaimo gyvenimo, trečiasis – karo metu pagamintų daiktų ekspozicijai (šiame kontekste jie atrodo tarsi iš geležies amžiaus). Daiktai pristatomi išties „muziejiniu“ būdu, be patoso ar pretenzijų, tiesiog aprašoma, kas ir kodėl, tarsi tai būtų archeologinė paroda apie priešistorinį įvykį.

Karo metu nuo pasaulio atkirsta Goraždė buvo aprūpinama dviem būdais: pirmaisiais apgulties metais iš Grebako, artimiausio Bosnijos ir Hercegovinos kariuomenės posto, atsargos buvo gabenamos keliu, kuriuo reikėjo 12 valandų žygiuoti per kalnus, vadinamu Alacho keliu, nes beveik kiekvienas žygis pareikalaudavo žmonių aukų. Ypač žiemą daugelis juo einančiųjų sušaldavo, nes karavanui nebuvo leidžiama sustoti. Grebake buvo perkamos būtiniausios prekės, pavyzdžiui, miltai ir tabakas, kuris karo metu tapo stabiliausia valiuta (universalesnė už dolerį ir Vokietijos markę). Karo pabaigoje Bosnijos ir Hercegovinos vyriausybė visiems viešajame sektoriuje dirbantiems asmenims atlyginimus mokėjo „Drina“ markės cigaretėmis; pavyzdžiui, mokytojas per mėnesį gaudavo 30 cigarečių pakelių. Užėmus Grebaką [serbams], Jungtinės Tautos parašiutais numesdavo maisto padėklus – gyventojai ištisas naktis bandė įžiūrėti iš dangaus krentančius maisto paketus, o paskui kovojo tarpusavyje dėl jų turinio. Vieną naktį viename lauke „siuntinių iš dangaus“ laukė net 7 000 žmonių. Vėliau, vos pasibaigus karui, Jungtinės Tautos atidarė vadinamąjį „mėlynąjį kelią“ miestui aprūpinti.

Goraždė taip pat turi savo literatūrinį ir grafinį paminklą – puikų amerikiečių komiksų kūrėjo ir žurnalisto Joe Sacco animacinį romaną „Goraždės saugoma teritorija“. Joe Sacco kurį laiką gyveno Goraždėje, o minėtas komiksas yra vienas iš svarbiausių pasaulinio komiksų reportažo pavyzdžių, nors Goraždės muziejuje jis nerodomas ir apskritai nepaminėtas. Įsivaizduoju, kad po patirties, įgytos gyvenant badu ir tokiomis sąlygomis, miestiečiai nori, kad tam tikri prisiminimai verčiau liktų neišsakyti.

Dabar Goraždė yra Bosnijos ir Hercegovinos Federacijos dalis, vienintelis jos kantonas prie Drinos upės. Tarptautinė bendruomenė siekė, jog mainais į Goraždę Federacijai būtų perduota daugiau žemių aplink Sarajevą, kad abu teritoriniai vienetai taptų vientisesni. Tačiau Sarajevo vyriausybė negalėjo pateisinti priemiesčių plėtros kantono, kuris taip atkakliai laikėsi ir tiek daug paaukojo Rytų Bosnijoje, sąskaita. Goraždę su Bosnijos ir Hercegovinos Federacija jungia sausumos koridorius, tačiau jame nėra kelio. Taigi Goraždė vis dar taip ir lieka anklavas.

•

2022 m. birželio pradžioje Hagos genocido tribunolas patvirtino, kad Serbų Respublikos armijos vadui Ratko Mladićiui skirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė už genocidą. Priešingai, iki šiol niekas nebuvo patrauktas atsakomybėn už nusikaltimus Goraždės gyventojams, nors Federacija išdavė kai kuriuos Goraždės gynėjus už įtariamus nusikaltimus serbų gyventojams. Birželio 18 d. išlikę gyvi Višegrado musulmonai ant Sokolovićiaus tilto tradiciškai padėjo 3 000 gėlių – po vieną kiekvienam nužudytam miesto gyventojui. Šiemet nebuvo pranešimų apie miestelėnus serbus, mėtančius gėles į upę, kaip tai buvo pernai ir užpernai.

Vieno Slovėnijos kelionių tinklaraščio kūrėjas gana nekritiškame įraše apie Višegradą pateikė įdomų pastebėjimą: anot jo, pagrindinė Višegrado pramonės šaka yra „šaldytuvų magnetukų“ su tilto motyvais, Dražos, Ivo, Ratko atvaizdais ir pan. prekyba. Goraždė negali pasigirti nei įspūdingu muziejumi, nei šaldytuvų magnetukais. Vis dėlto ji turi stiprią pramonę, ypač automobilių pramonės sektorių, kuriame dirba daug vietinių gyventojų, taip pat ir iš kaimyninės Serbų Respublikos.

old.razpotja.si
Vertė Nikodem Szczygłowski

---

[4] Ekavica – ekavistinio tarimo pavadinimas. Vienas iš trijų (anksčiau laikytos bendrąja) serbų-kroatų kalbos tarimo standartų, pagal kurį protoslavų kalbos balsis „jat“ (*ě*) keičiamas *e* (*vreme*, *lep*, *deca*, *vetar*). Šiandien šis tarimas vyrauja serbų kalboje, o ijekavica (*vrijeme*, *lijep*, *djeca*, *vijetar*) vyrauja kroatų kalboje.

[5] Ivanas Hribaras (1851–1941) – slovėnų politikas, diplomatas, rašytojas, 1896–1910 m. Liublianos meras, ėmęsis miesto modernizavimo ir plėtros. 1907–1911 m. buvo Valstybės tarybos Vienoje narys. Iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios laikomas vienu pagrindinių vadinamojo neoslavizmo judėjimo atstovų. Serbų, Kroatų ir Slovėnų karalystėje (valstybės pavadinimas nuo 1918 iki 1929 m.) ir Jugoslavijos karalystėje ėjo įvairias diplomato, aukšto rango valstybės tarnautojo ir senatoriaus pareigas. Hribaras buvo karštas jugoslavizmo šalininkas ir pasižymėjo rusofilija. Žlugus Jugoslavijos karalystei 1941 m. balandžio 14 d. nusižudė protestuodamas prieš Italijos kariuomenės įžengimą į Liublianą ir Slovėnijos žemių okupaciją.

[6] Ivas Andričius, *Drinos tiltas*, vertė Stasys Sabonis, Vilnius: Vaga, 1988, p. 38.

[7] Dar žinoma kaip „No Smoking Orchestra“.

LEON POTOCKI

Pono Kamertono atsiminimai

Čia pateikiamos kelios ištraukos iš lenkų rašytojo, memuaristo Leono Potockio (1799–1864) knygos „Pono Kamertono atsiminimai“ (išleistos 1869 m. Poznanėje). Kaip teigė lenkų etnografas Michałas Federowskis (1853–1923), L. Potockis medžiagą šiai knygai rinko 1853 m. viešėdamas pas dukterį Jadwigą Pavermenyje, o ypač 1856–1857 m. išvykų po Lietuvą metu. Neabejotina, kad autorius gan gausiai naudojosi ir kitų rašytojų darbais apie Lietuvą. Šiaip ar taip, L. Potockio kūrinys žavi autentiškomis detalėmis ir humoro nestokojančia pasakojimo maniera. (Ištraukų vertimų dar žr. „Š. A.“, 2019. VII.12.)

Vertėja

Praleidęs porą linksmų dienų Trakuose, jau norėjau keliauti Trakų pavieto gilumon, aplankyti Lieponis ir Valkininkus; Lieponyse 1700 metų lapkričio 18 dieną užvirė brolžudiška kova tarp Višnioveckių ir Oginskių vienoje pusėje, Sapiegų – kitoje. Kovoje žuvo: Poniatovskis, Mstislavlio vėliavos pulkininkas, Darevskis, Polocko iždininkas, rotmistras Koziela, Slizienis, Daugėla, Bernatovičius, Plevakas, Bogušas, Korsakas, Ancuta; o Mykolas Sapiega, Lietuvos didysis arklininkas, ir Voina, Braclavo seniūnas, paimti nelaisvėn, po dviejų dienų Valkininkuose buvo bajorų užkapoti.

Norėjau aplankyti Merkinę, karaliaus Vladislovo IV mirties vietą; užsukti į Druskininkus, kur vieni važiuoja taisyti sveikatos, kiti – pademonstruoti puikių žirgų, naujutėlaitės karietos tiesiai iš Varšuvos, livrėjos su galionais; kol vieni maudosi ir geria vandenį, kiti linksminasi ir šampanu malšina troškulį. Kad gydymas Druskininkuose veiksmingas, liudija toks nutikimas.

Vienas jaunas ir išvaizdus ponaitis atvyko į Druskininkus vienietiška karieta, su visu garderobu iš naujausių paryžietiškų žurnalų, pilnu komplektu tualeto reikmenų bei gražiu soliteru[1] ant piršto, atrodo, paveldėtu iš protėvių. Atvyko dėl sveikatos? Anaiptol. Dėl pramogos? Gali būti, nes, sulaukęs vos dvidešimt kelerių metų, jau pradėjo nuobodžiauti. Išsinuomojo dailų būstą, atvėrė jo duris jaunimui, ir reikia atkreipti dėmesį, jog nepraėjo nė mėnuo, ir neprireikė išgerti nė vienos stiklinės vandens ir nė sykio išsimaudyti, o jis išgijo nuo pavojingos ligos, nuo *soliterio*[2]. Atsikratė jo sykiu su vienietiška karieta, didesniąja dalimi garderobo, tualetinių reikmenų bei daugeliu kitų smulkmenų ir pats apšiurusia pašto karieta iš Druskininkų išsidangino. Ponas Wolfgangas, vietinis daktaras, rodos, aprašė tą *casus miraculosus* savo veikale: „Apie poveikį sveikatai ne vien tik vandens, bet ir Druskininkų oro“.

Iš Druskininkų užsigeidžiau nuvykti į Strėvininkus, gražų dvarą, anksčiau priklausiusį kunigaikščiui Gabrieliui Oginskiui[3], kur kadaise praleidau ne vieną seniai prabėgusios jaunystės laimės akimirką! Kuomet tos vietos šeimininkai gyveno linksmai, laisvai, svetingai, o kiekvienas iš mūsų su malonumu keliavo ten, kur jo laukė broliškas rankos paspaudimas, neperdėtas etiketas, senovinis lenkiškas vaišingumas. Pamenu, kaip sykį vienas jaunas kunigaikščio giminaitis, kilęs iš Lenkijos, visai nepažindamas Lietuvos, dažnai išjuokdavęs jos kalbą, papročius, lietuvių paprastumą, geraširdiškumą, tiesiai iš Varšuvos atvyko į Strėvininkus. Ekipažas, išsiųstas jo sutikti į artimiausią pašto stotį, jau saulei nusileidus sustojo priešais Strėvininkų palivarką, ir jaunuolis nustebo, palaikęs tą medinį, šiaudais dengtą namą kunigaikščio rezidencija; o kai įėjo vidun, jo nuostaba virto karčiu pasibjaurėjimu, kai erdvioje, tiesa, išbaltintoje pirkioje medinėm lubom išvydo kunigaikštienę paprastu apdaru, apsuptą kaimo merginų; vienos verpė rateliais, kitos plėšė plunksnas, o sena boba ant krosnies dideliuose puoduose gamino vakarienę. Namų šeimininkė priėmė svečią maloniai; pranešė, kad vyras, reikalų prispirtas, turėjo išvykti keletui dienų iš namų; visgi pridūrė, kad stengsis sutrumpinti laukimą, supažindindama jį su ūkio paslaptimis, linksmybėmis ir malonumais. Varšuvos puošeiva tik šyptelėjo ir tuoj susiraukė, kai jį pavaišino rūgpieniu su varške ir agurkais su medumi. Prie didžiosios pirkios šliejosi dvi kamaros. „Vienoje iš jų, – tarė namų šeimininkė, – yra mano miegamasis, antrojoje – mano vyro kabinetas; ten ir apgyvendinsim tamstą, atleisk tik, kad miegoti teks ant žemės, ant šviežutėlio šieno – pagal mūsų protėvių senovinį paprotį.“ Nepratęs prie lietuviškų ypatumų, jaunuolis pareiškė, kad dėl svarbių reikalų dar tą pačią naktį privalo nukakti į Vilnių, pažadėjo grįžti vėliau – ir, nieko nelaukęs, atsisveikino su kunigaikštiene, sėdo į ekipažą ir išdūmė. Naktis buvo tamsi, o vežikas, ponios palieptas, nudardėjo tiesiai į artimiausią kaimą, pasuko į dešinę ir po pusvalandžio viražų sustojo priešais Strėvininkų rūmus. Išsyk mūsų keleivis nesuprato, kas nutiko; galbūt pamanė, kad jau atsidūrė Vilniuje, ir susivokė tik tuomet, kai priemenėje jį pasveikino kunigaikštis Oginskis, palydėjo į vidų ir pristatė žmoną, apsuptą šeimyniškių. Užgrojo muzika, o kunigaikštienė, imdama savo svečią už rankos, tarė: „Nesiteikei priimti rūgusio pieno, agurkų su medumi ir šieno guolio, pasiūlytų iš geros širdies, priimk tad svetingumą, atitinkantį didžiojo pasaulio reikalavimus, ir norisi tikėti, kad jeigu Lietuva saugo senuosius protėvių papročius, tai pažanga ir civilizacija nenusileidžia jūsų Varšuvai.“

Pokštas pavyko; ar pamoka pro kitą ausį išėjo, ar pagelbėjo, sunku pasakyti, kiek dar po to Karūnos[4] gyventojas šaipėsi iš lietuvio, kol, apverkę bendrą dalią, broliškai paspaudė rankas, atnaujino senąją uniją.

[...]

Iš Strėvininkų grįždamas į Vilnių per Kauno pavietą, norėjau valandėlei sustoti Punioje, išgarsėjusioje narsia gynyba ir Margirio mirtimi, o Jiezne pasigrožėti didžiuliais Pacų funduotais rūmais, dėl kurių atsirado posakis: *vertas Pocius palociaus, o palocius – Pociaus*. [...]

Prisiminiau, kaip prieš keletą metų, vasaros laiku važiuodamas iš Ukmergės į Gardiną, po beveik visą dieną užtrukusios, lėtos keturių mylių kelionės, jau besileidžiant saulei pasiekęs Varėną, tariau vežikui: „Suk tiesiai į karčemą, nakvosime ten, arkliams negailėk avižų ir šieno, nes nusivarę.“ Ir kai jau įsisvajojau, ką valgysiu vakarienės, nes mane ėmė kamuoti alkis, pastebėjau, kad karčema beveik be stogo. „Nieko gero“, – pamaniau; tuomet žydas nuomotojas išbėgo į priebutį manęs pasitikti. „Nuomotojau, – kreipiausi, – turite avižų ir šieno?“

„Avižų nėra, – atsakė, – o šienas sukrautas į kupetas pievose už mylios nuo miesto.“ – „Tad ko turite?“ – „Degtinės.“ – „O ko nors valgomo, argi neturite kiaušinių, sviesto, riestainių?“ – „Nėra.“ Čia mane apėmė gilus liūdesys; nebežinojau, ko griebtis, bet, mano laimei, paskambino kviesdami „Viešpaties angelui“ gretimoje bažnyčioje. „Ar toli iki bažnyčios?“ – pasiteiravau žydo. „Išsyk už miestelio ant kalno.“ – „O klebonas namie?“ – „Turėtų būti.“ Nieko nelaukdamas, įsėdau atgal į briką ir išskubėjau į kleboniją.

Vos privažiavus prie gerokai nuo senumo suklypusio namo, paramstyto iš vieno šono, pakalto lentomis iš kito, dengto šiaudais, išėjo tarsi manęs sutikti dvasiškasis tėvelis neaiškios spalvos cvilikiniu[5] chalatu. „Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus“, – tariau, ropšdamasis iš briko. „Per amžių amžius, amen“, – atsakė kunigas klebonas. „Iš kur Viešpats Dievas atvedė?“ – paklausė. „Iš toli, – tariau, – o kad atvedė čionai, tai yra nuopelnas jūsų karčemos be stogo, be avižų, be šieno; bet kur yra geradarys, ten Dievas keleivio neapleidžia, priglaudžia, pamaitina, pagirdo.“

Nežinau, ar kunigui toks pareiškimas patiko, tačiau kai jį patikinau, kad nieko dykai nepriimsiu ir už viską sumokėsiu: „Prašom į vidų“, – maloniai tarė. Palydėtas į vidų mažos pirkios, varganos, bet ne visai tvarkingos, prisėdau ant kietos kanapos. Kunigas tuo metu liepė atnešti virdulį. Pasiūliau suneštines vaišes: mano arbata, cukrus ir cigarai, jo – karštas vanduo ir ugnis, be to, tikėjausi ant stalo išvysti ragaišį arba pyragaičių, tačiau viltis nuėjo niekais, kai tik šeimininkas pareiškė, jog pas jį niekas nekepa pyragų, nes kviečiai brangūs, o kokia neviltis mane apėmė, kai pridūrė, kad vakarienės nevalgo, nes jam kenkia. Nors ir kamavo alkis – ištversiu iki rytdienos, pamaniau, pakylėtas didvyriško, galbūt bereikalingo, taktiškumo. Susėdome arbatos, surūkėme po cigarą, ir įsibėgėjo pokalbis, kurio metu stengiausi atvesti dvasiškąjį tėvelį į protą, kad esu alkanas, ir kurį kunigas nuolat kreipė link Dunojaus krantų, Juodosios jūros, į karo teatrą arba mūšių vietas[6], nes, kalbant tarp mūsų, didis jis buvo politikuotojas. „Bjaurus tas jūsų Trakų pavietas, – pasakiau, – kur keleivis gali iš bado numirti, jeigu neturi su savimi pasiėmęs atsargų.“

„Taip ir yra, – atsakė klebonas, – bet pasakykite man, pone, ar tiesa, kad prancūzų kariuomenė yra taip gerai aprūpinta, jog kiekvienas kareivis per dieną gauna po hermetišką skardinę konservuotos mėsos, kitą – presuotų daržovių, arbatos, cukraus, romo ir dar – dešimt cigarų?“ – „Kas gi to nežino, – sušukau, – bet prisipažįstu, kunige, kad smagu būtų paragauti bent vieną prancūzišką skardinę.“

„Man irgi, – pridūrė kunigas, – vien iš smalsumo.“ – „Ar žinote, *Reverendissime*, – toliau tęsiau, – kad niekas taip nepaaštrina apetito kaip visą dieną trukusi kelionė.“ – „Man yra pasakoję, – kalbėjo kunigėlis, – jog sardiniečiai kareiviai į mūšį visuomet eina tuščiu skrandžiu dėl to, kad vieną sykį karininkas buvo kiaurai peršautas, o visgi išgyveno, kadangi kulka praslydo tarp žarnų; pilnu pilvu būtų kritęs vietoje.“ – „Eiti į mūšį tuščiu skrandžiu tai suprantu, – burbtelėjau, – tačiau einant nevalgius miegoti gali ir čigonai prisisapnuoti.“ Nesuprato, o gal ir suprasti nenorėjo mano užuominų kunigėlis, kai aš – savo, jis – savo, aš – apie alkio pasekmes, jis – vis klausinėja apie kiekvieną mūšį, kiekvieną karinę detalę.

Kalbu, kalbu, ponai, kol sieninis laikrodis išmušė dešimtą. Klebonas pakilo iš vietos:

„Tam, kuris septintą ryto šv. Mišias laiko, – tarė, – jau laikas poilsio. Garbiam ponui po kelionės miegas tikriausiai jau svarina blakstienas; prašom įsikurti ant tos kanapos, aš miegu kitur.“

Užžiebė žvakę ir išeidamas iš kambario „labanakt“ tarė. „Labos nakties“, – atsiliepiau. Kaip galėdamas patogiau pasiklojęs sau patalą, atsiguliau vildamasis, jog greitai užsnūdęs pamiršiu alkį. Tačiau nutiko kitaip; muša vienuolikta, dvylikta, kaip nesimiega, taip nesimiega, o alkis kaip kamavęs, taip kamuoja; sunku buvo ilgiau tverti. Reikia pasirūpinti mitalu, pamaniau, o gal visgi rasiu ką perkąsti. Uždegiau žvakę. Prie krosnies stovėjo įstiklinta spinta, joje pastebėjau lėkštes, stiklines, taureles, stalo įrankius. Tad prie spintos. Laimei, buvo pravira: pradėjau apžiūrinėti ir po ilgos apžiūros atradau gabalą rupios duonos, apgraužtos tikriausiai pelių. Puoliau prie laimikio – tačiau vos suleidau į jį dantis, nepakenčiamas kartėlis pripildė mano burną. Ką tuomet reikėjo daryti? Ant stalo nuo arbatos gėrimo buvo likę keletas cukraus gabalėlių; kas gi nesistengia pasisaldinti savo dalią? Gėra pasidarė, rupi duona cukraus greitai prisisunkė, o kai vėl atsiguliau, veikiai sapnas man sulipdė blakstienas, nukėlė prie karališko stalo, paštetais, marcipanais ir kitokiais skanėstais ligi ryto penėjo.

Varpo skambesys pažadino mane iš sapno, atitraukė nuo karališko stalo, kuo greičiau pakilau iš lovos ir nuėjau į mišias. Grįždamas su kunigu į kleboniją, išpažinau jam apie naktinę vagystę. Kunigas atsiprašė manęs už savo nenuovokumą, ir pilnas dubuo bulvių su lašiniais paliudijo jo žodžių nuoširdumą. Prieš pat išvažiuojant:

„Pasakykit man nuoširdžiai, pone, – paklausė, – ar tiesa, kad Turkiją ketina pasidalinti Prancūzija, Anglija, Austrija ir Rusija? Sultonas pereis į katalikų tikėjimą, susituoks su kunigaikštyte Matilda, imperatoriaus Napoleono III pussesere, ir mainais į Osmanų imperiją gaus Krymo karalystę?“ – „Visko gali būti, – atsakiau, – nuo to laiko, kai įsitikinau, jog rupi duona su cukrumi yra puikiausias vaistas nuo alkio.“

[...]

Kaip tik tuo metu palikau Vilnių ilgesniam laikui ir kai po keliolikos metų sugrįžau į vietą, kur taip linksmai praleidau savo jaunystę, radau viską pasikeitus. Sukūrus naują Kauno guberniją, nuo Vilniaus atskirti turtingiausi pavietai, uždarius universitetą, jaunimas išsilakstė į kitas šalis, taip pat ir mieste kaskart vis mažiau buvo judesio, ir nors dėl gana aukštų produktų kainų gyventa pasiturimai, buvo sudarinėjama mažiau sutarčių, sumenko mugės, net draugijų veikla atsidūrė kritiškoje padėtyje.

[...]

Grįždamas į būstą, kadangi dar buvo tik dešimta valanda, pakeliui užsukau pas grafą X., norėdamas išsiaiškinti, koks yra skirtumas tarp to, kas yra madinga, ir to, kas jau išėjo iš mados. Tik įžengęs, per tirštus dūmus iš pradžių nieko nemačiau. Tačiau, veikiai akims pripratus prie tos miglotos prieblandos, pradėjau pažinti daiktus, išvydau puikiai apstatytuose kambariuose gal keliasdešimt asmenų, pasidalinusių į mažas grupeles, o kiekvienoje iš jų – po vieną ar dvi damas, apsuptas vyriškių. Moterys su krinolinais, vyrai apsivilkę surdutais, vešliomis barzdomis, tankiais ūsais, išsipleikę krėsluose, ir kiekvienas jų – įsikandęs cigarą. Būrelis, supantis namų šeimininkę, buvo gausiausias. Diskutavo apie praėjusias lenktynes, per kurias vienas spekuliantas, nusipirkęs kelis žirgus užsienyje, laimėjo visas lažybas, paskui pardavė visus grynakraujus pasipelnydamas ir su pinigais išvažiavo iš Vilniaus. Ponas Evaristas pasakojo savo įspūdžius iš ką tik pasibaigusios kelionės po Europą. Pirmiausia vyko į Varšuvą ketindamas susituokti su kažkokia milijoniere ukrainiete; kai šis sumanymas neišdegė, keliavo į Vokietiją, tiksliau, kirto ją traukiniu ir nusikapstė iki pat Paryžiaus. Apsistojo „Luvro“ viešbutyje, klojo po trisdešimt frankų per dieną už apgyvendinimą, apsilankė dviejuose viešuose pokyliuose, kuriuose nesilinksmino; buvo teatruose, kur atrado, jog krėslai nepatogūs, o aktoriai vaidina ne ką geriau už vilniškius. Paveikslų galerijos, bibliotekos, muziejai taip jį išvargino, o tos perpildytos sostinės judėjimas, triukšmas, šurmulys taip išūžė jam galvą, kad jis paankstino savo išvykimą. „Įsivaizduokite, ponai, koks tai kvailas miestas, – pridūrė, – vis dėlto ten laikraščiuose nerašo, kas atvyko ar išvyko; jau geriau mano mylimas „Varšuvos kurjeris“, nes jis ne tik mano atvykimą ir išvykimą pažymi, bet net ir nebūdamas kokiame pokylyje galiu sužinoti iš „Kurjerio“, kokią suknelę kuri elegantė vilkėjo.“

Ponas Evaristas per Velykas viešėjo Romoje ir įrodinėja, kad tuo gražiausiu metų laiku vos nesušalo. Vienoje neužsibuvo, Krokuvoje nei Vavelio, nei mūsų karalių kapų neturėjo smalsumo apžiūrėti; ir iš kelionės, kurios metu niekas jo nesudomino, niekas jam nepatiko, parsivežė tik vieną bjaurų įspūdį: kad keletas tūkstančių rublių nuėjo šuniui ant uodegos.

Vertė Ugnė Ražinskaitė

---

[1] Papuošalas su vienu dideliu brangakmeniu (*visos pastabos – vertėjos*).

[2] Kirmėlė, parazituojanti žmogaus ir gyvūnų žarnyne, kaspinuotis.

[3] Dvaro savininkas Gabrielius Juozapas Oginskis (1784–1842) aktyviai dalyvavo 1831 m. sukilime, todėl Mūro Strėvininkų dvaras buvo konfiskuotas. Uždaryti ir prie dvaro veikę audimo ir balinimo fabrikai.

[4] Lenkijos karalystės.

[5] Grubaus lininio ar medvilninio audinio rūšis.

[6] Vyko Krymo karas (1853–1856), kurio metu Rusija kariavo su Osmanų imperija, Didžiąja Britanija, Prancūzija ir Sardinija dėl įtakos Artimuosiuose Rytuose.

Žemaitėjė

mylu žiaurę. Sunkiai aprašomu jausmu. Nors mylėti pirmiausia reikėtų žmogų, myliu – žmogų, žmoną, Žemaitiją. Tapomas paveikslas būtų per didelis, nerealizuojamas, todėl vos keli padriki štrichai, švelnūs kaip eglių viršūnės ir skaidrūs kaip bala rudens molyje.

Taigi dar kartą – Žemaitija stoja į tvirtą rikiuotę: Žmogus, Žemė, Židinys, Žodis. Visi važiuojantys link pajūrio keikia žemaitišką atkarpą kaip nuobodžiausią – vien šlapi krūmynai, nėr kur akių paganyti, sustoja kas aukščiausioje autostrados vietoje gamtinių reikalų prispirti, tiek tos Žemaitijos. O ta aukščiausioji vieta tik ženklas skubančiam, tikrosios aukštumos tolėliau, šiaurėje, už Kaltinėnų, oho kokios viršūnės! Žemaitijos forma, kaip Česlovas Kudaba kadais pastebėjo, – lyg varpas. Aukščiausios kalvos, toji varpo viršūnė tarp Telšių, Žarėnų, Tverų, Kaltinėnų, Užvenčio, o aplink šias piliakalnių prismaigstytas aukštumas žemesnių plynaukščių supantis ratas: Salantai, Rietavas, Skaudvilė, Tytuvėnai, Kuršėnai. Kas už šio rato, išskyrus šiaurinę dalį, jau ir Žemaitija tikras žemaitis nelaikys.

O ant varpo paviršiaus – miškai, pelkynai ir kūliai.

Žemaitijos miškai ne kokie ten pušynėliai – tamsūs eglynai, juodalksnynai, žemaičiui ir mišku sunku būtų vadinti tas kerpėmis ir baravykais apaugusias pieskas kur nors palei Zervynas. Žemaičiui jei miškas – tai be guminių batų ten kojos nekelk – ne juokams, ne lengvam pasivaikščiojimui skirta rūsti vieta. Nuo kalnų bei miškų gal ir reikėtų pradėti kalbėti apie Žemaitiją.

Važiuodami kur nors nuo Tverų link Medingėnų nesistebėkite, jei kelią perbėgs neaiškus tamsus siluetas, nei žmogus, nei elnias, nei šuo, nei paukštis. Apskritai riba tarp žmogaus ir žvėries Žemaitijoje ne tokia aiški, troboje jis dar žmogus, o miške, žiūrėk, jau... O kaip kitaip būtų išgyvenę žemaičiai? Jei kam per stiprus toks palyginimas, galvokite apie žmogų kaip gamtos dalį.

O gal ir ne šiaip sau Prosperas Mérimée aprašė Žemaitiją, likę jos pakampėse dar prancūziškų žodžių, o jei nelikę, tai ką tik išnykę, pats pamenu ir *buolė* (kamuolys), ir *plumės* (slyvos, dar vengerkom vadinamos), ir *sakės* (*le sac* – krepšys).

O kalba? Iš šono regis – grubi, nerangi kaip ir pats žemaitis, bet kiek joje malonybinių žodelių! Niekur Lietuvoj nerasit jų tiek. *Varga vabaleli*, tu, – lupa vyrą žemaitė. O kokie ištęsti patylėjimai, o reikšmių tose pauzėse! Ir nesupranta šių pauzių niekas, sako, kad nekalbūs tie žemaičiai. O žemaitiško tylėjimo neįstengia perprasti, neduota atvykėliams, susikalbama čia tylint, susikalbama žvilgsniais, mostais – taip pat išgyvenimo strategija. Žemaitis arba tylės kaip kuolas į žemę įkaltas, arba jau kaip drėbs, tai drėbs, kad kalnai ir kūliai sudundėtų. Pasakoja štai prašalaitis grįžęs iš Žemaitijos: prieina prie manęs žemaitis, na, ne prie pat prieina, laikosi per pagarbų žemaitišką dvidešimties metrų atstumą, stovi taip, žiūri, nieko nesako. Galvoju, gal ko nori žmogus, gal ką rezga, bet ne – stovi, manęs nekalbina. Laba diena, – pasisveikinu. Gal ko norėtumėt? – paklausiu. O tas tik sumurma kažką, mosteli ranka, pakraipo galvą. Tad sėdau į automobilį ir nuvažiavau. Keisti tie žemaičiai, – pabaigia pasakojimą.

Bet žemaitis ne šiaip sau stovi, jis žiūri, stebi, mąsto, vertina, galvoja, ką čia pasakius, jis dar tik ruošiasi tikram pokalbiui, o anas atvykėlis jau ima kažką kalbėti, pats skuba, žemaitį skubina, kai laikas pokalbiui dar neprisirpęs. O žemaitis grįžęs namo: *veiziejau veiziejau, dorns kažkuoks, nieka nesupratau*.

Bet nebežinau, ar ilgai ta kalba žemaičiai besidžiaugs – studentų iš tarmės jau nebeatskirsi. Dabar internetas moko kalbėti – nebe kiemas, o ir tame kieme vis daugiau aukštaitiško ir suvalkietiško, suprask, bendrinio lietuviškumo. Paskambinau štai į Varnius ir gavau atgal taisyklingą šiuolaikišką lietuvišką kalbą, jaunatvišką, lyg su kokiu startuoliu Vilniuje kalbėčiausi. Ech, nusivyliau. Nieko gero ta kalbos globalizacija, su kalba juk keičiasi ir mąstymo būdas, regis, geriau, paprasčiau turėtum susikalbėti, o juk – ne. Nesinorėtų, kad Lietuva taptų be skirtumų, be spalvų, jau dabar lauktuvių neįmanoma atvežti iš kito Lietuvos galo, visur tos pačios lentynos – ar Varėnoje, ar Skuode. O būdavo: *jau aš tikrą nelaužysu leižovė*. Kur tie stangrialiežuviai pasidėjo? Nyksta? Žinoma, yra pavojaus: kur kalbos grynuoliai išlikę? Taip – visokiuose dar nuo baudžiavos įvairiomis formomis išsilaikiusiuose kaimų kumetynuose – karus, kolchozus pergyvenusiuose, net ir nepriklausomybės laikotarpis tokiems kalbos draustiniams buvo palankus – gyvenk kaip nori, o ir pilk kiek lenda, kiek smagu. Tik nelygiavertė ši kova, šnapšė stipresnė, o dar visokie karai su alkoholizmu, už žmonių teises ir gerovę. Žinoma, nebeatitinka laikmečio tie girtuoklių sambūriai ir šiaip... nehumaniška, bet, kalbant tik apie kalbą, oho kokios ten gelmės dar buvo išlaikomos, niekur neišeksportuotos, oho kokie posakiai, lyg mamutų kaulai amžinajame įšale. (Kaip čia neprisiminti klimato kaitos.)

Štai dar visai neseniai pažangi Lietuva klausė – kodėl nesiskiepija tas žemaitis, kodėl spyriojasi lyg koks gyvulys? O atsakymas juk paprastas, ant žemės padėtas: *ons nanuor*. Čia sunku ką nors detaliau paaiškinti, *nanuor i vėskas*, kai užsimanys, tuomet ir pasiskiepys. Visa Žemaitija lyg Visata tame *nanuoru*. Atskiras pasaulis ir nelįskit į jį, nesuprasit, neišmąstysit jo loginiu mintijimu. Tamsioji masė? O Visatą kas sudaro?

Arba štai *Kretinguo* eina dvi merginos, gal draugės, gal bendradarbės, gal dukra su mama. *Al ek tu pėstė*, – sušunka jaunesnioji. Ir ką? Kur nors Utenoj nelabai gražiai suskambėtų, nekultūringai, o čia – normali kalba, juk nieko blogo ir nenorėta pasakyti. Tai galėjo būti jaustukas (oho!), nusistebėjimas (negali būti!) ir tik tiek, joks čia viena kitos įžeidinėjimas. Nuvažiavus į Žemaitiją, kai nuo jos šiek tiek atpranti, visada reikia kažką panašaus išgirsti, tokie posakiai įžemina, įžemaitina, ir tuomet tikrai supranti, kur esąs – šventojoje Žemaitijos žemėje. O neišgirdęs taip ir liksi turistas to šventumo nesupratęs, šalia ar anapus jo.

Oho kiek turi žemaičiai šventų vietų ir jos kažkaip mistiškesnės, kažkokios gūdesnės nei kitoj Lietuvoj – ir Šatrija, ir Medvėgalis, ir kūlgrindos visokios, kad jas kur... Štai Lopaičių šventas mazgas, kuriame ir gūdus miškas, ir kalnai, ir šventas šaltinis – Aitros ištakos. Irgi pavadinimas – Aitra, šalta, deginanti! Tempia žemaičiai tą šventą vandenį į plastmasinius bidonus prisipylę, rūko kaip kaminas vienas ir betempdamas: *gal pamačys*. Ir nepasakysi, kad mažiau rūkyk, tada ir *pamačys*, ne, nepasakysi. Net į buteliukus imta tą vandenį pilstyti.

Ir tie vieniši šimtamečiai ąžuolai laukuose, pakelėse, beveik visur liudijantys buvusią sodybvietę. Net kolchozų pirmininkai siautėjant visuotiniam melioracijos vajui nedrįsdavo jų pjauti. Bijojo žemaičių dievų (savų juk!).

Šiaip žemaičiai kaip niekas kitas Lietuvoj ir šiandien linkę kurti visokius naujus prietarus ir apeigas. *Tep rek i vėskas* ir nepaklausi, kodėl *tep rek*, nes dar ir į dūdą gausi už tokį klausimą. Jau tikrai nebežinosi, kaip elgtis į kokias šiuolaikines žemaitiškas apeigas pakliuvęs. Tad jei kada pakliūsit, elkitės kaip šventovėj, nieko neklausinėkit, melskitės, medituokit, garbinkit žemaičių stabus ir išmislus.

Girininkas Aleksandras Tenisonas, 1944 metais emigravęs iš Lietuvos (vėliau gyvenęs Belgijoje), 1975 metais Čikagoje išleido knygą „Žemaitijos girių takais“, kurioje aprašė girininkavimo pirmuoju nepriklausomybės laikotarpiu patirtis, prisiminimus. Nuostabi knyga ir ją tikrai vertėtų perleisti. Knyga reikalinga ne tik miškininkams, reikalinga platesniam žmonių ratui, nesikuklinant – Lietuvos kultūrai. Vien istorija apie kovojusį dėl žemės ir į Peterburgą pėsčiomis ėjusį Justiną Šerūną iš Jerubaičių ko verta! Visa šeima įsikibusi į žemę, net gyvenimą susiplanavę, kas turės vaikų, kas netekės, kad tik žemė svetimiems neatitektų. Ir laimėjo teismuose prieš patį Plungės Oginskį! Smagu, kad Šerūnų gatvės pavadinimas Jerubaičiuose (kodėl jie Jėrubaičiai, nesuprantu, juk nuo „jerubės“) keliukui šalia buvusios sodybos suteiktas. Ir daugiau knygoje įdomių tekstų apie tarpukario ir karo metų Žemaitiją. Neperpasakosiu visko, tiesiog atkreipiu dėmesį – yra tokia talentingo girininko užrašytų kasdienių, linksmų ir tragiškų istorijų knyga. Nedaug tokių autentiškų užrašų išlikę.

Arba kitas mažiau girdėtas liudijimas – Magdalenos z Nałęcz-Gorskich Komorowskos „Sugrįžimas į Žemaitiją“ (iš lenkų kalbos vertė Kazys Uscila, Vilnius: Tyto alba, 2013). Jis ne apie žemaičius, bet apie Žemaitiją, tokią šviesią *Belle Époque* Žemaitiją, ne tik apie lenkišką dvarą, bet ir apie kraštovaizdžius, buvusius ir esamus: gali dabar važiuoti nuo Šaukėnų iki Kurtuvėnų pro Juodlės ežerėlį ar nuo Šaukėnų link Biržuvėnų – ženklai išlikę. O ir dvasia – tik sustok kur pamiškėj.

O šalia autostrados – senasis pamirštas Žemaičių plentas. Kiek ant jo miestelių sukabinta! Anksčiau pajūrin keliavusieji Žemaitiją matė kitaip ir dauguma prisimena ne tik autobuso „Ikarus“ kvapą, bet ir miestelių pavadinimus bei jų eiliškumą. Nutiesus autostradą Kaltinėnai, Laukuva, Rietavas primiršti. O į Laukuvą 1939 metais atidarant Žemaičių plentą pats Antanas Smetona buvo atvykęs. Rietave, žinia, dabar turgus, keliantis miestelio žinomumą, o tame turguje, sklinda gandai, net tanką iš detalių galėtum susirinkti, o ir šiaip visko, ko žemaičiui irgi žmogui reikia, – ragų, kailių ir net paslaptingų amžiną jaunystę suteiksiančių lašiukų. Bet vis tiek dauguma lekia pro šalį – kas į miestą, kas į Norgę. Tik žemaitis *yr kėits vabals* ir nesuka sau dėl to galvos. To dar betrūko. *Al ek tu...* Ir savo tiesos beigi prietarų (šiuo tekstu ir pats prisidedu) tvirtai įsikibęs išlaiko Žemaitiją šiandien, kaip ir prieš šimtmečius, ypatingą – apie savo gumbuotą ąžuolinę ašį, mitologinės meškos šūdais teptą, lėtai besisukančią.

– EDIS KRIAUČIŪNAS –

Sunki kepurė

Sigitas Benetis. *Apgaulė*. Novelės.
Klaipėda: Eglė, 2022. 176 p.

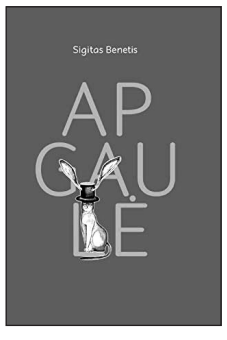

15 novelių. Tiražas – nedidukas, vadinasi, teks paieškoti ir nebūtinai surasite. Apgaulė? Jeigu sukeistume raides? Pagaulė. Kitaip tariant, pagauli, sumaniai parašyta. Itin savitas pasakotojas, tarsi važiuotum taksi ar atsitiktinai nugirstum pokalbį. Vyrauja netikėti susitikimai, trečiojo asmens perspektyva. Nejučia skaitytojas ir pasakotojas keičiasi vietomis: „Drąsiai galiu teigti, kad tikrovėje nepažinodamas pagrindinio veikėjo ir nesupratęs jo išgyvenimų vargu ar būčiau susidomėjęs jo istorija... nors viena žinau tikrai: istorija, kurioje suvaidinau tik epizodinį klausytojo vaidmenį, iš dalies paaiškina ir mano gyvenimo poelgius“ (p.103). Klaipėdos mokykla, kažkur prašmėžuoja Rūta Jurkuvienė ir Sondra Simana.

Sigitas Benetis turi ką ir moka pasakoti. Ir apie patį rašymo procesą. Aptiksime ne tik svarstymus apie vienos ar kitos istorijos išklausymo ar užrašymo istoriją, bet ir – pavadinimus, dailinimus, ištrynimus ir kitus teksto pokyčius. Tiesa, veikėjai irgi aktyviai dalyvauja šiame procese, lanko rašytoją ir netgi prašo ištaisyti detales ar charakterio bruožus. Iš čia kyla daugybė galimybių vienaip ar kitaip plėtotis istorijoms. Dažnai ne viena ar kita, o daugialype labiau pluoštine kryptimi. Nežinia, kas ten gali išlįsti iš tos skrybėlės. Neatsitiktinai viršelyje puikuojasi Sigito dukros Emilijos piešta katė su ausėta skrybėle. Skaitai, jau ko nors tikiesi, o pabaiga, kaip ir pradžia, – neįtikėtina. Belieka žagtelėti, neatspėjai ir vėl apgautas ar pagautas? Kinematografiškas novelių rinkinys, puikiausiai tiktų ir teatro scenai.

Jau šiek tiek gyvenimo mačiusiesiems – įdomiausia skaityti. Gal dėl to, kad novelėse aptiksime amžinas temas? Kartu, kaip rašo S. Benetis, gyvenimas parodė, kad nei jaunesnieji, nei vyresnieji šiais laikais neturi supratimo, kaip apskaičiuoti savo tikrąjį amžių, kaip pamatuoti gyvenimo plotį. „Kartą ėjau pro smirdantį elgetą. Gulėjo ant grindinio, šalia savęs pametęs kepurę aukoms. Iš jo akių riedėjo ašaros. Stabtelėjau. Pasilenkiau, norėdamas įmesti kelis centus, ir pamačiau kepurės dugne popieriaus skiautę. Ant jos vaiko ranka buvo nupiešta širdelė. Mane lyg perliejo kibiru ledinio vandens. Toje purvinoje kepurėje pamačiau savo pralaimėjimą prieš tą vaiko keverzonę. Stovėjau sustingęs nuo šalčio. Dingtelėjo mintis, kad norėčiau apsikeisti su elgeta vietomis ir užsimaukšlinti jo kepurę, užsitraukti stipriai ant akių“ (p. 106).

Skaitytojai irgi galėtų nukelti kepurę ir bent jau trumpam žvilgterėti, kas gi ten yra jos viduje.

– VIDAS DUSEVIČIUS –

Kaltas klimato atšilimas

Šią žiemą padariau sau banaliai paprastą atradimą, kad po miestą judėti (keliauti) viešuoju transportu yra pigiausia ir patogiausia, o tai darydamas patiri dar ir bendravimo su žmonėmis trūkumo kompensaciją. Patogu važiuoti automobiliu, bet sėdėdamas jo uždaroje erdvėje ir laukdamas šviesoforo žalios šviesos tegali veidrodėlyje stebėti už tavęs stovinčio vairuotojo mąslų nosies rakinėjimą ar pėsčiųjų perėja skubančias susigūžusias figūrėles. Viešajame transporte, ypač mikroautobusuose, patsai tiesiogiai nedalyvaudamas, patiri bendravimo su kitais keleiviais, su vairuotoju malonumą. Pavyzdžiui, vieną ankstyvą ir labai tamsų sausio pradžios vakarą išsiruošiau keliauti į jaukų šeimos lizdelį. Vidurdienį snyguriavo, o dabar smagiai pliaupė lietus. Tik išėjęs pro duris įsirioglinau į telkšančią balą, o ir toliau bridau tamsoje nematomais vandens klanais. Jau įlipęs į autobusą pasiguodžiau vairuotojui – jis su manimi, vieninteliu keleiviu, buvo labai kalbus, – kad mane nuo kojų iki galvos triskart aptaškė pravažiuojantys automobiliai. Nuo šito jis kažkodėl pralinksmėjo, o aš prisiminiau, kad ryte šiuo autobusu, tik su kitu vairuotoju, jau važiavau. Tada buvo apie 11 valandų ryto, bet autobuso laikrodis rodė 5:37. Dabar buvo apie 19 valandų, o laikrodis po senovei rodė tą šešių valandų skirtumą. Negana to, malonus moteriškas balsas vis kartojo: „Aušros gatvės stotelė... Aušros gatvės stotelė... kita stotelė – Miesto parkas... kita stotelė – Miesto parkas...“ Ir taip klausiau visą maršrutą – keitėsi tik stotelių pavadinimai. Man, vieninteliam keleiviui, šoferis paaiškino, kad tai dėl lietaus ir klimato atšilimo. Ryšio tarp šių dalykų nemačiau, bet pritariamai palinksėjau galva.

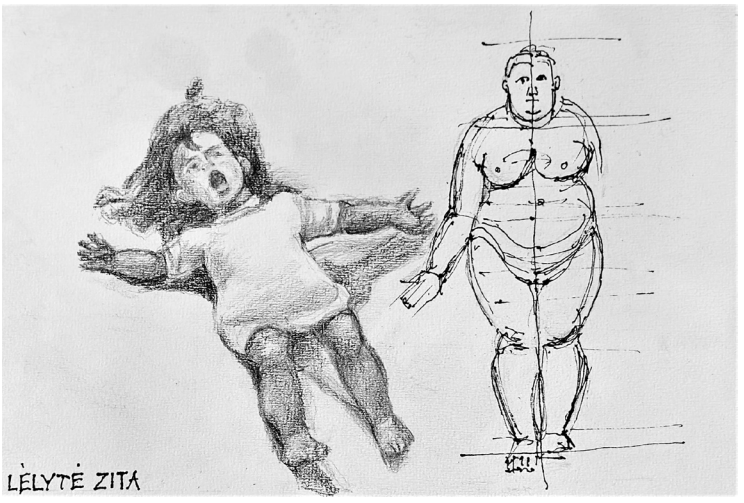

Autoriaus piešinys

Tuo metu įlipo kita auka – telefonu kalbanti mergina dideliu užpakaliu. Vairuotojas jai aiškino, kad važiuojančiame automobilyje kalbėti telefonu ar žiūrėti televizorių (?) nesveika akių lęšiukams. Mano galvoje mintys persijungė kita kryptimi – apie didelius ir kitokius užpakalius. Prisiminiau mados istoriko Vasiljevo mintį, jog moterys, kad ir kokio amžiaus, turėtų vengti demonstruoti aptemptą šakumą. Praėjusią vasarą ir ankstyvą rudenį buvo apsėdęs nesąmoningas užpakalių ir pilvų formų dešifravimas: nesvarbu, tai moteris ar vyras, pasąmonėje juos išrengi, o vėliau apvelki galimais jiems apatiniais, kol prieini prie esamų drabužių. Tais laikais, kai mokiausi piešti, vengdavau važinėti troleibusais, nes matydavau ne žmonių veidus, o kaukoles, – žmones, kurie patys to nejautė, matydavau nuogus, regėdavau jų kūnus, judinamus sąnarių ir raumenų. Žmogaus anatomija, kūno konstrukcija, jo keičiantis formas mobilumas žavėjo, buvau pasiruošęs giedoti himnus kūno grožiui. Liūdnai pagalvojau, kad dabar jį retai jaučiu – gal todėl, kad retai piešiu. Gal kaltas mano amžius, o gal ne tik amžius, bet ir tai, kad gražių formų žmonių matau vis mažiau ir mažiau? Gal tai, kad seni ir jauni nuo sotaus maisto tampa panašesni į blogai sujungtus balionus?

Tokios ir panašios mintys gali kilti tik važiuojant viešuoju transportu – kitur tam paprasčiausiai laiko nėra. Antra vertus, važinėti autobusais įdomu – tiek gali prisižiūrėti ir prisiklausyti, kad suteikia mintims peno apie žmonių įvairovę, kuri vis dėlto nėra tokia jau marga, nes pakeleivius galima klasifikuoti atskiromis grupėmis. Pavyzdžiui, įdienojus vyrauja vyresnio pensinio amžiaus apkūnios moterys, rankinėse beieškančios pažymėjimų ir pinigų už važiavimą, o po visko išsiaiškinančios, kad įlipo į ne joms reikalingo maršruto autobusą. Vienai pažįstamai aiškinau, kad jai reikia išlipti prie Laidojimo namų, o man prie Karių kapinių. Mūsų pokalbį girdėjęs vairuotojas vėliau papasakojo, kad jį, anksčiau važinėjusį tarpmiestiniu autobusu, visados pralinksmindavo pravažiuojant vieną miestelį Šaudyklos gatvėje esančios kapinės – būna pasaulyje kuriozų!

Kitoje stotelėje suguža būrelis labai judrių ir dalykiškų pradinukų. Pora jų, aplenkdami nepaslankias senutes, įsitaiso prieš mane ir pradeda būtinąjį ritualą: niuksuojasi, vienas kitam užsmaukia ant veido kepurę ir pan. Vėliau pereinama prie rimtesnių dalykų: pirmasis aiškina šiandien neruošiąs lietuvių namų darbų, pasiliksiąs rytdienai, antrasis pasiguodžia, kad jų klasėje anglistė pavedė išmokti penkis žodžius, bet jis jų nesimokys. Už jų stovinti soliariume įdegusi panelė jaučiasi daug pranašesnė už visą šitą publiką ir žiūri kažkur į NIEKUR. Galvoju sau, kad mes zoologijos sode vertindami gyvūnus vienus jų laikome patraukliais, o kiti kažkodėl mums atkarūs. Įdomu, kokiais kriterijais vadovaudamiesi gyvūnai vertina mus? Gali būti, kad beždžionės raudonais užpakaliais viena kitai yra dailios, o mūsų dailutės makiažu dekoruotais veideliais joms atgrasios. Nejaugi man grįžta troleibusiniai laikai, kai matydavau veiduose kaukoles?

Ateina laikas vienam prieš mane sėdėjusių vyrukų išlipti, todėl su draugu susitaria susitikti stotelėje rytoj „trim devynios“, tarpduryje atsisuka – „išmoksiu tuos penkis žodžius“, pasiliekantis – „paruošiu lietuvių namų darbus šiandien, atia“. Tuo metu autobusiukas prisigrūda apkūnių žmonių – vyrų ir moterų su dideliausiais krepšiais. Man vėl sugrįžta nesąmoningas kūnų formatų stebėjimo įprotis. Prisimenu, kaip senais laikais važiuojant autobusu tarp dviejų apkūnių moterų su milžiniškais krepšiais kilo konfliktas ir kaip jis buvo išspręstas. Viena jų norėjo išlipti, kita, stovinti tarpduryje, jai trukdė. Ne paslaptis, kad rusakalbiai ne tokie santūrūs kaip mūsiškiai, todėl viso autobuso keleiviams teko klausytis polemikos, bet ją nutraukė garsus stovinčios tarpduryje spiegimas – pageidaujanti išlipti dūrė jai į užpakalį smeigtuku.

O šiandien, šiltuose namuose sėdėdamas prie kompiuterio, norėdamas susikurti tinkamą muzikinį foną, įsijungiu „Mezzo“ kanalą. Ne kažin kas, kaip ir pas mus, kartoja tą patį. Suka ir suka ratus. Bet kai ekrane pradeda bėgti trimis kalbomis užrašas RŪKYMAS KENKSMINGAS JŪSŲ SVEIKATAI, tai visai netinkamiausiai atrodo jų vidurinis rusų kalba, todėl išjungiu – išeisiu geriau parūkyti. Ir dėl viso šito, anot vairuotojo, kalta klimato kaita.

– KOSTAS POŠKUS –

Piktas šuo

Atklysta paprastas klausimas – kodėl tas šuo piktas? Kritiškai ir smalsiai stebėkimės – mažai ėsti duoda, gaili, taupo, savininkas baudžia, šiaip gainioja? Arba paprasčiausiai – šunelis nieko neapskalijo? Bet gal piktumas persismelkia ir iš paties šeimininko? Galbūt gyvendami juodu nejučiom supanašėja išvaizda, būdu, elgesiu? Įsivaizduoju pikto, pagiežingo veido šuns laikytoją. Piktdžiugišką, savimylą, nuolat rūstaujantį, irzlų, paniurėlį (apšauks, aplos prašalaitį ar vėl kokį nuriedėjusio patvorinės obels vaisiaus grobėją, nerūpestingą triukšmadarį). Nežinom, galbūt darbuojas ir jautriarankiai gyvūnų psichologai, tikriau – šunų būdo pažinėjai, paglostydami paplaukiui ar priešplaukiui šunėką ar vilkšunį, tikriau, šunvilkį, nuspėja, nustato piktumo ir gerumo lygį. Išmąsto pykčio ar pakantumo priežastis, o jų – šimtai. Štai vien siaubingai išaugintos elektros, maisto kainos negailestingai kerta per kišenes, ramaus proto likučius ir kitas pastovias, amžinąsias vertybes, paskiausiai – atverčia į maldingą būvį. Todėl skurdesni, gobšesni savininkai prie kaulų palieka vis mažiau mėsos. Ir štai, visas irzlybes ir piktumėlius sugeria ištikimi šuneliai, kasdien, kasnakt vis labiau piktėdami, niekuo dėtą mėnulio sūrį, naktibaldas apskalydami.

Pamatę tokį skelbimą, nebijokim, tik supraskim – tas šuneliukas visai gal nepiktas, o gal jo net nėra, skelbimas tik pagąsdinti... Paspėliokim: galbūt jo savininkas nesėkmių lydimas, iš gyvenimo ir savo paties liguistos sielos pinklių neišsivaduojantis psichiatro pacientas? Mažai norinčiųjų sakyti skaudžią tiesą. Muistosi, privengia aiškiai, teisingai užrašyti: PIKTAS ŠEIMININKAS. Jis irgi ne priežastis, bet negi kas drįs pridurti – PIKTAS, NES ĮSTRIGĘS BUITYJE IR BŪTYJE.

Dar nemačiau skelbimo PIKTA KATĖ. O bent įsivaizduokime lūšišką katę, tykančią svečio obels viršūnėj. Kačių savininkai net ryškiau supanašėję su aštrianagėmis murklėmis.

– PAKELEIVIS –

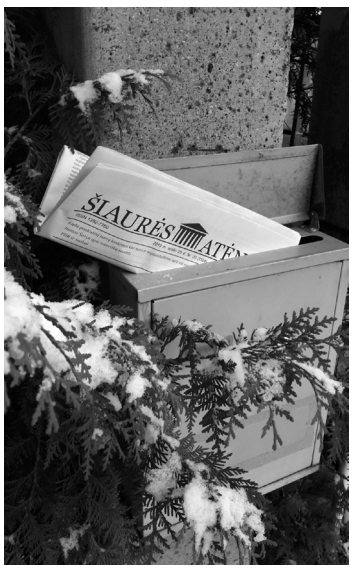

„Šiaurės Atėnai“ telpa į visas pašto dėžutes!

****

Kitas numeris išeis sausio 13 d.

Redaktorė – Giedrė Kazlauskaitė
(*gkazlauskaite@gmail.com*, 8 698 78 771).
Paveldas – Juozas Šorys.
Kalbos redaktorė – Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja – Zita Remeikienė.
Vadybininkas – Andrius Patiomkinas.
Finansininkė – Danuta Churtasenko (8 5) 244 3302).
Redakcijos adresas Maironio g. 10, LT-01124 Vilnius.
El. paštas *satenai@gmail.com;* tinklalapis *www.satenai.lt.*
Spausdino UAB „Respublikos“ spaustuvė,
M. Sleževičiaus g. 7, LT-06326 Vilnius.
VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke
LT36 7300 0100 0000 7071, AB „Swedbank“ (kodas 73000).
Dvisavaitinis laikraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“. ISSN 1392-7760.
4 spaudos lankai. Indeksas 0109. Tiražas 1 273 egz.
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.
Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2022 m. suteikė 43 000 Eur paramą projektui „Kultūros portikas“ (p. 2, 4, 6, 7, 10, 12, 14–16), 6 000 Eur projektui „Polis“ (p. 3); Lietuvos kultūros taryba – 12 000 Eur paramą projektui „Pasaulio literatūros vertimai“, 5 700 Eur projektui „Skaitykla Nr. 5: literatūros analizė, refleksija, kontekstai“.
LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA
KPLA NARYS
LIETUVOS KULTŪROS TARYBA
9 771392 776033